

חדוותא דאורייתא

ירח האיתנים

חלק א'

אלול ראש השנה

א. ר"ח אלול הוי התראה ראשונה- ג * ב. רמז להא דתוקעים כל חודש אלול- ג * ג. טוב להפריש מעשרות בחודש אלול- ג *

ד. בענין אכילה בער"ה קודם אור היום- ג * ה. בטעם שמי שמתפלל סליחות מתפלל כל תפילות היום- ג * ו. במעלת חודש אלול- ד * ז. יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו קאי אר"ה וצום גדליה- ה * ח. בענין התענית בער"ה- ה * ט. לעתיד לבוא ראש השנה יהיה בניסן- ה * י. מי ששכח את ההוספות של עשי"ת אם יאמרם באלוקי נצור- ה * יא. בטעם שמתחילים לומר סליחות במוצ"ש- ה * יב. ברמז של אני לדודי- ה * יג. עוד רמזים לאלול- ו * יד. בטעם שבסליחות כשמזכירים זכות אבות מזכירים את האבות להיפך- ו * טו. בענין תוספת יו"ט בר"ה- ו * טז. בטעם שאין אוכלים אגוזים בר"ה- ו * יז. יתענה בסליחות אפי' אם עייז ימעט מלימודו- ו * יח. בבי' אמאי בתקיעת שופר בשבת איכא חשש דאוי- ו * יט. בהא דבטלו חז"ל תקיעת שופר בר"ה שחל בשבת- ז * כ. בהא דאין תוקעים בר"ה שחל בשבת- ז * כא. בטעם שאין מברכים שהחינו על עשיית השופר- ז * כב. בטעם שתוקעים בשופר של איל- ז * כג. מקור למנהג שהחכם דורש קודם תקיעת שופר- ז * כד. אין לתקוע בלילה- ח * כה. נוהגים לאחוז ס"ת בשעת תקיעת שופר- ח * כו. אם אשה יכולה להוציא קטן במ"ע שהז"ג- ח * כז. אם קטן מוציא קטן בשופר- ח * כח. חשיבות התפילה- ח * כט. טעם דאשה פטורה ממ"ע שהז"ג- ח * ל. אם שיעור כדי דיבור זה גם בשתיקה- ט * לא. בזה"ז כ"א צריך לפרוש ג' ימים קודם ר"ה- ט * לב. באיזה תפילות בר"ה אומרים מלכויות זכרונות ושופרות- ט * לג. צריך להתחיל בתשובה ל' יום קודם ראש השנה- ט * לד. הפרד נא מעלי היינו בני' יום שמר"ח אלול ועד הושענא רבה- ט * לה. סמך למתפללים בר"ה ויוה"כ בכריעה- ט * לו. בהא דאמרו בר"ה (י"ז). ורב חסד מטה כלפי חסד אי קאי גם בדין האדם בר"ה- ט * לז. בביאור ספק הגמ' אם אומרים שהחינו בר"ה ויוה"כ- י * לח. בטעם שם חודש תשרי- י * לט. בענין מה שאומרים כשאוכלים את הסימנים בליל ר"ה- י * מ. מי שאין לו תפ"ע יאכל תפ"א עם דבש- י * מא. אימתי אומרים בהוצאת ס"ת גדול ונורא- י * מב. בראש השנה יש ענין לאכול דבש דבורים- י * מג. מתי היה המעשה שבירך יצחק את יעקב- י * מד. בענין אמירת לשנה טובה בר"ה- יא * מה. בטעם אכילת רוביא- יא * מו. אם יש חיוב אכילת פת בליל ר"ה- יא * מז. בענין תשליך- יא * מח. מעלת נתינת צדקה בימי הדין- יא * מט. בחומר המתרשל בזמן הזה מן התשובה- יא * נ. כמה התשובה מכפרת- יא * נא. אם יש חיוב לומר י"ג מדות עם הצבור כמו קדושה- יב * נב. בטעם שאומרים י"ג מדות רק בצבור- יב * נג. אומרים זכרנו לחיים נגד עשרת הדברות- יב * נד. מי ששומר ספירת העומר וחג שבועות כראוי א"צ לבוא במשפט בר"ה- יב * נה. בטעם שציער הקב"ה לאברהם ושרה ולא נתן להם בנים- יב * נו. פני חנה בתחילה היו דומין לקוף- יב * נז. בענין מה שאומרים בר"ה יכתבון וביום צום כפור יחתמון- יב * נח. רמז לאכילת דבש בר"ה- יג * נט. בהא דאין אוכלים אגוזים בר"ה- יד * ס. בטעם שאין קוראין פרשת בראשית בר"ה- יד * סא. בטעם שבתחילה היה לפנינה ילדים ולא לחנה- יד * סב. בביאור הנוסח כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה- יד * סג. ביאור היום הרת עולם- יד *

חדוותא דאורייתא
אלול ראש השנה

סד. - במהות ב' ימי ראש השנה- יד * סה. - בטעם שב' ימי ראש השנה הם יומא אריכתא- טו * סו. - אי חרש חייב בתקיעת שופר- טו * סז. - אין ליתן לתקוע למי שכל השנה אינו מתפלל עם הציבור- טו * סח. - במעשה דחסיד אחד שלן בביה"ק בליל ראש השנה- טו * סט. - אם אומרים ברוך הוא וברוך שמו בברכה המחויבת- טז * ע. - אי פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות הוי מדאו' או מדרבנן- יז * עא. - אם אורך השופר הוא מדאו'- יז * עב. - בענין חצי עבד וחצי בן חורין- יח * עג. - בטעם שהשטן מתערבב כשחוזרים ותוקעים- יח * עד. - כשתוקעים בשופר השטן בעצמו מלמד זכות על ישראל- יח * עה. - בטעם שנהגו לתקוע בחודש אלול- יט * עו. - בכמה תקיעות מקיימים מצות שופר- יט * עז. - אי עבדים רשאים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא- יט * עח. - בטעם שאין תוקעין בער"ה- כ * עט. - מי שהקדים זכרונות למלכויות אי יצא יד"ח- כ * פ. - אי בר"ה איכא חיוב להקביל פני רבו- כ * פא. - המקור להא דברימון יש תרי"ג גרעינים כנגד תרי"ג מצוות- כא * פב. - אילו של אברהם היה שמו יצחק- כא * פג. - אם יש מצות שמחה בר"ה- כא * פד. - בענין אכילה בר"ה- כב * פה. - בטעם שתוקעים מאה קולות בר"ה- כב * פו. - מי שנתקלקל בתקיעות מיד לאחר הברכה אי צריך לברך שוב- כב * פז. - צורת התרועה- כב * פח. - בטעם ששופר שניקב פסול- כב * פט. - אם צריך לשמוע את כל התרועה- כב * צ. - בענין הוצאת שופר ברה"ר לצורך טומטום- כב * צא. - בטעם שטומטום אינו מוציא טומטום- כג * צב. - מי שאוטם אזנו משמוע ותוקע לאחרים אי מוציאם יד"ח- כג * צג. - אי בליל יו"ט הוי דיחוי- כג * צד. - בענין עשה דוחה ל"ת דבעינן בעידניה (שייך לסוגיא בר"ה ל"ב:)- כד * צה. - אי מהני יד עבד כיד רבו להוציא את רבו במצוות שאין עבד חייב בהם- כד * צו. - בענין הגזירה דשמא יעבירונו- כד * צז. - בטעם שחשי"ו אינו מוציא אחרים בתקיעת שופר- כה * צח. - בענין אם מותר לעבור על תחומין בשביל שופר- כה * צט. - לאחר סיום האוחז מהרי"ל היה שוהה ביותר- כה * ק. - בענין התרת נדרים דער"ה- כו * קא. - אי בהתרת נדרים בעינן שלא יהיה ב"ד שקול- כו * קב. - בענין התפילות בר"ה ויוה"כ- כז * קג. - בענינו של יום דר"ה- כז * קד. - עוד בענין ימי הדין- כז * קה. - יחיד שאומר סליחות אם צריך לדלג הבקשות שאומרים בארמית- כז * קו. - אבינו מלכנו חננו ועננו י"ל בלחש- כז * קז. - המתים מבקשים רחמים על החיים בר"ה- כז * קח. - בטעם שאומרים הפיוט לקל עורך דין ביום א' בשחרית וביום ב' במוסף- כז * קט. - בטעם שכתוב כרחם אב על בנים ולא כרחם אם- כח * קי. - אימתי היה המעשה דחנה ועלי- כח * קיא. - בטעם שנתקנו הפיוטים באלף בית- כח * קיב. - אין להאריך בשחרית של ראש השנה- כט * קיג. - באיזה גיל נפקדה חנה- כט * קיד. - אם תפילת חנה היה תפילת שמו"ע- כט * קטו. - בטעם שחנה התפללה בלחש- כט * קטז. - שופר ר"ת והוא פסח שתי רגליו- כט * קיז. - אימתי נשתחרר יוסף מבית האסורים- כט * קיח. - בטעם שקוראים את התוקע לתורה- ל * קיט. - אי אפשר לתקוע לנשים מדין ערבות- ל * קכ. - הקב"ה הראה לאברהם מהו שופר- ל * קכא. - ראוי לדקדק ליקח שופר מהקרן הימני של האיל- ל * קכב. - לכתחילה ראוי לתקוע בעשרה- ל * קכג. - אי מצות לאו להנות נתנו הוא אף לכתח"י- ל * קכד. - בגדר מצות אין צריכות כונה- לא * קכה. - אם נשים שומעות תקיעת שופר- לא * קכו. - אם אפשר לישון ביום ר"ה- לא * קכז. - אם אוכלים סעודה שלישית בר"ה שחל בשבת- לא * קכח. - אין לישן בכל הימים טובים ביום- לא * קכט. - בטעם שאומרים במלכויות לקרא דוידעת היום וכו'- לב * קל. - אימתי היה עקידת יצחק- לב * קלא. - אורכו של השופר לעת"ל- לב * קלב. - ובכן תן פחדך וכו' שמוסיפים בר"ה ויוה"כ הוא כנגד מלכויות זכרונות ושופרות- לב * קלג. - בטעם שעושים תשליך בסוף היום- לב * קלד. - בטעם שאומרים תשליך ע"י המים- לב *

א. טוב להפריש מעשרות בחודש אלול

כתב בספר מועד לכל חי⁴ "נראה לעניות דעתי דטוב שיפריש מעשרותיו בחודש אלול, דהרי מצינו במדרש מגילת אסתר דזכות המעשר אהניא בימי המן דלא עלה הגורל בחודש אלול, והגם דהוא על זמן מעשר בהמה מכל מקום מי שאין לו מה מלהפריש מעשר בהמה, מה טוב דיהיה מפריש פרש"ה מעשר כספים בימים האלה, ומה גם דהוא סוף השנה ועושה חשבון מכל השנה, וגם יהיה להו כתיב בפני הפרענות ביומא דדינא ויהיה לו זכות יותר דמכריעו לטובה, ויכתב ויחתם בספר פרנסה וכלכלה וחיים טובים אמן, ומה טוב דהחודש הזה שבטו הוא זבולון כמו שכתב בספר עמודי שמים והרי הוא היה המחזיק ביד לומדי תורה, ולפחות בחדש הזה יאחזו צדיק דרכו של זבולון לעשות צדקה עם עמלי תורה".

ב. בענין אכילה בער"ה קודם אור היום

בענין אכילה בער"ה קודם אור היום, עיי' מש"כ בשבות יעקב (חי"ג סמ"א)⁵, ובשו"ת יוסף אומץ (סי"ז)⁶.

ג. בטעם שמי שמתפלל סליחות מתפלל כל

תפילות היום

בטעם שמי שמתפלל סליחות מתפלל כל תפילות היום, עיי' מש"כ בשו"ת בנין שלמה (או"ח סל"ז)⁷.

6 וז"ל "הרב שבות יעקב חי"ג סימן מ"א התמרמר על מאן דאסר לאכול בערב ר"ה קודם עלות השחר וכתב ושרי ליה מאריה ע"ש באורך. ועם האדון הסליחה דודאי לפי הזהר איסור גמור ואין זה ענין לרעב וצמא ועוד דיאכל קודם שינה ובגלילותינו פשט האיסור. ואף במדינת אשכנז החושש לדברי הזהר קדוש יאמר לו וכל מן דין סמוכו לנא. ובאיסור חמור כזה שאמרו בזהר דהוי כע"ז אין להקל בטעמים חלושים. כי המנהג נתפשט קודם שיצא לאור ספר הזהר. וחס להו לרבוואתא קמאי להתיר אם ידעו מספר הזהר. אלא שהאחרונים נכנסים בעובי הקורה לקיים המנהג. וכבר אני עני כתבתי בשיורי ברכה סימן פ"ט משם מהר"ר ישראל לינגו דצווח כי כרוכיא על האוכל בערב ראש השנה באשמורת".

7 וז"ל "כתוב בשו"ע או"ח הלכות ר"ה סי' תקפ"א בדברי הרב בהג"ה וז"ל ויש מקומות שנוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום והוא מדברי הכל בו וכתב ע"ז המג"א בס"ק ז' בשם עטרת צבי אפילו ערבית שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור ע"ב והנה הדברי המג"א אלה משמע דר"ל אפי' ערבית שלאחריו וכן פירשו בפמ"ג ובספר מחצית השקל, ואמנם כבר תמה על זה בספר אליהו רבא דבדרכי משה הארוך איתא להדיא דערבית שלפניו וכ"ה באמת בס' הכל בו עצמו שמשם מקור דין זה וז"ל וגם יש מקומות שנהגו שמי שמתפלל באשמורת מתפלל אמש ערבית וגם מתפלל בבוקר בשחרית ואמנם דברי רבינו המג"א מש"כ בשם עטרת צבי דהטעם הוא דכל המתחיל במצוה אומרים לו גמור וכן ציין הגר"א ז"ל דכן הוא בירושלמי בסופ"ב דמגילה דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור והדבר תמוה לי הפלא ופלא דמהו ענין זה להמתחיל

א. ר"ה אלול הוי התראה ראשונה

כתב הגר"א¹ "לאלהים מהלך שלשה ימים, שעיקרו של אדם להתהלך לפני אלהים תמיד כמ"ש בכל הצדיקים אבל נינוה לא הלכו לפני אלדים רק ג' ימים והם ר"ה אלול **בהתראה ראשונה** ור"ה ויו"כ וכתבו הסימן ארי' שאג מי לא יירא", ועוד כתב² "ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד, **ביום ראשון שהתחיל להלוך והוא בר"ה אלול להוכיח אותם**. ויאמר עוד ארבעים יום, יש פנאי לשוב עד יום הכיפורים", ועוד כתב³ "ימים רבים. אמרו חז"ל ואשה כי תזוב וכו' ימים רבים, ימים שנים רבים שלשה למה נקרא רבים שהם של צער, וידוע כי השנה הוא שס"ה ימים ורביע ומקצת היום ככולו, ואמרו (שבת פט) דל פלגא דליליא כו', נשאר קפ"ג יום, **וג' מהם הם ר"ה אלול ור"ה ויה"כ**, [ועוד ג' צומות תמוז אב טבת], שהן ימים רבים שהן ימי צער ליצה"ר, נשאר שמונים ומאת יום".

ב. רמז להא דתוקעים כל חודש אלול

כתב המטה משה "מנהג כשר לתקוע מראש חודש אלול עד ערב ראש השנה שהוא זכור ברית, ואז מפסיקים מלתקוע וחוזרים ותוקעים בראש השנה, וזהו שלשים יום. **וסמך לזה תקעו בחודש שופר (תהילים פא, ד) משמע חודש שלם שהוא שלשים יום** (מנהגים אלול ד"ה מנהג). ומטעם זה נראה לי להתחיל לתקוע ביום שני דראש חודש, ואז הוא שלשים יום עם שני ימים דראש השנה, וכן ראיתי נוהגים".

1 יונה פ"ג פ"ג.

2 שם פ"ג פ"ד.

3 אסתר פ"א פ"ד בבי' ע"ד הרמז.

4 להגר"ח פלאגי (סי"א סי"ד).

5 וז"ל "ישאלה וז"ל כל ימי הייתי נוהג ע"פ השי"ע ריש הלכו' ר"ה לאכול בער"ה קודם אור היום אך מקרוב נדפס ספר באר היטב על השי"ע ושם נאמר בשם הזהר שאין לאכול וכתב על רמ"א ונשתקע הדבר ולא נאמר ע"כ יורנו רבינו איך יש לנהוג.

תשובה כבר נתפשט המנהג ע"פ השי"ע הגהו' רמ"א וכ"כ הלבוש מלתא בטעמא והוא ממנהג ר"ה וכן הסכמת כל אחרונים בלי חולק ואל תשגיח כלל בדברי באר היטב ולא טוב דיבר בזה וכיוצא בזה לכתוב לשון מדברת גדולות כאלה על הגהו' רמ"א והרי המ"א בסימן פ"ט ס"ק י"ד מביא ג"כ דברי הזהר הלז שבכל השנה קודם שיתפלל לא יאכל ואפ"ה פסק כאן כרמ"א כי בטועם כל שהוא מותר לאכול ולשתות אם הוא רעב או צמא כמבואר שם בסימן פ"ט וכ"ש בער"ה שישנן שני טעמים לשבח פשיטא שמותר לאכול ואין לשנות המנהג ושרי ליה מאריה לספר הלז שהטיח דברים נגד רמ"א בכדי כלל הדבר אם תראה בספרי הלוקטים כאלו שום פסק נגד השי"ע אל תסמוך עליהם כי לאו בר סמכא הם כנ"ל הקטן יעקב".

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

במעלת חודש אלול, עיי' מש"כ הפנים יפות (פי אחרי מות)⁸.

1. במעלת חודש אלול

שקיבל על עצמו להתפלל בכל ימי הסליחות ולפיכך האידיא שבכל יום אומר אחר לא שייך זה כלל דעיקר הטעם כדי שירצה למחר ג"כ לומר אבל האידיא שאין אומר באמת למחר מה נעילת דלת יש בזה".

8 וז"ל "ויש לפרש מ"ש חז"ל בפי' [ישעיהו נה, ו] דרשו ה' בהמצאו אלו עשרת ימי תשובה (ביבמות דף מ"ט) ואמר ע"ז קראוהו בהיותו קרוב שלא ימתין אדם בתשובה עד ראש השנה אלא בהיותו קרוב דהיינו בראש חודש אלול, כמו שאמרו חז"ל [סידור האר"י, כונת ר"ח אלול] בראש חודש אלול שערי רחמים נפתחים והוא זמן ב"ד לפני ר"ה וזהו בהיותו קרוב. ויש עוד לפרש בהיותו קרוב שאמרו [שער הכוונות, ענין סוכות, דרוש ו'] התשובה מועלת אף לאחר יוה"כ עד תחלת הגשם ביום שמיני עצרת שהוא מסירת הפתקין לממונים, אבל בכל השנה הרחק גדול לאבינו שבשמים דכתיב [קהלת ה, ה] כי האלהים בשמים ואתה על הארץ, וז"ש כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם, ואמר ע"ז כאשר ירד הגשם והשלג ורמו על תפלת הגשם שאז הוא כלות הזמן שיועיל התשובה לבטל הגזירה ההיא וכמו שהוא בגשם כן יהיה דברי ולא ישוב ריקם.

ועוד רמז ע"ז כי אחז"ל [תענית לא א] בחמשה עשר באב ודלא מוסיף יסף שכבר הוא התחלת ימי התשובה, והרמז ע"ז בקהלת [יב, ב] עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושב העבים אחר הגשם, כי השמש ירמוז על ט"ו באב שאחז"ל [תענית לא א] שתש כחה של חמה. והירח רמז על ר"ה שאמרו חז"ל [ר"ה ח א] שהלבנה מתכסה בו, והאור רומז על יוה"כ, וכוכבים רמז על ז' ימי החג שהם כנגד ז' כוכבי לכת שהם שרי האומות שמקריבין ע' פרים להכניעם, ואמר ע"ז ושב העבים אחר הגשם שהוא זמן האחרון תפלת הגשם כנ"ל.

ויש לרמז בזה מה שאמר הושע [ו, א - ב] לכו ונשובה אל ד' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, ונדעה ונרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ, יש לרמז מ"ש לכו ונשובה פירוש המובחר הוא שיהיה התשובה מזמן ט"ו באב שהוא יום שפסקו בו מתי מדבר [תענית ל ב] וזהו כי הוא טרף וירפאנו ואמר יך ויחבשנו על ימי אלול שנתרצה בו הקדוש ברוך הוא למשה על הרעה שחשב לעשות בעון העגל, ואמר יחינו מיומים על שני ימים של ר"ה, ואמר ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו על יוה"כ שהקב"ה מטהר את ישראל בעשותם תשובה, ואמר על הזמנים אלו ונרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו דקאי על עשרת ימי תשובה, שאחז"ל [יבמות מט ב] דרשו ה' בהמצאו אלו ימים שבין ראש השנה ליום

הכיפורים, ואמר על זמן המאורח ויבוא כגשם לנו :

ופרשנו עוד בזה מ"ש דהמע"ה [תהלים קלט, טז - יח] ימים יוצרו ולו אחד בהם, ולי מה יקרו רעיד אל מה עצמו ראשיהם, אספרם מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך, פירש"י ימים יוצרו כל השנה כולה ולו אחד בהם זה יוה"כ, ואמרו ע"ז ולי מה יקרו רעיד אל דקאי על ימי אלול, ששורשו הוא כמ"ש האר"י שהם ימי ריעים וימי רצון שחודש הזה מכפר על כל השנה, ורמזו זה במשנה [כתובות פ"ה מ"ב] נותנין לבתולה שנים עשר חודש, פירוש שמזל אלול הוא בתולה והיא מכפרת על שנים עשר חודש, וכן אמרו במדרש והביאו הטור א"ח [סי' תקפא] שהזקנים מקדימים מחודש אלול והקב"ה מכפר שלש עונות בעבור תשובת הזקנים המקדימין. ופרשו בזה מ"ש הנביא [ירמיה לא, יב] אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו, פירוש שנמחול עונותיהם בחודש אלול שהוא מזל בתולה אפילו לבחורים בזכות הזקנים, וז"ש במחול ובחורים וזקנים יחדיו, והוא חסד השי"י שמחשב ימי אלול כל יום שהוא י"ב שעות שעה אחת ליום והם ימי קודש המכפרים על ימי חול, והיינו אספרם מחול ירבון שימי אלול הקדושים ירבון על ימי החול של כל השנה, וזהו שתקנו בסליחות לעמוד קודם היום כדי שיברו יותר מימי החול, וז"ש הקיצותי פירש"י שמקיצין מן השינה ואמר ועודי עמך שהוא לשון תוספת שעי"י תוסי' הלילה ירבון יותר על ימי חול. ועוד רמז ע"ז מ"ש הנביא [ירמיה נ, כ] בימים ההם ובעת ההיא וגו' יבוקש את עון ישראל ואיננו, ורמז מלת ההם שמספרו חמשים, על חמישים יום מן ר"ח אלול עד הושענא רבה,

במצוה היתה דעוסק במצוה אחת צריך לגמור אבל הכא המצוה שהתחיל כבר גמרה ומהו ענין סליחות לתפלה ועוד דאף בתפלה גופא אטו מי שמתפלל שחרית צריך להתפלל מוסף, ואדרבא מלשון המשנה מוכח דמוסף היה מתפלל אחר כמו דתנן ברי"ה לב ב השני מתקיע וכן תנן דבתענית דהאחרון מזכיר וע"כ משום דהוא מצוה אחרית, ואדרבא מהש"ס דרי"ה שם מבואר דאדרבא דעיקר המצוה הוא שיתפלל אחר משום דברוב עם הדרת מלך וכן ככהנים בשעת עבודה היו מחלקים לכמה כהנים כדי שיזכו רבים במצוה, וכן אמרינן להדיא ביומא ד' כ"ו ע"ב דהפייס הרביעי מי מעלה אברים מן הכבש למזבח ואמרינן עלה מתני' דלא כר"א בן יעקב דתנן ר"א בן יעקב אמר המעלה אברים להכבש הוא מעלה אותן למזבח ואמרינן במאי קמפליג ואמרינן דרבנן סברי דברוב עם הדרת מלך ור"א בן יעקב סבר דבמקום שכינה לאו אורח ארעא וידוע דהלכה כרבנן אלמא דאפי' בחד מצוה נמי מצוה לזכות רבים במצוה זו וזהו כבוד שמים שיהא נעשה ע"י רבים ולא שייך זה להתחיל במצוה אומרים לו גמור, ומה שהקשה על זה מהירושלמי דמירי נמי מענין הקרבה יבואר לקמן אי"ה והלכך תפלה נמי שהיא במקום קרבן אדרבא מצוה שיהא מתחלק לכמה אנשים אפי' באותו תפלה וזהו כבוד שמים שיהא העבודה נעשית ע"י כמה אנשים דכתיב ברוב עם הדרת מלך וכמו בתמיד שהיו זוכין בו י"ג כהנים.

והלכך אף שבמצוה יחידית שאינה מענין עבודה אמרינן דמי שהתחיל צריך לגמור ואדרבא משמע שאינו רשאי להניחה לאחר וכמו דאיתא בסופ"ק דסוטה י"ג ב גבי יהודא, מ"מ במצוה שנעשית ברבים להוציא רבים ידי חובתן אדרבה הוא להיפוך ממש דצריך דווקא לחלקה ואינו יכול המתחיל לומר דשייך לו משום דכבוד שמים עדיפא מכבוד הדיוט ואין אנו חוששין על כבודו כלל כיון שכבוד המקום שיהא נעשית ע"י רוב, עם כן נ"ל הדבר ברור בלי ספק, ומה שקשה ע"ז מאיזה מקומות אחרים דמבואר לכאורה ההיפך מדברינו יבואר בסמוך אי"ה.

ואמנם מה שכי' הכל בו גבי המתפלל סליחות מתפלל כל היום הנה תימה על המג"א ועל הגר"א ז"ל ועל כל האחרונים ז"ל שלכאורה בחנם דחקו בטעמו ובתחילה אני אמר שאם כדבריהם ז"ל שהטעם הוא משום המתחיל במצוה א"כ מאי אמר שמתפלל כל היום שמשמע שאם רוצה להתפלל אין מוחין בידו ואין אנו רשאים להוציא מידו אבל אם רוצה למחול וליתן לאחר שיתפלל מוחל, והרי באמת מהרא"י שהביא הגר"א ז"ל מירושלמי מבואר להדיא שאינו רשאי למחול שהמצווה הוא שאותו שמתחיל צריך לגמור ואינו רשאי ליתנה לאחר ולכן דברי הגר"א ז"ל תמהו אצלי וצ"ע

אבל באמת נראה שדברי הכל בו הוא משנה ערוכה במגילה בפי' הקורא עומד דף כ"ד ע"א דהמפטיר בנביא הוא פורס על שמע והוא עובר לפני התיבה והוא נושא את כפיו, ופירושו דמי שרגיל להפטיר ומקבל על עצמו מצוה קטנה שאינה לפי כבודו משום דמפטיר בנביא אין בו חשיבות מצוה כמו אדם הקורא בתורה ולא היה נמצא עליו קופצים שירצו להפטיר בנביא תמיד לפני הצבור, ולפיכך נתנו חז"ל פיצוי לזה דצריך ליתן לו כבוד בשביל זה שירד לפני התיבה להתפלל ולישא את כפיו בראש ולפרוס את שמע [וממשנה זו מבואר דהפורס על שמע והיורד לפני התיבה היו שנים וזה ראינו לדברינו שכתבנו למעלה דאם איתא שהיה אחד מאי הוצרך לומר שהוא יורד לפני התיבה דזה פשיטא כיון שהוא פורס על שמע ממילא הוא יורד לפני התיבה נמי אלא וודאי כדאמרינן דהיו שנים משום דזה הוא כבוד שמים].

ואותו הטעם בעצמו תקנו הגאונים להתפלל סליחות והיינו למי שמקבל עצמו להתפלל סליחות בכל יום לפני הציבור בכל ימי הסליחות נתנו לו פיצוי ששייך לו כל התפילות שבאותו היום, שאם ירצה לירד לפני התיבה אין רשאי לעכב עליו ועיקר הטעם כדי שלא לנעול דלת לפני האנשים המקבלין על עצמן לשרת לפני התיבה בציבור בדבר שאינו לפי כבודו דאמירת הסליחות הוא קל טובא כנגד התפלה שתקנו אנשי כה"ג ולדעת הרמב"ם תפלה הוא דאורייתא ואין השכר גדול כ"כ כמו שכר היורד לפני התיבה ולפיכך נתנו לו פיצוי כדי שירצו בני אדם להזדקק למצוה זו, ומיהו פשוט דאם ירצה למחול מוחל, ולפי זה לא שייך רק אם האיש

**י. מי ששכח את החוספות של עשׂוֹת אב
יאמרם באלוקי נצור**

כתב הבא"ח (פי' נצבים אות כ"י) "אם סיים הברכה ולא אמר זכרנו ומי כמוך אינו חוזר, ואפילו אמר ברוך אתה ה' ונזכר אינו רשאי לסיים למדני חוקיך כדי לומר זכרנו ומי כמוך. ואיתא בספר תורה לשמה זכרנו כיון שהיא בקשת רחמים אם לא אמרה במקומה יאמר אותה בשומע תפלה, ובשבת וברי"ה יאמר אותה קודם שיעקור רגליו, משא"כ מי כמוך אין לה תשלומין דאינה בקשת רחמים. וכן באמירת וכתוב וכו' ובספר וכו' דאם שכח אינו חוזר, אך יאמר אותה קודם שיעקור רגליו דהם בקשת רחמים".

יא. בטעם שמתחילים לומר פליחות במוצ"ש

בטעם שמתחילים בני אשכנז לומר סליחות במוצ"ש, ע"י טעם נחמד בלקט יושר (עמוד קי"ח ענין א').¹¹

יב. ברמז של אני לדודי

כתב במטה משה (סי' תשע"ח) "ובמדרש אני לדודי וידודי ל"י ראשי תיבות אלול, וסוף תיבות ד' יודין שהם ארבעים יום. ואמצע התיבות ידו"ד שהוא עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים".

10 וז"ל "התשובה בערב ראש השנה עבירות חמדה במותרות, אשר אדם יחמוד ואוהב לרדוף אחר התאוה וכדומה, וזה ימנע בתענית בערב ראש השנה בבטלו חמדת זמני, בראותו כי הגיע יום הדין הנורא, וכי יפקוד השם עליו לדעת מעשיו מה ישיב, ואיך לא ישליך רוב החמדה, ובראש השנה יתחרט איש על כל אשר חטא נגד ה', בשמעו קול שופר היתקע ולא יחריד, וימליך ה' במלכויות זכרונות ושופרות, מי הוא איש נבוב אשר לא ילבב בלב שלם להתחרט ולגמור בלבו לשמור ולעשות כפי התורה וחוקיה הישרים וצדיקים".

11 וז"ל "כשחל ר"ה ביום ה' נוהגין לעמוד סליחות ביום ראשון שלפניו, משום דצריכין ג' ימים להכנה. מ"ת, עמוד ביום ב' דהוי נמי ג' ימים לפני ר"ה, וי"ל לעולם עומדין ביום ראשון, משום שהוא סמוך לשבת. ונהג כל אדם ללמוד בשבת, וכן הוה בימיו, משום דאין לאדם עסקים, וגם יש לו פנאי ללמוד, והביא משל. כשבאו ישראל לא"י רוצה תורה לחגור שק משום כשהיו ישראל במדבר היו פנויים ממלאכה, והיו לומדים תורה, אבל עתה כל אחד ואחד הולך לכרמו, [ואינם לומדים תורה]. אמר הקדוש ברוך הוא משל לשתים אחיות ואחת לוקח [לוקחה] לאיש ואין לה בת זוגה כו' כך השיב הקדוש ברוך הוא יש לך בת זוג ושבת שמו, ובשבת הם פנויים ממלאכה והיו לומדים תורה. לכן טוב להתחיל ביום א', כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת ענן שבת, ואמרינן אין השכינה שורה לא מחמת עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה. לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה, וגם הפייט התחיל במוצאי מנוחה".

**ז. יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו קאי
אר"ה וצום גדליה**

כתב המהרש"א⁹ "ועוד יש לכוון בזה לפי שזה נעשה ב'י ימי תשובה והיה לו לישמעאל שהרגו להתעורר בתשובה והוא לא היה חושש בכך והוסיף צרה לישראל בהריגתו לגדליה שהיה (הצלה) [הצרה] לכלל ישראל כמפורש בירמיה וע"ז אמר הכתוב יחינו מיומים גוי' לפי שבימים אלו אנו מתפללים על החיים ע"כ אמר יחינו מיומים דהיינו בב' ימים ראשונים מימי התשובה שמתפללים על החיים אבל ביום הג' מימי התשובה שבו נהרג גדליה שהיה לנו נפילה בו ביום יש לנו לדאוג ביותר ולבקש רחמי שמיא בתרתי דהיינו שיקיימנו מאותה נפילה וגם שנחיה שיגזור עלינו חיים".

ח. בענין התענית בער"ה

בענין התענית והתשובה בער"ה, ע"י מש"כ ביערות דבש (ח"א דרוש ה')¹⁰.

ט. לעתיד לבוא ראש השנה יהיה בניסן

כתב בספר אהבת יהונתן "אבל לע"ל יהי ר"ה בניסן לעולם העומד ולכן בראשון בא' לחודש תקח פר בן בקר דהוא קרבן ר"ה שיהי בניסן".

ואמר בעת ההיא מספרו כ"א, שהוא מספר הימים מן ר"ה עד אחר הושענא רבה:

והנה נהגו לומר מן ר"ח אלול עד לאחר הסוכות מזמור כ"ז, ושמעת הטעם מפני שיש בו י"ג שמות הוי' כנגד י"ג מדות המאירים באלול. ונראה לפרש כל המזמור על סדר הימים אלו שכן אמרו במדרש בפי' זו [ויק"ר כא, ג] רבן פתרון קרא ברי"ה ויה"כ, אורי ברי"ה וישעי ביו"כ וכו', לפי פשוטו מפני שרי"ה הוא יום הדין שהלבנה מתכסה בו והקב"ה ברחמיו הוא מאיר לישראל, כדכתיב בישעיה ס"י ס' [יט] ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם, וישעי ביוה"כ שהוא יום רצון וישועה וקבלת התורה והמצות ולוחות שניות, רמז לדבר כי אורי וישעי מספרם תרי"ג, עוד יש רמז כי רי"ה נקרא זכרון עם מספר כפורים הוא כמספר ה' אורי וישעי שניהם הוא תרל"ט, והוא רמז במ"ש במדרש [ויק"ר כט, א] שאמר הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון סימן אתה לבניך כשם שיצאת בדימוס כך בניך יצאו ברי"ה בדימוס, ורמז שמחל לו על עון עץ הדעת מספרו ג"כ תרל"ט, ה' מעוז חיי רומז על ימי החג שהם רומזים על שני חיי אדם כמ"ש במדרש [שם ל, ב] על פי' תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פינך, אל תקרי שובע אלא שבע שהם שבע מצות שישאל מקיימים בחג, כמו שיבואר במקומו בפרשת אמור, ועוד רמז מעוז חיי שהם כמספר ימי סוכה, שכל אחד מספרו קנ"א, ואמר לשון ממי אירא ברי"ה ויה"כ שהם תחילת ימי הדין, ואמר ממי אפחד בימי החג שבו נגמר הדין עם מסירת הפתקין, כמו שפירש"י בפי' בשלח [טו, טז] דיראה הוא מרחוק ופחד מקרוב".

⁹ ח"א ר"ה י"ח:.

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

תמהתי דהא כבר קדשוהו בתפלה ושמא על הכוס עיקר דהוא דאורייתא, ועי' מג"א סי' תקפ"א סק"י¹².

טז. בטעם שאין אוכלים אגוזים בר"ה

כתב החת"ס¹³ "ולפענ"ד הטעם דאמרו חז"ל [שיר השירים רבה פרשה ו אות יז] אל גנת אגוז [שם, יא], למה נמשלו ישראל לאגוז, מה אגוז אף על פי שמתגלגל במקום טנופת אין תוכו נמאס, אף ישראל אף על פי שמתגלגלים באומות העולם אין תוכן נמאס, ע"ש. וכיון שרומז על גליות, לא מסמנא מלתא לאכול בראש השנה. ועוד, אף גם זאת [בהיותם] בארץ אויביהם [ויקרא כו, מד], ראשי תיבות אגוז אף גם זאת".

יז. יתענה בסליחות אפי' אם עי"ז ימעט מלימודו

כתב בלקט יושר (עמוד קי"ד ענין ה') פ"א בקשתי ממנו להתיר לי לאכול בסליחות, כדי שאוכל ללמוד כמו בשאר ימים. ואמר גם הקדמונים יודעים זה הטעם, מ"מ תקנו להתענות בסליחות, אף על פי שאינם יכולים ללמוד כמו בשאר ימות השנה, ולכן אינני מתיר".

יח. בכ"י אמאי בתקיעת שופר בשבת איכא

חשש דא"י

עי' במהר"ם שיק (מצוה ת"ו) שרצה לבאר אמאי בתקיעת שופר בשבת איכא חשש דא"י (עי' בגמ' רפ"ד דר"ה ובירו' שם), דכיון דלקול התקיעות יש שיעור הרי"ז תולדת מחתך דמחתך קולו לפי מדה¹⁴, ועי' מש"כ עליו בשו"ת שבט הלוי (ח"ד ס"ל)¹⁵.

15 וז"ל "הנה כמדומני שלא נסתפק אדם מעולם שיהי' שייך מלאכת מחתך דאורייתא בחתוך קול, או חתוך מים לפי המדה, דדוקא בחתוך עור או עצים דבר ממשי שייך מחתך עיין שבת ע"ד ע"ב וברמב"ם פ"א ה"ז משבת, ועיין מש"כ בעניי' בשבט הלוי ח"א סי' קט"ו. אלא דראיתי להגאון מהר"ם שיק בחי' מצות מצוה ת"ו כתב לישב שיטת הגמ' ריש פ"ד דר"ה דהוי ס"ל מעיקרא דתקיעת שופר בשבת אסור מה"ת מקרא דזכרון תרועה, וכ"ה הירושלמי שם באמת והקשה הטו"א מכמה מקומות דמוכח דאין סרך איסור תורה בתקיעה - וכ' המהרמ"ש ז"ל שם - ד"ל דאיסור תורה יש משום מלאכת מחתך כיון שיש שיעור לתקיעה ולתרועה ומחתך הקול לפי מדתו - ואני תמה אם אמרה הגאון, דמאין הרגלים לדבר לחייב בכזה מה"ת כיון דאינו דומה כלל במציאותו למחתך עור דמשכן, וכן פשוט אצלי דגם במים לא שייך מחתך כגון דמחלק שטח מים לפי מדה הצריך לו וכיו"ב כל דבר לח".

יג. עוד רמזים לאלול

כתב בנחל קדומים להגחיד"א (פ' בא) "ובלקוטים קדמונים כ"י **כתוב את לבו ואת לב ר"ת אלול** רמז דגם מי שכבד בעבירות כל השנה וחוזר בתשובה הקדוש ברוך הוא מקבלו בתשובה ובלבד שיעסוק בתורה. וזהו למען שתי אותותי קרי ביה אותיותי בקרבו ולא משפה ולחוץ עכ"ד ואפשר לפי רמז אלה אותיות אהל שלא ימוש מתוך האוהל".

יד. בטעם שבסליחות כשמוזכרים זכות אבות מוזכרים את האבות להיפך

כתב בטעמי המנהגים (סי' תרפ"ו) "טעם שאנו מהפכים את הסדר ואומרים זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואח"כ ואף את בריתי אברהם, לפי דהגאולה של ישראל תלויה דוקא אם האבות אינן כסדר, דאיתא, עמלק היה מתגאה ואמר שהוא אדם גדול, שר"ת עמל"ק עמרם משה לוי קהת, והשיבו לו, ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד, ר"ל אחרית וסוף התיבות מצדיקים הללו הוא "מיתה". וזה הסוד שאנו אומרים זכור לנו ברית אבות דייקא, דקשה, אם אמר אבות, למה אמר אברהם יצחק ויעקב, וכי אין אנו יודעין שהם האבות, אלא הוא הדבר אשר דברנו, כשאנו מזכירין זכות ומבקשים הגאולה, מוכרחים אנו להזכירם שלא כסדר. שאם אני אומר בתחלה אברהם, אזי אין לו זכות אב כלל, שאביו היה תרח. ואם אני אומרים בתחלה יצחק, אזי אין לו רק זכות אב אחד, ואנו אומרים ברית אבות. אבל יעקב, יש לו ברית וזכות אבות (דרך משה בשם האריז"ל, ועיין ליקוטים סעיף ק"ט)".

טז. בענין תוספת יו"ט בר"ה

כתב בשו"ת מהר"ל סל"ג "ויש שאין אוכלין ביום כדי שלא יוסיפו מחול על הקדש בהאי י"ט משום דיומא דדינא הוא, וכמדומה שכן הורה מהר"מ ז"ל במגנצא ועל טעם זה

12 וז"ל "א"צ להשלים. אפילו בער"ה משום צריכים להוסיף מחול אל הקודש".

13 גליון השו"ע סי' תקפ"ג.

14 וז"ל "והנה בריש פ"ד דראש השנה (כ"ט ע"ב) אמרו מתחילה דיליף מקרא דזכרון תרועה דבשבת אסור לתקוע עי"ש, ובטורי אבן שם תמה מכמה דוכתי בש"ס דמוכח דאין בתקיעה איסור מה"ת, ולענ"ד בשבת דף ע"ג ע"ב איתא דמאן דמחתך עצים או שאר דברים במידה הוי מלאכת מחתך, ועיין באו"ח סימן תק"צ דתקיעה ושברים ותרועה כולם יש להם מידה ידוע וצריך לחתך הקול במידה ידוע, וא"כ י"ל דהוי תולדת מחתך והיינו בתקיעה דמצוה דקפיד אמידה ומחשבתיה משוויה ליה למלאכה, משא"כ בתקיעת רשות, ומיושבים בזה רוב הקושיות, ולכך בירושלמי מסיק באמת כן".

חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

מברכי בעשייתו וכן בלולב. אך עשיית המצה הוא טורח וצער בעשייתה, וכן מגלה טורח בכתבתה. וכן עשיית השופר, ועוד שמפחידו זכירת הדין, וכן ציצית".

כ. בטעם שתוקעים בשופר של איל

שמעתי בשם בעל הרוקח¹⁹ כי פעם אחת הי' קצין גדול המסור מאוד למלך והי' עורך כל המלחמות בגבורה ובאומץ לב עד מסירת נפש ובאחת המלחמות לא עמד לו מזלו ונפל חלל והמלך ברצותו מאוד לשלם לו שכרו עבור נאמנותו ומסירותו כל הימים קרא לבנו ומסר לו דגל שבו היה רשום כל מה שעשה עבור המלך ואיך ניצח במלחמות וכבש מדינות רבות כדי שיהי' לאות עולם ומסר דגל זה להבן להיות לו למשמרת ובכל עת שיבוא לפני המלך בדגל זה ימלאו כל משאלותיו והנה עבר כמה שבועות והי' צריך הבן את טובת המלך לאיזה ענין ורצה להיכנס לפניו ולא ניתן לו רשות מאת המלך להיכנס ורץ לביתו והביא עמו את הדגל ותיכף נפתח לפניו כל הדלתות ובא לפני המלך וביקש חפצו ובנתיים שאל את המלך שהרי המלך זוכר כל מה שעשה האב ולשם מה הי' צריך להביא את הדגל וכי הוא הבין שאת הדגל יצטרכו לדורות עולם שלא ישכחו מעשה האב, והשיב המלך להבן כי זכותך לקבל שכר האב זה רק אם אתה דוגל עם מעשיו וכי הם לך לדוגמה אבל אם זה לא הדגל שלך מה לך כי תקבל שכרו ו**בזה מבאר בעל הרוקח מארז"ל למה תוקעין בשופר של איל כדי לזכור עקידת יצחק ואגו באים לפני המלך בראש השנה בדגל של העקידה ומראים לפניו כי אנו דוגלים עד היום עם דרכו של יצחק וזהו ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור**.

כג. מקור למנהג שהחכם דורש קודם תקיעת

שופר

איתא בפסיקתא²⁰ "וכשהוא דן את ישראל הוא דן ביום, שכשהם ישנים הם בטלים מן המצות, ניער משנתו מיד הוא משכים לבית הכנסת וקורא קרית שמע ומתפלל **שומע את התורה שומע את הזקן**".

בו אבל ביום השני מימי התשובה נקרא דינא רפיא לכך עשו רז"ל שני ייט של ר"ה כיום ארוך וחדא קדושה כדי למתק הדינים ולמתק דינא קשיא אייכ אי מקלעי בשבת אף על פי שאין תוקעין ביום הראשון תוקעין ביום השני והמה כיום ארוך אייכ בין כך ובין כך תוקעין".

¹⁷ נדה ט.

¹⁸ הו"ד בקובץ שיטות קמאי סוכה מ"ו.

¹⁹ לא מצאתי מקומו.

²⁰ רבתי פיסקא מ'.

יט. בהא דבטלו חז"ל תקיעת שופר בר"ה שחל

בשבת

בהא דבטלו חז"ל תקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, עיי' מש"כ בזה בבגדי ישע (סי' תקפ"ה)¹⁶, ועיי' ברוקח (סר"א) שכתב "אבל בשבת אין תוקעין משום גזירה דרבה ועוד כי השבת אות וישראל נשמרים בו".

כ. בהא דאין תוקעים בר"ה שחל בשבת

כתב החת"ס¹⁷ "מי יתן טהור מטמא לא אחד. והרמז "לא אחד" גמטריי "דס". ודע כי דם נעכר ונעשה חלב הכוונה מדה"ד נעשה מדת החסד. כמ"ש מג"א בטעם שאוכלין חלב בשבועות כי עיי' תורה דם נעכר ונעשה חלב בספירת נקיי' שבין פסח לשבועות. וכשתכתוב טמא במלואותו טי"ת מ"ם אל"ף עולה תר"י הוסיף עליו אי' עולה תר"י"א גמטריי תורה שעל ידה נעכר דם ונעשה חלב. וזהו מי יתן טהור היא התורה מטמא לא אחד שתוסיף אי' על טמא עולה למספר תורה. ודע כי יש עוד מדה"ר והוא כלול מחסד ודין. חלב ודם והוא בחי' כח"ל. ודע ג"כ כי ההפוכי האלו נעשה עיקור עיי' שופר או שבת או מילה או שלשתן ביחד לכן בזמן שאין מקדש אין תוקעין בשבת כי לאותו תיקון שבכחנו לעשות בלא מקדש סגי בחדא או שופר או שבת. והנה כל זה מרומז בקרא תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. הנה פשוטו קאי על שופר. והנה ג' תיבות "תקעו" "בחדש" "שופר" ר"ת "שבת", "בכסא" "ליום" "חגנו" ר"ת "חלב", "כיי" "חקי" "לישראל" ר"ת "כחל", "הוא" "משפט" "לאלהי" "יעקב" ר"ת "מילה". זהו מה שחנני הי"ת בענין זה".

כא. בטעם שאין מברכים שהחיינו על עשיית

השופר

כתב בספר המכתם¹⁸ "אך הראב"ד ז"ל כתב, בכל מצוה שיש בה הנאה, כגון (שופר) [סוכה] שמרחיב לבו,

¹⁶ וז"ל "ולי נראה לתרץ ג"כ בדרך זה בודאי אין להם עונש על שלא תקעו אבל עכ"פ אין להם מליץ טוב כי כאשר תוקעין הקדוש ברוך הוא עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים וכמו שארז"ל על פסוק אשרי העם יודעי תרועה שיודעין לרצות את בוראם בתרועה אבל כשאין תוקעין המה תלויים ח"ו בדין אך כשחל בשבת ש"ק קודש הוא מליץ יושר כמו שהיה בשעת הבריאה שהיה מליץ יושר על אדם הראשון ותיקן על זה מזמור שיר ליום השבת שהיה מליץ יושר טוב להודות ל"ה שקיבל ההמלצה ומה אם היה ר"ה עייש והיה רק שבת ממשמש ובא היה מליץ יושר עאכ"ו כשהוא בשבת עצמו שהשבת קודש הוא מליץ טוב מגיד משרים ואין לירא כלל מן הדין, ואפשר שע"ז סמכו רז"ל ודחו תקיעה בשבת אף על פי שדבר גדול הוא שמזכיר זכיותיהם לפני הקדוש ברוך הוא ומה ראו על ככה להכניס כלל ישראל לסכנה זו שבביל גזירה אלא המה הבינו שבשבת אי"צ לזה וק"ל. ועוד י"ל הכי משום דידוע עפ"י חכמי האמת שיום ראשון של ר"ה נקרא דינא קשיא וא"א לשום בריה לעמוד

**חידווא דאורייתא
אלול ראש השנה**

הדיוק במטה אפרים ותמה עליו, ועיי טורי אבן (ר"ה כ"ט.
ד"ה חרש)²³.

כד. אין לתקוע בלילה

עיי בערוה"ש (סי' תקפ"א סי"ב) שכתב שלא יתקעו בלילה
אפילו כדי להתלמד²¹.

כו. אם קטן מוציא קטן בשופר

בתפארת ישראל (שם) מבואר שאין קטן יכול להוציא קטן
אחר בשופר²⁴, ועיי מקראי קודש (ימים נוראים
סכ"ו).

כה. נוהגים לאחוז ס"ת בשעת תקיעת שופר

כתב בשו"ת משיב דבר (ח"א סט"ו) "עיקר הטעם שקריאת
התורה צריך להיות באמצע ביהכ"נ, נראה משום
דהשולחן שקורין עליו הוא במקום מזבח שבעזרה כמש"כ
הגר"א ז"ל בסי' תר"ס דמש"ה אנו מקיפים בלולב את
הבימה, וס"ת שעליו כמו שהיו מקיפין את המזבח בעזרה,
וכן אנו נוהגין לאחוז ס"ת בשעת תקיעת שופר על הבימה,
כדי שיהיה כעין תקיעת חצוצרות על הקרבת הקרבנות על
המזבח".

כז. השיבות התפילה

בענין מעלת התפילה, עיי בקב הישר (פ"ח) מעשה נורא²⁵.

כח. אם אשה יכולה להוציא קטן במ"ע שהז"ג

עיי במטה אפרים (סי' תקפ"ט ס"ח) דנראה מדבריו שאשה
יכולה להוציא קטן בברכת שופר, שכתב "נשים פטורות
לפי שהוא מ"ע שהזמן גרמא ואינה מוציאה את האיש שהוא
בן י"ג אע"פ שאין ידוע אם הביא שתי שערות", ומשמע
מדבריו דרק בן י"ג אינה מוציאה אבל קטן מוציאה, ועיי
בתפא"י (סופ"ג דר"ה) שכתב שחש"ו אין מוציאים גם לא
נשים וקטנים²², ועיי במ"ב דרשו שהביאו שהגרשז"א עמד על

בטעם פטור אשה ממ"ע שהזמן גרמא, עיי מש"כ
באבודרהם (סדר תפילות של חול)²⁶, ועיי מש"כ
לפי"ז באו"ש סו"פ י"א מהל' טומאת צרעת²⁷, ועיי בילקוט
שמעוני שמואל רמז ע"ח) "וחנה היא מדברת על לבה, למה
נשתתפו הנשים עם הקטנים והעבדים לענין המצות, לפי
שאינן להם אלא לב אחד, שנאמר וחנה היא מדברת על לבה",
הרי שמצינו עוד טעם למה נשים פטורות ממ"ע שהז"ג²⁸.

כט. טעם דאשה פטורה ממ"ע שהז"ג

שתהיה זהיר בתפלה שתקנו חכמים ז"ל שצריך האדם להתפלל בכל יום
ייהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילני היום מאדם רע
ופגע רע" וכי'. ואתה לא שמעת בקולי לכן בא זה הסיבה לבתך. ומכאן
ולחבא ראה התלמיד הנ"ל שבהשגחה פרטית היה בביטול תפלה והתחיל
להתפלל כדת וכהלכה", עכ"ל".

21 וז"ל "ובלילה לא יתקעו בכל חדש אלול אפילו להתלמד דאין לעשות
התעוררות בלילה והתקיעות מעוררים המדות העליונות".

22 וז"ל "ני"ל דנקט רבים, לאשמעינן דאפילו אותן שאינן בני חיוב גמור,
כנשים וקטנים בני חנוך, אפ"ה אינו מוציאן (החש"ו).

23 וז"ל "וי"ל דבאחר"י עומדין על גביהן ומלמדין אותן לשמה בני כוונה
נינהו דמה"ט מכשירין כתיבת חש"ו את הגט בגדול עומד על גבן אף על
גב דבעי כתיבה לשמה כמ"ש שם התוס' וקמ"ל במתני' דבאחר"י עומדין
על גבן נמי אין מוציאין מה"ט דאין מחוייב בדבר".

24 וז"ל "ני"ל דנקט רבים, לאשמעינן דאפילו אותן שאינן בני חיוב גמור,
כנשים וקטנים בני חנוך, אפ"ה אינו מוציאן (הקטן)".

26 וז"ל "והטעם שנפטרו הנשים מהמצות עשה שהזמן גרמא לפי
שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו. ואם היתה מחוייבת במצות
עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות
מצותו ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה ואם תעשה
מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה לפיכך פטרה הבורא ממצותיו
כדי להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזו מצאנו שהשם הגדול הנכתב
בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו
(שבת קטז, א)".

25 וז"ל "ובא וראה מה שהובא בסי' ה' הולך תמים" ז"ל, "רי' ישעיה
החסידי סיפר לי בשם ר' יהודה החסיד ז"ל שהרמב"ן ז"ל היה לו תלמיד
אחד שהיתה נפשו חשקה בתורה בחשק נפלא, וממש לא היה שינה
בעיניו, ואם היה אוכל להחיות נפשו אז היה הספר פתוח לפניו ותמיד נתן
עיניו בספר, ולא היה מתפלל מרוב אהבת התורה. והיה הרמב"ן ז"ל
מזהיר אותו תמיד ואמר לו אכול בשעת אכילה, ותישן בשעת השינה,
ועשה תפלתך בשעת תפלה, וזכות התורה יהיה אצלך ותשמך ותחיה
אמנם לא תפשע בה. כי התפלה תתבע עלבונה ותענש ח"ו ע"ז, והזהר
בתפלה. ולא השגיח התלמיד אל דבריו ולא שם אל לבו, ולא היה ימים
מועטים שהלך התלמיד לשוק לקנות איזה דבר, וכאשר שב לביתו מצא
פרש אחד שוכב עם בתו הבתולה באונס על אותו שולחן שהיה לומד תמיד
עליו, ונתאבל על זה ימים רבים, א"ל הרמב"ן ז"ל הלא אמרת לך

27 וז"ל "ידוע דכיו"ב בארתי במק"א, לפי הטעם שכתבו דמשו"ה אשה
לא מפקדא על מ"ע שהז"ג משום דמשועבדת היא או לאב או לבעל, יתכן
דדוקא מ"ע שאין לקיימה עיי שליח, ולכן חשיב מזוזה ומעקה, שבבית
שהיא דרה מוכרח להיות מזוזה ומעקה, לכן רק משום שאין הזמן גרמא,
אבל מילה ובכורים ושריפת נותר דאפשר עיי שליח לא פטרינן זה משום
שהזמן גרמא, רק במילה צריך קרא לפוטרה, ואכמ"ל ודוק".

28 ועיי בזית רענן (למג"א) שבי "לב אחד, שאין יצר טוב שולט בהם כל
כך וא"כ מ"ע שאינו נוהג לעולם קרוב היא שלא תעשה".

ל. אם שיעור כדי דיבור זה גם בשתיקה

לג. צריך להתחיל בתשובה ל' יום קודם ראש

השנה

כתב המאירי (חיבור התשובה משיב נפש מאמר ב' פ"ב) "כבר בארנו מצד הדרש שראוי להקדים להרבות תפלה ותחנונים ולעורר הלבבות לתשובה קודם ראש השנה, על צד אמרם דורשין הלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, וכן בכלם ראוי להקדים ולדרוש בענין היום זמן אחד קודם ליום, כדי להתעורר על עניני היום, ועל זה הצד התפשט המנהג בהרבה מקומות להקדים ולהרבות בתפלה מראש חדש אלול ולהעיר השחר בסליחות, כדי שיהיו מחשבותיהם זכות ונקיות בהגיע היום יצא ראש חדש אלול בטהרה ונכנס תשרי בקדושה יום שלשים לאלול, ובו קובעין תשרי, ואותו היום הוא יום טוב של ראש השנה, וטכסיס קביעות תפלה שבו כך הוא".

לד. הפרד נא מעלי היינו בנ"א יום שמר"ח אלול

ועד הושענא רבה

יעוי בבן איש חי³¹ שכתב דהקרא דהפרד נא מעלי מרמז על הנ"א יום שמר"ח אלול ועד הושענא רבה³².

לה. סמך למתפללים בר"ה ויוה"כ בכריעה

כתב הרש"ש (ר"ה כ"ו): "גמרא מ"ס בר"ה כמה דכייף אינש דעתיה טפי מעלי. מפרש"י ותוס' נראה דל"ג תיבת דעתיה (שוב ראיתי שהתוי"ט הרגיש ג"כ בזה מפרש"י) ויהיה מכאן סמך גדול להמתפללין בר"ה ויו"כ בכריעה".

לו. בהא דאמרו בר"ה (י"ז). זרב חסד מטה כלפי

חסד אי קאי גם בדין האדם בר"ה

³² וז"ל "או יובן בס"ד הפרד נא מעלי רמז לנ"א יום שיש מן ר"ח אלול עד הו"ר שהם ימים נוראים וקדושים ימי סליחה וכפרה והם סימן ועזר לכל ימי השנה שאם האדם יזהר וישמר באלו הימים מכל חטא בטוח הוא שיתגבר על יצרו כל ימי השנה כולה ולא ילכד ברשת היצה"ר, ואם באלו הימים לא ישמר כראוי אזי ילכד ברשת היצה"ר וקרוב הוא לחטוא הרבה בכל השנה, כי אלו הימים דוגמת הלב והמוח שבאדם שאם נזקק הוא היזק כל הגוף ואם הם בריאים אזי יהיה כל הגוף בריא, וז"ש הפרד נ"א מעלי שלפחות תפרד ממני נ"א ימים הנזכרים ולא תחטיאני, ומה שאנוכי שואל על נ"א ימים דוקא יען שהימים אלו הם עיקר ימי השנה שאם הימין ר"ל שאם אלך לצד הטוב שהוא כימין אזי ואשמאילה אותך שאכניע אותך ואניחך בשמאל נכנע ולא שתהיה מיומן כימין, ואם אשמאילה ח"ו לחטוא באלו הימים אזי ואימינה אותך שיש חשש פן תתגבר בימות השנה כי נ"א ימים אלו הם המבחין".

כתב הא"א (בוטשאטש ס"י תקפ"ב) "אמרתי בעשרת ימי תשובה האל הקדוש ושהיתי באולי יותר מכדי דיבור נזכרתי ואמרתי המלך הקדוש נראה שאין חשש בזה כי לא מצינו בזה קפידא רק לומר המלך אך על תיבת האל אין שום קפידא. גם נראה שאין שיעור תוך כדי דיבור שבברכות כי אם בהפסק דיבור ולא בהפסק שהייה בשתיקה ואין מצרפת שתיקה כלל בזה וצלע"ע בזה, ועכ"פ כיון שהיה ספק תוך כדי דיבור ובצירוף סברות הנ"ל אין חשש ודאי".

לא. בזה"ז כ"א צריך לפרוש ג' ימים קודם ר"ה

כתב החת"ס²⁹ "והנה אמרי' פ' הדר הבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים עד שיתישב מטורח הדרך ומייתי מעזרא שלא צם ולא גזר תעני' ותפלה עד שנחו ג' ימי' בנהר אהוא ע"ש ואין הכוונה שפטור להתפלל תפלות שבכל יום אלא לגזור תעני' ולהתפלל בעד צרת הציבור צריך שיפרוש עצמו שלשה ימים מהבלי עה"ז ולפנות מחשבתו וכזה כ' מג"א מ"ש בזה' שהתוקע ושליח ציבור יפרוש עצמו ג' ימי' קודם ר"ה לפנות מחשבתו לדי' ונ"ל היינו בימים קדמונים שהש"צ התפלל בעד הציבור והוציאם י"ח אזו הי' הכל תלוי בש"ץ והציבור מכונים וסומכים עליו ומתפלל הש"ץ עיני עמך במ תלויות אבל בזה"ז אין ש"ץ מוציא רבי' י"ח כמ"ש מג"א ס"י נ"ו שמשו"ה אין מדקדקי' כ"כ עכשיו אחר ש"ץ אם הוא הגון כ"כ ואפי' הפיוטי' והתחנוני' אומר כל יחיד בעצמו ושופך נפשו לדי' א"כ כל אי' ואי' צריך לפרוש עצמו ג' ימי' לפני ר"ה ולזכך מחשבתו".

לב. באיזה תפילות בר"ה אומרים מלכויות

זכרונות ושופרות

דעת הבעה"מ (ר"ה ל"ד). שבכל תפילות היום דר"ה (לא רק במוסף) אומרים מלכויות זכרונות ושופרות³⁰.

²⁹ דרוש לכ"ז אלול תקצ"ז.

³⁰ וז"ל "ואני אומר כי משרש ההלכה אין בר"ה שבע ברכות אלא תשע הן לעולם בין בערבית בין בשחרית בין במוסף בין במנחה כמו שתראה בפרק תפלת השחר הני שמונה עשרה כנגד מי הני שבעה דשבתא כנגד מי הני תשע ברכות דראש השנה כנגד מי נראה לנו מכאן שאין לנו לחלוק בתשע ברכות בכל תפלות היום כמו שאין לך לחלוק בשמנה עשרה של חול ובשבע של שבת ואף על פי שאין תוקעין אלא במוסף כדתנן העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע הא לענין ברכות זה וזה שוין וההיא דאמרינן התם הני עשרין וארבע דתעניתא כנגד מי שני ההיא שאינה אלא בחבר עיר ופעם אחת ביום אבל תשע ברכות של ראש השנה כיון שכל יחיד ויחיד חייב בהן נראה לנו שהן בכל תפלת היום".

³¹ בספרו אדרת אליהו פ' לך לך.

חידווא דאורייתא
אלול ראש השנה

לתפלה בשעת אכילה, רק זה הוי לבטחון ואמונה, כי מראה שהוא מאמין ובוטח שכן יהיה. ובפרט לפי מה שכתבתי בדרושים לפרשת תבא שנת תרי"ב דבראש השנה יהיה משמח ואומר כל מה שעושה הוא יתברך הוי לטובה, ובזה יהיה נהפך באמת לטובה. ולכך מהאי טעמא נראה שיהיה אדם רגיל לומר בראש השנה אחרי תפלת שחרית כל מה דעביד רחמנא לטב עביד וגם זו לטובה. ולכן מהאי טעמא תקנו לאכול מאכלים טובים ומתוקים ולומר עליהם כן, כדי שאם ח"ו נגזר להיפוך יהיה נהפך ע"י אמירה זו לטובה, אמן כן יהי רצון".

י"ל"ע בהא דאמרו בר"ה (י"ז). ורב חסד מטה כלפי חסד אי קאי גם בדין האדם בר"ה, דבבי הגר"א (או"ח סי' תקצ"ח) נקט דזה שייך גם לגבי דין ר"ה³³, אמנם בריטב"א (ר"ה ט"ז): מבוי דלא קאי על ר"ה אלא רק בדין שלאחר מיתת האדם, ובדין דלעתיד לבוא³⁴.

לז. בכיאר ספק הגמ' אם אומרים שהיינו בר"ה
ויוה"כ

כתב המהרש"א מגילה ל"ב. "והא דנקט בבבביתא שלש רגלים פסח ועצרת וחג ולא נקט נמי ר"ה ויוה"כ דכתיבי ג"כ בזו הפרשה י"ל דלא תיקן משה בשאר מצות משום דלא אתיין מזמן לזמן וה"נ ר"ה ויוה"כ לא מקרו מזמן לזמן דיש לאדם ליתן לבו לתשובה בכל השנה כמו בר"ה ויוה"כ משא"כ בשלש רגלים דמצותן בזמנן בענינו של יום ומה"ט נמי מספקא לן בפרק בכל מערבין אם אומרים זמן בר"ה דלא מיקרי שפיר מזמן לזמן אלא שלש רגלים דכתיב בהו מצות ראייה ושמתת חגיגה", וע"ע בכלי יקר (ויקרא פכ"ג פט"ז)³⁵.

מ. מי שאין לו תפוח יאכל תפוח עם דבש

כתב באלף המגן (סי' תקפ"ג סק"ט) "ואם אין לו תפוח עץ אוכל תפוחי אדמה (ערד עפ"ל) עם דבש ולא יברך בורא פרי האדמה דהוי דברים הבאים מחמת הסעודה. פרי מגדים".

מא. אימתי אומרים בהוצאת ס"ת גדול ונורא

ע"י בא"ר (סי' קל"ד סק"ד) שכתב דבכל שבת ויו"ט בהוצאת ס"ת אומרים גדול ונורא, ולא רק בימים נוראים³⁶.

לה. בטעם שם חודש תשרי

איתא בילקו"ש (ויקרא רמז תרמ"ה) "אלא אי זו חדש שהוא נכסה ויש בו חג וחגו ביומו הוי זה תשרי. תשרי על שם תישרי ותשבוק כל חובינו ואימתי בחודש השביעי".

מב. בראש השנה יש ענין לאכול דבש דבורים

ע"י בלקט יושר (עמוד קכ"ד ענין ה') שכתב דיש ענין לאכול בר"ה דבש דבורים³⁷.

לז. בענין מה שאומרים כשאוכלים את הסימנים

בליל ר"ה

בענין מה שאומרים כשאוכלים את הסימנים בליל ר"ה, יעוי' בחכמת שלמה (סי' תקפ"ב) שכתב "יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא וכו'. נ"ב, הנה הטעם מה שכתוב בש"ס [הוריות יב, א; כריתות ו, א] ובשו"ע לאכול דברים טובים ומתוקים, אין הכוונה דרך תפלה, דאין מקום

מג. מתי היה המעשה שברך יצחק את יעקב

בענין המעשה שברך יצחק את יעקב, יעוי' בב"י הגר"א (או"ח סי' תקפ"ג) במש"כ ע"ד הרמ"א שנהגו לאכול

33 וז"ל "ולי נראה מטעם אחר (אמאי אומרים צדקתך בר"ה שחל בשבת) משום ששלשה ספרים נפתחים בר"ה ואמרינן בר"ה י"ז א' היכי עביד רא"א כובשו כו' ריב"ח כו' ואמרינן בערכין ח' ב' פשטיה דקרא כו' במאי קמפלגי בדרי"א וריב"ח דאתמר כו' אבל מנהגינו כנ"ל".

34 וז"ל "והנכון כמו שאומר מורי נר"ו בשם רבו ז"ל דלא זכו ממש נכתבין למיתה וליסורין כפי הראוי להם ואין כאן רב חסד מטה כלפי חסד שאין זה אלא בעולם הנשמות או ביום הדין הגדול שאין אחריו כלום, אבל בדין של ר"ה שאינו סוף הדין והוא בעניני העוה"ז כל אדם נידון כפי הראוי לו, ולפיכך לא הזכירו בזה מחלוקתן של ב"ש ובי"ה בבבב"א".

35 וז"ל "וזה הטעם גם כן העלם יום דין של ראש השנה, כדי שלא ילך אדם בשרירות לבו ויסגל עוונות כל ימות השנה ויחשוב לתקן מעשיו בהיותו קרוב ליום ה' אשר בו ישב על כסא דין אלא ידמה בנפשו כאילו

בכל יום ויום ה' יושב על כסאו למשפט ומתבקר פנקסו ועל ידי זה יהיה כל יום ויום בתשובה".

36 וז"ל "וכתב בפירוש סידור [כן איתא בסידור ר"ש סופר מפרמיסלא, בפנים הסידור] דאומרים בכל שבת ויו"ט גדול ונורא, דלא כחזנים שאין אומרים אלא בימים נוראים, דליתא, שהקב"ה נורא תמיד, וכ"מ במשאת בנימין סימן ו' דקאי שם אכל השנה".

37 וז"ל "[אוכלים דבש וכל מיני מתיקה], דבש חי סמן טוב לאכול בר"ה. ודבש דבורים מן המובחר, כי הדבורים דמי למשפט, כי עושים נקמה לפעמים, כמו שמוכח מן הפסוקים, ומה שיוצא מהן מתוק. וסי' לדבר שאנו יוצאין ממידת הדין למדת הרחמים, ודוקא חי סמן לחיים, וראייה ממה שאנו מבקשים ומתפללים בר"ה רק בשביל חיים".

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

מה. מעלת נתינת צדקה בימי הדין

כתב בלקט יושר (או"ח עמוד קכ"ב ענין ג') "מצאתי בלקוטי הח"ר משה לוי מינץ זצ"ל שכתב בשם הגאון מוהר"ר איסרליין זצ"ל וז"ל: שדרש בשבת תשובה לאחר קריאת ס"ת, כשנחזור למקומה ענייני תשובה וצדקה, ודרש כמה טובות בצדקה. ודרש זה הקרא (משלל) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, היינו מי שנתן צדקה לעני כאלו [נתן] להקב"ה, ומאחר שאנו מלוים להקב"ה והוא כאלו אנו היינו המלוים והקב"ה הלוה. ואמר' בפי' זה בורר מלוה אמר ללוה נלך לב"ד הגדול כופין הלוה לילך אחר המלוה דעבד לוח לאיש מלוה, והיינו נמי כן כביכול על הקדוש ברוך הוא, ומעתה ביום הדין כשרוצה לדון אותנו, אומ' לו לילך לב"ד הגדול, והיינו ב"ד של מידת הרחמים, ולכך כל אדם יתן צדקה שיהיה המלוה".

תפוח בדבש בליל ר"ה דהמעשה היה בר"ה³⁸, וברש"י עה"ת (פי' תולדות) מב' דהמעשה היה בפסח³⁹.

מה. בענין אמירת לשנה טובה בר"ה

בענין אמירת לשנה טובה בר"ה, יעוי' דבר נחמד בפרישה ס"י תקפ"ב⁴⁰.

מה. בטעם אכילת רוביא

כתב המרדכי יומא (רמז תשכ"ג) "ורוביא הוא פול המצרי אנו אוכלין כדי שירבו נכסינו כרוביא", ועיי' שו"ת דברי יציב (או"ח סי' רנ"ג)⁴¹.

מה. בחומר המתירשל בזמן הזה מן התשובה

כתב המאירי (ר"ה ט"ז): "וכן כל אדם חייב לטהר עצמו ברגל לאכול חוליו בטרה. אף על פי שבכל יום ויום ראוי לאדם לפשפש במעשיו לשוב מדרכו הרעה כמו שאמר ז"ל אבות פ"ב מ"י שוב יום אחד לפני מיתתך מ"מ בזה"י ר"ל ר"ה ראוי לו להתעורר ביותר אמרו ז"ל דרך משל ג' ספרים נפתחים בר"ה על הרשעים ועל הצדיקים ועל הבינוניים ר"ל שכל אחד ואחד נידון כפי מעשיו כמו שביארנו במשנה ויתעורר לפשפש במעשיו ולחזור ממה שהוא בידו מן העבירות והמתירשל בזמן הזה מן התשובה אין לו חלק ב"י אלהי ישראל שכל השנה אין ההתעוררות מצוי כל כך ואף מדת הדין מתיאשת ממנו וממתנת לו עד זמן זה והוא אצלי מה שאמרו אין בית דין של מעלה נכנסין לדין עד שיקדשו בית דין של מטה את החדש".

מה. אם יש חיוב אכילת פת בליל ר"ה

כתב בספר המכתם (סוכה כ"ז). "ועל זה דחק הרב בעל התוספות [לפרש] להיא דקאמרין התם דחוזר בימים טובים לא מיתוקמא אלא בליל ראשון של פסח או של חג או עצרת וראש השנה, שהסעודה היא חובה. וזה דוחק גדול, ואין מי שישגיח על זה", ויעוי' מש"כ בזה בשו"ת יוסף אומץ (להגחיד"א) סמ"ח⁴².

נ. כמה התשובה מכפרת

איתא בויקרא רבה (פ"י אות ה') "ר' יהודה וריב"ל ר' יהודה אומר תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל ריב"ל אומר תשובה עשתה את הכל ותפלה עשתה מחצה על דעתיה דר' יהודה ב"ר תשובה עושה מחצה ממי את למד מקין

מה. בענין תשליך

איתא בשער הכוונות (שער רוח הקודש) "אמר שמואל זכרוני ביום ר"ה א' שהיה מורי אבא (מהרח"ו ז"ע) דורש על המים ביום תשליך ראינו צפרדע א' באה בנהר כנגדו והתחלנו "להשליך עלי' אבנים ולהשליכה" ואבא מארי ז"ל היו עיניו סגורות ודורש בתורה כדרכו, ומקול הצפצוף צפרדע פתח עיניו וגער בנו ואמר לנו שהיתה נשמה א' באה לשמוע תורתו ובאה מלובשת בצפרדע א' ולכבודה התחיל לדרוש".

במצוה שעושה, אבל במצוות שנעשו ממילא עיי' תשובה מאהבה איכא שכר בהאי עלמא. וא"ש שע"י שירבו זכויותינו עיי' תשובה מאהבה וכנ"ל, ממילא ירבו נכסינו בשכר המצוות. וא"ש ג"כ שמבקשים שיסתלקו אויבינו בעוה"ז כנ"ל, דהיינו נמי שכר מצוה בהאי עלמא ודו"ק".

42 וז"ל "גם מ"ש בדברי תוסי' דלא מתוקמא אלא בליל ראשון דפסח או חג או עצרת וראש השנה. בתוספות דקמן וכן הסמ"ג סוף עשין מ"ג והרשב"א בחידושי פרק ג' שאכלו ובתשובה והיא בח"ג סימן רפ"ז ובהגהות אשרי פרק לולב הגזול לא הזכירו אלא ליל ראשון דפסח וחג. ואולי נקט עצרת משום דאמרין בפסחים דף ס"ח הכל מודים בעצרת דבעינן לכס ובר"ה דכתיב לכו אכלו משמנים. אבל התוסי' ושאר רבואתא לא הזכירום".

38 וז"ל "תפוח. ע"ש ופריו מתוק לחכי וכמ"ש כריח שדה ומתרגמינן חקל תפוחים והיה בר"ה כידוע".

39 וז"ל "שני גדיי עזים - וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים. בפרקי דרבי אליעזר (פרק לב)".

40 וז"ל על מה שכתב הטור שבלייל ר"ה כל אחד אומר לחבירו תכתב בשנה טובה "תכתב בשנה טובה. אפשר שהספר נקרא כן וכמ"ש מהרי"ל (ה' שופר סי' טו) שהספר נקרא מחילה וסליחה עיין שם".

41 וז"ל "ובמרדכי הנ"ל איתא שאוכלים רוביא כדי שירבו נכסינו עיין שם. ואפשר ע"ד דאיתא דאף ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, היינו דוקא

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

נד. מו' ששומר ספירת העומר וחג שבועות
בראוי א"צ לבוא במשפט בר"ה

כתב השפ"א (ר"ה שנת תרל"ח) "ולכן כתב בזוה"ק כי מי ששומר ספירת העומר וחג השבועות כראוי א"צ לבוא במשפט בר"ה ע"ש בפי תצוה".

נה. בטעם שציער הקב"ה לאברהם ושרה ולא נתן להם בנים

איתא במדרש ילמדנו "וכן ציער הקדוש ברוך הוא לאברהם ושרה ולא נתן להם בנים בשביל הגר שהיתה צדקת שתכנס לאברהם ויעמיד הימנה בן דכתיב ושרי אשת אברם".

נו. פני חנה בתחילה היו דומין לקוף

איתא במדרש שמואל (פרשה ב') "ופניה לא היו לה עוד. מלמד שהיו פניה דומין לקוף ולסריס ונתרפאו".

נז. בענין מה שאומרים בר"ה יכתבון וכיום צום כפור יתמון

בענין

חיוב עליי מדינא דש"ס לאמרן וגם אינו מחויב לענות אם שומע והרי באמן אחר ברכת הש"ץ בתפלה בקול רם דהוי ודאי דבר שבקדושה כל התפלה ומ"מ לא יענה אמן רק אחר האל הקדוש ושומע תפלה ומכ"ש ביי"ג מדות. ושאלתו אם היחיד העונה צריך לומר איזה פסוקים קודם שאמר יי"ג מדות ז"א ואצ"ל שום תפלה ובקשה רק יוכל לומר היי"ג מדות לבד ומלבד מה דהסברא והשכל נותן כן פוק חזי מה עמא דבר בת"צ שקורין ויחל אז אומרים כל הצבור רק היי"ג מדות ולא יותר".

שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה ומנין שעשה תשובה שנאי (בראשית ד) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה הה"ד (שם בראשית ד') ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן, נע ונד אין כתיב אלא בארץ נוד קדמת עדן".

נא. אם יש חיוב לומר י"ג מדות עם הצבור כמו קדושה

עי' בשו"ת האלף לך שלמה (סמ"ד) שכתב דאין חיוב לומר יי"ג מדות עם הצבור כמו קדושה⁴³.

נב. בטעם שאומרים י"ג מדות רק בציבור

כתב בספר מאור ושמש (סו"פ ויחי) "איתא בגמרא דראש השנה (יז ב) ברית כרותה היא לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, מלמד שנתעטף כו', כל זמן שבני יעשו כסדר הזה - אני מוחל להם כל עוונותם. ופירשו הגאונים ז"ל כל זמן שבני יעשו כסדר הזה דייקא, דהיינו שנוהגים את עצמם במדות הקדושים האלו - אז אני מוחל להם, ולא די באמירה לבד, רק גם כן יעשו דייקא, אז מועיל אמירה, וברית כרותה שאינן חוזרות ריקם. ונראה, שמפני כך הלכה פסוקה שאין הי"ג נאמרים רק בציבור כשיש מנין, ולא ביחידות. מפני שאין תלויה באמירה לבדה - רק בהעשיה; אם עושים המדות, כנזכר לעיל. והנה בהציבור, כשיש מנין אזי בכל אחד נמצא איזה מדה מיי"ג מדות, בזה מדת 'רחום', בזה מדת 'חנון', בזה 'ארץ אפים', בזה 'רב חסד', אזי קורא אני שפיר 'כל זמן שבני יעשו כסדר הזה אזי אני מוחל' כו', לאפוקי ביחיד, וקל להבין".

נג. אומרים זכרנו לחיים נגד עשרת הדברות

כתב הטור (סי' תקפ"ב) "ויש בהם ס"ח אותיות כמנין חיים וזהו זכרנו לחיים וכנגד ס"ח תיבות שיש בפרש' הקרבנות של ר"ה בפנחס וכנגד ס"ח אלפין שהם בעשרת הדברות על שם עץ חיים היא למחזיקים בה ואנו מבקשים חיים בזכות התורה".

43 וז"ל "שאלה אם מותר להפסיק בתוך ברכת ק"ש לומר היי"ג מדות עם הצבור ותלה לה בפלוגתא הטור עם רבנו נתן או"ח בסי' תקס"ה אם מותר לומר יי"ג מדות ביחיד הנה לא עיין בטו"ז שם שכתב דגם הטור אינו מתיר רק לאומרים כדרך הקורא בתורה אבל בלשון תחנונים מודה דהוי דבר שבקדושה אבל להפסיק אינו נראה דמה בכך דהוי דבר שבקדושה מ"מ אינו מחויב לאמרו ואינו דומה לקדיש ולקדושה ולברכו דהוי החיוב על האדם ואף בשומע קדיש שאינו מחויב בו לשמוע מ"מ חדא דשם קדיש הוי מחויב ועומד דיש קדישים שמחויב לשמוע גם אף באינו מחויב לענות דהרי אומר ואמרו איש"ר אך ביי"ג מדות אין שום

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

דהוריות אמר אביי יהא רגיל איניש ליכול בריש שתא קרא וכו' בתורה רמוז וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט וכתוב בעזרא ביום אחד לחדש השביעי קודש לה' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם כי היום קדוש ואל תעצבו הרי עזרא צוה לאכול בראש השנה וכן בירמיה (מא) ויהי בחדש השביעי ויאכלו שם לחם", וע"ע מטה משה (סי' תש"צ)⁴⁶.

מה שאומרים בר"ה יכתבון וביום צום כפור יחתמו, יעיי בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ש"ד)⁴⁴, ועיי ביאור הגר"א (סו"ס תקפ"ב)⁴⁵

נה. רמז לאכילת דבש בר"ה

כתב הרוקח (הלי ר"ה סי' ר"א) "וסיום מזמור הרנינו ויאכילו מחלב חטה ומצור דבש אשבעך רמז לאכילת דבש בליל ראש השנה כדי שתהא לו השנה מתוקה דסימנא מלתא הוא כדאמר בפרק א' דכריתות ובפרק בתרא

ועל פי זה אפשר ליישב עוד לשון הפייט הנ"ל, דלעולם הפייטן אזיל בשיתת רבי כרוספדאי, וקאי אפילו על הצדיקים, והיינו דקאמר 'בראש השנה יכתבון', רצון לומר אפילו הנך דנכתבים בראש השנה היינו הצדיקים, אפילו הכי 'ביום הכפורים יחתמו' - גמר דין ממש בכל דברים התלויים בשותפות.

והלחם משנה בפרק ג' מתשובה דין א' עמד דמה מועיל שיקול מדינות, כיון דאחר כך נשקל כל העולם כולו, ותיירך דנפקא מינה אם אחר כך נשאר העולם בינוני נשארה המדינה על דינה בפני עצמה. ובה יש ליישב הלשון בשמונה עשרה בזכרונות [מוסף דראש השנה] ששינה ואמר 'ועל המדינות בו יאמר', ולא נקט כתיבה וחתימה, משום דאכתי תלויות ועומדות על משפט כל העולם.

ויש לפרש נמי על פי ש"ס דיבמות [שם]. דבציבור אפילו לאחר גמר דין דהיינו חתימה אמרינן בראש השנה דף י"ח [ע"א] דגזר דין דציבור מתבטל. ולכך מיקרי רק 'אמירה', וכדאמרין ביבמות הנ"ל דמיקרי רק רשום, ולכך 'אמירה' מיקרי, ואתי שפיר.

וה' יתן הטוב. מנאי ידידו הדו"ש.
הקי' משה שיק מברעזאווע"י.

45 וז"ל "ונוהגין שכ"א אומר לחבירו לשנה טובה תכתב, כי מש"ש שלשה ספרים כו' היינו לחיי ע"ה כמ"ש תוס' שם ודלא כהר"ן שכת' לעה"ז וצדיקים ורשעים בדין דהא אמרינן ואדם נידון בר"ה וגזר דין כו' אלמא אין החתימה אלא ביה"כ ומתני' בכל אדם מיירי וכן מש"ש תבואה שאירע בה קרי כו' אדם כו'. החליט הגמ' בכל אדם אלא דחיי עה"ז שוין בכל אדם אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעי"ת נקרע הגזר דין ונכתב ונחתם ביה"כ לטובה וזהו התועלת דאינו נחתם עד יה"כ וז"ש שב בנתיים כו' וזה שמבקשין בעי"ת וכתבנו כו' ליקרע גזר דין ויכתבנו לחיים ולכן אין לאומרו ותחתם אלא תכתב".

46 וז"ל "ונוהגין לאכול דברים מתוקים לומר תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה. ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה (שמות טו, כה) שם שם לו חק ומשפט, וראש השנה הוא יום המשפט, וסמך ליה וימתקו המים, רצה לומר ביום המשפט יאכלו מתוקים. שנוי בנביאים, גבי אביגיל כתיב (שמואל א' כה, לח) ויהי בעשרת הימים וימת נבל, וכתוב בתריה ונבל יין ומתוקים, ועשרת הימים היו עשרת ימי תשובה (ירושלמי ביכורים פ"ב ה"א). אי נמי מהכא דכתיב על יום טוב באנו (שם ח), ואמר רז"ל דהוי ראש השנה, וסמך ליה דהביא אביגיל לדוד דבילה וצימוקים שהם מיני מתיקה. משולש בכתובים בספר תהילים (יט, ו) כתיב משפטי ה' אמת צדקו יחדיו וסמך ליה ומתוקים מדבש ונופת צופים, משפט רוצה לומר יום הדין של ראש השנה. אי נמי מהכא כתיב (שם פא, ד) תקעו בחודש שופר וגו', וסמך ליה ויאכילו מחלב חטה ומצור דבש אשבעך. וכתוב גביה אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. וכן בספר עזרא (נחמיה שם) כתיב לחודש השביעי אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו (מהר"ל ר"ה ז'). לכן נוהגין העולם לאכול דבש בראש השנה. ונכון הוא כשיאכל דברים מתוקים יקחם בידו ויאמר דרך תפלה, יהי רצון שנזכה לשנה טובה ומתוקה. וכך היה מנהג קדמונים".

44 וז"ל "ביאור נוסח הפייטן 'בראש השנה יכתבון וביום צום כפורים יחתמו' בעזה"י חוסט אלול תרכ"ד לפ"ק.

כשמוע קול שופר, יוחק לחיים טובים בספר, ידידי מחותני הרב המאוה"ג המופלג החרוץ מוה' אהרן שמואל אסאד נ"י האבדק"ק קאטה מכתבו קבלתי, ומה שהקשה על הפייטן בראש השנה [תפלת מוסף] דאמר 'בראש השנה יכתבון וביום צום כפורים יחתמו', כמאן אזל, דלרבי כרוספדאי [ראש השנה ט"ז ע"ב] הרי סבירא ליה דצדיקים ורשעים נכתבים ונחתמים בראש השנה, ובינונים תלויים ועומדים עד יום הכפורים, זכו נכתבים לחיים וכו', ואיך אמר שהכתיבה בראש השנה והחתימה ביום הכפורים, דבצדיקים ורשעים הכל בראש השנה, ובבינונים הכל ביום הכפורים. ואי סבירא ליה להפייטן כמאן דאמר [שם ע"א] דהכל נידון בראש השנה וגזר דין ביום הכפורים דהיינו חתימה, אם כן למה אנו אומרים כל עשרת ימי תשובה עד נעילה 'כתבנו' הוי לן לומר מראש השנה ואילך 'יחתמו'.

ולפי עני"ד, מבואר בפוסקים ובספרים שכל אלו העשרה ימים הם ימי דין, ובצדיקים וברשעים נגמר הדין מראש השנה, ובינונים מתחיל מראש השנה, אם זכו בראש השנה נכתבים בראש השנה, ואם זכו ביום שני נכתבים ביום שני, וכן עד יום כפורים. אמנם אף על גב דזכו ועשו תשובה ומצות ומעשים טובים, אפילו הכי לא זכו בזה דיהיה אז גם כן החתימה היינו הגמר דין, מכל מקום כיון דהיה בינוני לא זכו על ידי זה להיות נחתם מיד, אלא צריך לשהות גמר דין עד יום הכפורים לעת ערב בעת נעילת שער, וכן כתב המהרש"א בחידושי אגדות בראש השנה [שם ע"ב ד"ה ג' ספרים]. ועיין בסוף פרק מצות חליצה [יבמות ק"ה ע"א] דפריך על קרא ד'רשום בכתב אמת' [דניאל י' כ"א], קרי ליה 'רשום' וקרי ליה 'כתב אמת', ומשני, כאן קודם שבועה כאן לאחר שבועה. והירושלמי [יבמות פרק י"ב הלכה ו'] מובא שם בעין יעקב תירך, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. וזה תליא בפלוגתא בראש השנה דף י"ח [ע"א] אי גם לאחר גזר דין אפשר שיקרע. וש"ס דידן סבירא ליה דיפה צעקה לאדם אפילו לאחר גזר דין. על כל פנים מבואר דגם החתימה מיקרי כתיבה, וכעין דסבירא ליה לרבי מאיר [גיטין כ"א ע"ב] יכתב לה' דקרא [דברים כ"ד א] היינו חתימה. וכיון דבינונים יש להם זמן להתחלת דין דמיקרי כאן כתיבה מראש השנה עד יום הכפורים בסופו, נראה דעל זה כיוון הפייטן. ועיין בפרשת צו בקרא ויקרא ח' פסוק ל"ב 'והנותר בבשר ובלחם' ביארו המפרשים [שם] דהבי"ת של תיבת 'בבשר ובלחם' כמו מ"ם, כאילו כתיב מבשר ומלחם, ואם כן הכא נמי הכוונה 'בראש השנה יכתבון' היינו 'מראש השנה יכתבון' עד יום הכפורים ואז 'יחתמו' בסופו לעת נעילת שער, ולכך מתפללן כל אלו הזמנים על כתיבה, ואתי שפיר. אמנם נראה דגם בצדיקים שייך להתפלל 'כתבנו' כל עשרת ימי התשובה. דהרי פסק הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תשובה [הלכה ב'] דהעולם נידון לפי רובו. ואם כן נהי דליחידים נגמר הדין בראש השנה, מכל מקום אם המדינה בינונית, היא תלויה ועומדת עד יום הכפורים בדבר התלוי בכלל המדינה, וכיון דהכל תלוי עד יום הכפורים - גם היחיד בכמה דברים [של חייו תלוי בכלל, דאדם מדיני וחיותו ומזונותיו וצרכיו הכל מעורבים עם אחרים, ונהי שלצדיקים הקדוש ברוך הוא 'ברעב פדאם ממות' [איוב ה' כ'], מכל מקום הוא באופן אחר אם תזכה המדינה מאם חס וחלילה לא תזכה, ואם כן גם צרכיו תלויים עד גמר דין ביום הכפורים לעת נעילה, שעד אותו השעה הקדוש ברוך הוא מצפה לשבים.

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

נ. בהא דאין אוכלים אגוזים בר"ה

איתא במגיה ברש"י ישעיה (פ"א) "אמר המעתיק בימי חורפי הקשיתי לשאול לכמה גאונים על מה שכתב א"מ זקני הרמ"א בהגה"ה בהל' ר"ה שאגוז בגי' ח"ט והלא הוא גם גי' טו"ב, ותרצתי על פי הזוהר מה שהקשה ר"א את אביו רשב"י, ועיי' בשו"ת שיח יצחק (סי' ער"ה)⁴⁷.

סא. בטעם שבתחילה היה לפנינה ילדים ולא לחנה

כתב הרלב"ג (שמואל א' פ"ז) "השני הוא להודיע כי הש"י משגיח בשפלים ולזה מפני שראה הש"י כי חנה היתה האהובה אצל אלקנה נתן לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים וכמו שזכר בתורה בדומה לזה בענין רחל ולאה".

פ. בטעם שאין קוראין פרשת בראשית בר"ה

כתב הלבוש⁴⁸ "ומטעם זה ג"כ אין מתחילין לקרות פרשת בראשית ביום ראש השנה, שכן היה ראוי לקרות פרשת בראשית בראש השנה, דהא קי"ל בתשרי נברא העולם, דהיינו ביום ראש השנה התחילה הבריאה, והיה ראוי מפני זה לקרות בו פרשת בראשית, מ"מ אין קורין אותו כדי שלא ירגיש השטן ויאמר ודאי שהוא ראש השנה, הואיל ומתחילין בו את התורה והוא יום ראשון שנברא בו העולם. וגם בשבת שאחריו אין מתחילין, דהואיל ואידחי התחלת התורה מר"ח אידחי עד כלות כל ימי הימים טובים דהיינו עד שמחת תורה, לפי שמאז והלאה יכולין לקרות הפרשיות זו אחר זו בלי הפסק, מה שלא היה כן אם היו מתחילין בשבת שאחר ראש השנה, שהיו צריכים להפסיק לפעמים פרשיות של הימים טובים יום כיפור וסוכות".

סב. בביאור הנוסח כי אתה שומע קול שופר

ומאזין תרועה

בביאור הנוסח כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה, עיי' בפמ"ג (סי' תקצ"ב א"א סק"א)⁴⁹.

סג. ביאור היום הרת עולם

עיי' בדרושי הצ"ח (דרוש ג') שביאר באופן מחודש את מה שאומרים היום הרת עולם⁵⁰.

סד. במהות ב' ימי ראש השנה

במהות ב' ימי ראש השנה, עיי' מש"כ הנצי"ב בהרחב דבר פ' אמור⁵¹.

הוא רק במלחמה, כך ביום ראשון של ר"ה אף על גב שהתחלת מלחמה הוא, מכל מקום ישראל ממליכים אותו ית', ומש"ה כתיב תקעו בחודש שופר הרי לשון תקיעה שהוא לשמחה, והכי מרומז עוד בתורה דכתיב וביום שמחתכם ובמועדכם ובראשי חדשכם ותקעתם וגו', ואי בסוכה דנ"ה כתיב חדשכם חסר וכתיב ובראשי, איזה חודש שיש לו שני ראשים הוא אומר שהוא ראש השנה ראש חדש תשרי, וכתיב ותקעתם, אלא שמכל מקום זכרון תרועה הוא והיינו בלב, משא"כ במעשה, הזוהר עזרא הסופר אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדונינו וגו' כי חדות ה' היא מעוזכם (נחמ"י ח' י'), כל זה הוא ביום הראשון, אבל יום השני של ר"ה, אף על גב שהוא מדעת תורה שבכתב לנהוג בכל א"י שני ימים מספק, כמו שמבואר להלן כ"ה ט', מכל מקום אינו ספק בראש חדש, שהרי יו"כ אינו אלא יום א', ונמנה מיום הראשון, וכמש"כ שם בדיוק המקרא. והיינו דתנן בעירובין פ"ג (ל"ט א') רבי חנינא בן דוסא אומר העובר לפני התיבה בר"ה אומר החליצנו את יום ראש החדש הזה אם היום או למחר ולא אמר יום ראש השנה, והוא משום דס"ל דר"ה קדושה אחת היא משום ספק משא"כ ר"ח. מעתה מדויק לשון המקרא, דבמדבר שהיו הכל יודעים יום קביעות החודש, ולא נהגו ר"ה אלא יום א', מש"ה כתיב זכרון תרועה, דעיקרו ה"י התקיעה, אבל פ' מוספין שמדבר בהיותם בא"י נוהגין בכל המדינה שני ימים, וביום השני הוא יום תרועה ממש כמו משל המלחמה. והיינו שכי' הרא"ש שלח ר"ה בשם רב נטרנאי גאון לחלק בין יום א' דר"ה לשני לענין תענית. ועכ"ז אמר המשורר ה' אורי וישעי, ופי' במ"ר אורי בר"ה וישעי ביוה"כ, היינו שהאיר עינינו במקראות דר"ה לדעת מה יעשה ישראל להיות נושע בה' ביוה"כ. ועוד יש חילוק בין יום ראשון של ראש השנה ליום שני אפי' ליחיד, משום דביום הראשון כתיב כי חק לישראל הוא, היינו לישנא דמזוני, שבזה תלוי עיקר החיים של השנה הבאה, דמאן דהיב חיי יהיב מזוני, וזה נגמר ביום הראשון לכל אדם כדאי' בביצה פרק ב' (ט"ז א') מזונותיו של אדם קצובין מראש השנה עד ראש השנה, והכי עיקר הנוסחא ברבא פ' אמור וברי"ף, וזה נגמר ביום ראשון לכל אדם, והכי

47 וז"ל "ומצאתי דבר נפלא ברש"י ישעיה י"א פסוק א' בהג"ה שם, וז"ל, אמר המעתיק, בימי חרפי הקשיתי לשאול לכמה גאונים על מה שכתב א"מ זקני הרמ"א בהגה"ה בהל' ר"ה שאגוז בגמטריי' ח"ט, והלא הוא גם בגי' טו"ב. ותרצתי עפ"י הזוהר מה שהקשה ר"א את אביו רשב"י, עכ"ד. והוא ממה שאמרו חז"ל ולא קם נביא בישראל, אבל באו"ה קם, ומנו בלעם וגו', והשיב לו בפסוק גם את זה לעומת זה וגו', שאפילו שיש קדושה בטומאה, אסור ללמוד אותה, שנאמר ומעץ הדעת טו"ב ורי"ע לא תאכל, ויובן אף שאגוזי' גימטרי' טו"ב, הואיל ויש בה גם גי' ח"ט אין אוכלין בר"ה".

⁴⁸ סי' תקפ"א.

49 וז"ל "שמעתי בשם הגאון רבינו חיים כהן ראפאפורט ז"ל אבי"ד דק"ק לבוב והגליל, שומע קול שופר פשוט צדיק מעיקרא, ומאזין תרועה בעל תשובה לבו נשבר, יותר מקרוב, על דרך האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ [דברים לב, א], האזנה בקרוב, שמיעה מרחוק [תנחומא האזינו סימן ב], ואין דומה לך, מלך בשר ודם אין משתמש בכלים שבורים, דברי פי חכם חן".

50 וז"ל "ועפ"י עומק הדברים קמתמה הפייטן תמיהה כפולה היום הרת עולם שהוא בסוד המחשבה. וא"כ הוא במדת הדין הגמור והיום יעמיד במשפט. דוק בדבריו דלא קאמר היום ישפוט רק יעמיד שאנחנו רואים שהעולם יש לו קיום ומתקיים במשפט והוא פלא. איך יכול להתקיים במדת הדין. ולזה קאמר אם כבנים וכי' דהנה עצה היעוצה שמדת הדין שולט לשוב בתשובה ולהתוודות. והמתודה בי דינא בדלים ממנו".

51 וז"ל "ויש להסביר עוד דמלכותא דרקי' כמלכותא דארעא, דדרך המלחמה ביום בוא המלך למחנה, אף על גב שבא לצורך המלחמה שהוא עת צרה, מכל מקום לכבודו הכל שמחים וממליכים אותו, ולמחר העסק

חידוּתא דאורייתא
אלול ראש השנה

משופר ה"א) שכתב דפטור משופר⁵³, וע"ע בערוך השולחן סי' תקפ"ט⁵⁴, וע"ע במשאת המלך (סי' קמ"א)⁵⁵.

כה. בטעם שב' ימי ראש השנה הם יומא אריכתא

בטעם שב' ימי ראש השנה הם יומא אריכתא, ע"י מש"כ ביערות דבש (ח"א דרוש י"א)⁵².

כו. אין ליתן לתקוע למי שכל השנה אינו מתפלל

עם הציבור

ע"י בברכי יוסף (סי' תקפ"א) שכתב שאין ליתן לתקוע למי שכל השנה אינו מתפלל עם הציבור⁵⁶.

כז. אי חרש חייב בתקיעת שופר

כתב הר"י מלוניל (ר"ה ז: בדה"ר) "חרש שוטה וקטן וכו'. אם תקעו שופר לאחרים לא יצאו, דכיון דלאו בני חיובא נינהו, ולאו בני דעה נינהו, אין מוציאין אחרים ידי חובתן. וחרש דקתני, דלא, דומיא דשוטה, כגון שאינו שומע ואינו מדבר, אבל המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר, הרי הן כפקחין לכל דבריהם", ומבוי בדבריו דחרש שמדבר ואינו שומע חייב בתקיעת שופר, אמנם ע"י ברבנו מנוח (פ"ב

כה. במעשה דחסיד אחד שלן בביה"ק בליל ראש

השנה

במעשה דחסיד אחד שלן בבית הקברות בליל ראש השנה, ע"י מש"כ הגר"י ס באור ישראל (איגרת כ"ו)⁵⁷.

בברכות [י"ד]. פליגי ר"י ור' יוסי בקורא את שמע ולא השמיע לאזניו דר"י ס"ל דיצא ור' יוסי ס"ל דלא יצא משום דדריש שמע השמע לאזנך וכן נחלקו בברהמ"ז ע"ש ולפ"ז לדברי רבינו הב"י לר' יוסי חרש שמדבר ואינו שומע פטור מק"ש ומברהמ"ז ודבר זה לא שמענו מעולם אלא וודאי דאפילו לר' יוסי לא הצריכה התורה להשמיע לאזניו רק במי שיכול להשמיע לאזניו אבל מי שאינו יכול לא נפטור מפני זה וקורא בפיו אף על גב שאינו משמיע לאזניו וה"ל בתקיעת שופר כן הוא ולכן לענ"ד דין זה צ"ע והחרש המדבר ואינו שומע מחויב לתקוע בעצמו בשופר אבל לא יברך כיון דלרבינו הב"י פטור לגמרי".

משמע לשון חוק שהוא גמר דין כדאי רפ"ג דרה"ש, והא דנמשך דינו של אדם עד יוהכ"פ הוא לשאר מאורעות, מש"ה ביום הראשון אפי' אין האדם צדיק, מכל מקום החיים בשנה הבאה תלוי בתכלית אותו אדם בחיים, מש"ה אם ראוי הוא לתכליתו יוצא זכאי, אבל בשאר ימי תשובה ויום שני של רה"ש בכלל, נידון על כל מאורעותיו לפי מעשיו אם צדיק או רשע, ובוה יש ודאי לכל אדם לירא מפני מעשיו, מש"ה ביום השני הוא יום תרועה ממש".

52 וז"ל "ולחבין כל הענין הוא משאחז"ל [ביצה ה.] ב' יומא דריש שתא כיומא אריכתא דמי, והטעם משום דאדם הראשון נברא בערב שבת באחד בתשרי, ומבואר ברבה פרשת בראשית [ב"ר יב, ו] דלא שקעה אורה כל יום שבת עד מוצאי שבת, ואז חשב אדם עולם חשך, ולכך יום א' ויום ב' תשרי כיום אחד דמי".

53 וז"ל "אבל המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר הרי הן כפקחין לכל דבריהם לשאר מצות אבל מדבר ואינו שומע פטור משופר ומשום דכל שכן הוא לא הוצרך הרב להזכירם ועוד שהרי ביאר דינם בכמה מקומות".

54 וז"ל אמנם עיקר דין זה שחידש רבינו הב"י בסעיף ב' דחרש המדבר ואינו שומע לאו בר חיובא הוא ובספרו הגדול הביא זה משם הכלבו והרשב"ץ דכיון דעיקר המצוה היא השמיעה והוא אינו יכול לשמוע פטור ולכן גם אחרים אינו מוציא ע"ש וקשה לי, והרי במשנה דר"ה [כ"ט]. שנינו חרש שוטה וקטן אין מוציאין וכו' ובריש חגיגה דתנן הכל חייבין בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן ואיתא בגמ' שם קתני חרש דומיא דשוטה וקטן וכו' כדתנן חרש שדיברו בו חכמים בכל מקום שאינו שומע ואינו מדבר הא מדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר חייב וכו' ע"ש וא"כ זה הדיוק עצמו יש במשנתנו ג"כ וזה שכתבו משום דהעיקר היא השמיעה זהו דלא תימא דכל אחד מחוייב לתקוע בעצמו כדמשמע מלשון הכל חייבין בתקיעת שופר ששינוי שם בברייתא אלא גם בשמיעה יצא ולכן דקדק הרמב"ם בריש פ"ב לכתוב הכל חייבין לשמוע קול שופר ע"ש אבל וודאי גם התקיעה עיקר המצוה וא"א לשמיעה בלא תקיעה אבל שנאמר דשביל העדר השמיעה יהא פטור לגמרי כל כי האי הי"ל להמשנה והגמ' לפרש בשום אחד מהפוסקים לא נמצא זה, ואף על גב דבמשנה דמגילה [י"ט:] שנינו הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחשי"ו ובשם בע"כ פירושו ג"כ שמדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר אבל התוסי' שם [ד"ה חוץ] וז"ל סתם חרש הוי אינו שומע ואינו מדבר אבל חרש דהכא מדבר הוא מדקרי המגילה וכו' עכ"ל וא"כ לא הוצרך לפרש דהרי פירש שמדבר שקורא המגילה אבל הכא הי"ל לפרש וראיה דלמה לא כתבו התוסי' גם בכאן כמו שכתבו במגילה, ועוד קשה לי דהנה

55 וז"ל "והנה בפי' הר"י מלוניל כתב ע"מ דאמרו בגמ' דיחיד שלא תקע חברו תוקע לו דהא לא כתיב ותקעתם כדכתיב בלולב ולקחתם שתאה לקיחה ביד כל או"א אלא זכרון תרועה, ויום תרועה, לפיכך כיון ששמע התקיעה מחבירו יום תרועה איכא וזכרון תרועה איכא. (וע"י מש"כ ביום תרועה הנ"ל לדרוש הכתובים תרועה יהיה לכם ומשמע שכל ישראל יוצאין בתרועה אחת כדרשין לענין סוכה ע"ש). והמורס בדעת הר"י מלוניל דאין עצמיות התקיעה והשמיעה המצוה אלא מה שהוא יום תרועה וע"י השמיעה והתקיעה הריני מקיים מצותי שהריני בכלל יום תרועה. ונבדך אני אי כוונתו לומר דבחד מינייהו סגי, ולפ"ז המדבר ואינו שומע ג"כ חייב וכדמשמע רהיטת לי בחי' לדף כ"ט דחשי"ו אין מוציאין, פי' וחרש דקתני דלא דומיא דשוטה כו' אבל המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר הי"ה כפקחין לכל דבריהן, ולכאורה נראה דתרוייהו חייבין, או בא לומר שהן כפקחין, אבל אה"ל דיתרבה מכח זה רק השומע ואינו מדבר וצ"ע. וכמו"כ מה שהבאנו לעיל דברי הקר"ס שהן התקיעה והן השמיעה מחד קרא נפקא יל"ע אי תרוייהו בעינן או דילמא או או קתני, ובחד מינייהו סגי וצ"ת".

56 וז"ל "מי שהחזיק לתקוע שופר בר"ה ואינו מתפלל כל השנה עם הצבור, צריך לסלקו כי תקיעת שופר השוה בש"ס לכניסת כהן גדול לפנים (ר"ה כו א), דלזכרון קאתי, מלבד מה שכתבו חכמי אמת, וזה פורש מן הצבור ונקרא רשע שאינו הולך לבה"כ, ומה גם שאמרו שנשבע לשקר".

57 וז"ל "בגמ' ברכות דף י"ח הביאו ברייתא וז"ל. תניא מעשה בחסיד אחד. שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשנת בצורת. והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות. ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו כו' בואי ונשט בעולם כו' ע"ש. הדבר מפליא מאוד. מה לחסיד ללון בלילה בבית הקברות במקום טומאה. וע"י במהרש"א בחי' אגדות. שהביא שכבר נתקשה בזה בס' ע"י. וע"ש שזה הביאו לשלול הדבר מפשטיה וכתב שבדאי הנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום והאריך בזה ע"ש:

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

אם אומרים ברוך הוא וברוך שמו בברכה

המחויבת

בענין אם אומרים ברוך הוא וברוך שמו בברכה המחויבת,
עיי בספר מעשה רח (פ"א מברכות הי"א)⁵⁸, ובדיעבד

לעבודת ד' ית"ש. ובפרט לדרכי התשובה. לא יבצר מהם כל עצה וכל תחבולה שבעולם."

58 וז"ל "וראיתי להעיר בזה מה שנתקשה אצלי זה ימים בדברי הרב החסיד מהר"ש אבוהב בספרו דבר שמואל בתשובה סי' רצ"ה שכתב שם מסבירא דנפשיה שהשומע ברכה מן הברכות שהוא חייב בה והוא מתכוין לצאת מפי המברך אין לו לענות ברוך הוא וברוך שמו כשמוזכר השם המברך כמו שעושים בכל שאר ברכות כי זה נקרא הפסק וכיון שנחשב לו השמיעה כאילו מברך הוא עצמו פיו ולבו שוים באמירת אותה הברכה שמברך חבירו הוי כמפסיק בברכה עצמה ומוסיף ומשנה מטבע שטבעו חכמים בברכות לכן השומע יחדל ולו דומיה תהלה ע"כ והגם שלכאורה הסברא מצד עצמה היא נכונה מ"מ בואו ונדון מצד אחר לראות איזה הדרך ישכון אור האמת והצדק. וריש מילין אומר דאם אנו רוצים לדמות השומע כדי לצאת כאילו הוא מברך ממש בכל פרטיו אי"כ אפילו אמן אין לו לענות דהא קי"ל העונה אמן אחר ברכתו הרי זה מגונה ואין לו לענות אלא באותם הברכות שתקנו חז"ל וכמ"ש רבינו לקמן דף ט"ז והרב ב"י אור"ח סימן רט"ו הרי דאינו דומה למברך ממש. ומה שתקנו חז"ל לענות אמן אחר כל ברכה וברכה ובפרט למי שרוצה לצאת ידי חובתו אינו לענין לצאת דפשיטא דגם אם לא ענה אמן יצא וכמ"ש רבינו בריש הל' זו כל השומע ברכה מן הברכות מתחילתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה ידי חובתו יצא ואף על פי שלא ענה אמן ע"כ והעדיפות שיש בעניית אמן אינו אלא כדי שיתחשב לו כאילו בירך אותה ברכה הוא עצמו בפועל ולא עוד לאפוקי אידך מאן דאמר דהוא יותר מן המברך כדאיתא בגמרא אבל לעולם דאינו ממש כמוהו דסוף כל סוף זה בכח זה בפועל מעתה גם בברוך הוא וברוך שמו שעונה אחר המברך הכי נמי מצי לענות ותדע דדברי הרא"ש שהביא הרב גופיה באותה תשובה הכי מוכחי להדיא שכתב וז"ל ואבא מארי ז"ל על כל ברכה שהיה שומע בכל מקום היה עונה ברוך הוא וברוך שמו וכו' הרי דעל כל ברכה ובכל מקום קאמר דמשמע בין יצא כבר בין אם דעתו לצאת בברכת המברך לעולם היה עונה ברוך הוא וברוך שמו ואם איתא שיש חילוק זה בדבר הוה ליה להרא"ש ז"ל לפרש דבריו דדוקא בברכה שלא היה יוצא בה הוא דהוה עביד הכי ולא למסתם סתומי ולכתוב דרך כלל לתת מקום לטעות בדבריו בקל כאמור.

גם הטור והרב ב"י בשלחנו הטהור סי' קכ"ד העתיקו דברי הרא"ש ז"ל ושוב כתבו דין עניית אמן אחר כל ברכה בין לאותם שיצאו בין לאותם שרוצים לצאת כלומר דקאי בין לענין עניית ב"ה וב"ש בין לענין אמן הגם דבאמת מדקבעה הרב ב"י שם בשני סעיפים מורה דכוונתו דבראשון לא הוצרך לבארו כי פשוט הוא דהא על כל ברכה ובכל מקום קאמר בלי שום חילוק כלל ועיקר גם המפרשים ז"ל שם לא הזכירו שום חילוק בזה עיין עליהם. ושם ראיתי להרב בעל הלבושים ז"ל שאחר שכתב דהשי"צ מחזיר התפילה להוציא את שאינו בקי וכתב שגם הבקי צריך הוא לכוין וכו' ועל שניהם כתב שיענו על כל ברכה ברוך הוא וב"ש וכו'. משמע להדיא שהבין ז"ל הדברים כפשוטן כאמור ודברי הרא"ש הללו מוצאם ומובאם מהסוגיא דיומא דף ל"ז תניא רבי אומר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אתם הבו גודל חנניה בן אחי רבי יהושע אומר זכר צדיק לברכה אמר להם נביא לישראל בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים אתם תנו ברכה ע"כ ועל זה בא הרא"ש ז"ל לומר דעל כל מין ברכה קאמר תלמודא דיש לו לענות ב"ה וב"ש.

גם מצד אחר אי"א לנו לומר שיהא המכוין לצאת דומה בדומה בכל פרטיו למברך דהרי במתפלל תפלת י"ח אסור לו להפסיק תפילתו לשום דבר ואפילו לאמן יהא שמיה רבא דחמיר ואיכא מאן דאמר דאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק כדאיתא בפרק מי שמתו דף כ"א אפ"ה מסיק תלמודא התם דבתפילת י"ח אינו פוסק ומכ"ש לאמן גרידא ופסקו הרב ב"י סוף סי' ק"ד ואילו בשומע תפילת י"ח מהשי"צ כדי לצאת פסק הטור

אולם שמענו מפה קדוש אדמו"ר הגה"ח זצוק"ל. שאמר ע"ז ביאור אמיתי נפלא עפ"י דרך המוסר. שהמעשה הוא כפשטיה בהק"ץ. לא בחזון ולא בחלום. כי הנה הלשון והקניטתו אשתו. מורה בעליל שהחסיד הזה היה לו הרגש. ונתפעל ממה שהרגיזה אותו. והרגיש בלבבו צער וקפידא. או גם כעס ענינו. וכמבואר בשבת דף ל'. ת"ר לעולם יהא אדם ענוותן כהלל. ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה. אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד' מאות זוז. אמר אחד מהן אני אקניטנו כו'. הלך ועבר על פתח ביתו. אמר מי כאן הלל מי כאן הלל כו'. א"ל אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל כו' לא ירבו כמותך בישראל כו'. אמר לו הוי זהיר ברוחך. כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא יקפיד ע"ש. הרי שהלשון יקניט הוא להביא למי שמקניטים אותו לידי קפידא וכעס. אולם לא עלתה ביד האיש להקניט את הלל. כי הלל מגודל ענותנותו לא נתפעל כלל. מכל דברי נרגן ובוז של האיש. ולא הרגיש ולא בא לידי קפידא כלל:

עכ"פ בכאן שאמרו והקניטתו אשתו. מבואר בעליל שהחסיד נתפעל מדבריה ממה שהקניטה אותו. ובא לידי קפידא או גם כעס. נמצא שנכשל החסיד הזה ברפיון מדת הענוה. כי אין זה מדרכי החסידים הענוים והשפלים בדעתן. להיות מקניטים ומרגיזים אותם. כי מדרך הענוה האמיתית הוא. שלא להרגיש כלל משום דברי נרגן וקנטור. ולא ינוח שבט הקפידא בגורל הענוה בשום ענין בעולם. וכמו שסיפרו בגמ' על הלל. כי מגודל ענותנותו לא הקפיד על האיש שרצה להקניט אותו. וכן אמרו חז"ל בסוטה דף מ' א"ר אבהו מריש הוה אמינא ענותנא אנא. כיון דחזינא ליה לר' אבא דמן עכו. דאמר איהו חד טעמא. ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד. אמינא לאו ענותנא אנא. הרי כי יסוד הענוה הוא. שלא להקפיד כלל על שום דבר בעולם:

ולזה כאשר הרגיש החסיד שנתפעל ממה שהקניטהו אשתו ובא לידי קפידא. ונכשל במדת הענוה. רצה לעשות תשובה ולהשלים נפשו במדת הענוה בתכלית. והנה ידוע כי יסוד דרכי התשובה הוא. עזיבת החטא וקבלה על להבא. אמנם אינו דומה התשובה בדרכי המדות. לשאר עבירות ומצות מעשיות. אשר בקל יוכל האדם לקבל על עצמו להיות זהיר במצוה. ולפרוש מן החטא. לא כן בדרכי המדות. אשר שרשם הוא בפנימיות הלב. ונדרש ע"ז עמל והתבוננות רב. לעקור משורש איזה מדה שאינה רצויה:

והנה בדרכי קניית הענוה. שנינו באבות פ"ד ר' לויטא איש יבנה אומר מאוד מאוד הוא שפל רוח שתקות אנוש רימה. ועי' להרמב"ם שם בפ"י המשנה שכתב ז"ל. רוצה לומר שאתה צריך להכריח נפשך עד שתרחיק ממנה הגאווה. בחשבך באחרית הגוף והוא שובו רימה ע"ש. הרי שדרך קניית הענוה הוא. ההתבוננת באחרית האדם. כי סופו רימה ותולעה. וכ"כ בס' מסילת ישרים פ' כ"ג בדרכי קניית הענוה. שהוא ההתבוננת על ענינים שונים כו'. כי בהיות האדם מסתכל בפחיתות חומרו כו'. וכשיחשוב כמו כן שבסוף כל גדולתו ישוב לעפר מאכל לתולעת. כשי"כ שיכנע גאונו. כי מה טובו ומה גדולתו ואחריתו בושה וכלימה ע"ש:

ועל כן החסיד הזה שנכשל ברפיון מדת הענוה. ורצה לשוב בתשובה ולהשלים נפשו במדת הענוה בתכלית. היה עליו להתבונן בדרכי המוסר. בפחיתות ושפלות האדם. שתקות אנוש רימה כני"ל. והנה בעת אחר היה אפשריות להיות עמל בדרכי התבוננות הנ"ל בהמשך זמן מה. אולם כאשר העת היה ערב ר"ה. רצה לעשות תשובה שלימה ולמהר להשלים נפשו במדת הענוה. עוד בלילה הזה. טרם קומו לבקר משפט ביום הדין הנורא. ע"כ ראה להשתמש באמצעים היותר חזקים. להגביר דרכי ההתבוננות משפלות ופחיתות האדם. שיעשה רושם ויפעל כל עוז על לוח לבבו:

וע"כ הלך ולן בבית הקברות. בית מועד לכל חי וסוף כל האדם. אשר שם הוא מוכשר ביותר להתפעל מהר מדרכי התבוננות הנ"ל. שתקות אנוש רימה ואחריתו בושה וכלימה. ולקנות מהר ענוה ושפלות הרוח בתכלית. ומעתה לא יפלא איפוא מה שהלך ולן בבה"ק. כי כל מה שהיה נחוץ להם

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

ואם כן שפיר קאמר הכא באמירת מלכיות רחמנא אמר
אדכר וז"ש הוא לשיטת הרמב"ם דקידושי כסף קרי ליה
ד"ס משום דאינו מפורש בתורה, ועי' במש"כ לעיל
(כ"ט: 61).

אם אמר אי"ז הפסק וכמשי"כ המ"ב (סי' קכ"ד סקכ"א)⁵⁹,
ועי' בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סנ"א)⁶⁰.

ע. אי פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות הוי

מדאו' או מדרבנן

עא. אם אורך השופר הוא מדאו'

בענין אם אורך השופר הוא מדאו', עיי' פמ"ג במשב"ז סי'
שסי"ג סק"ה [וז"ל "והנה משמע כל דבר שמן התורה
בעי שיעורא כשופר ולולב בארכו אף על פי שברוחב אין
שיעור פסול כתותי כו', וכל דבר דמדרבנן בעי שיעורא באורך
לחוד כמו גובה י"ט לא החמירו"], ובהגהות והערות שם
הוצ' מכון ירושלים, וכ"כ הקרית ספר (פ"א משופר) דהוא
מדאורייתא⁶², אמנם עיי' בפמ"ג (סי' תרפ"ו משב"ז סק"ט)

כתב ביום תרועה (ר"ה ל"ב) "מכאן נראה דפסוקי מלכיות
וזכרונות ושופרות הוי מן התורה דהא אמרינן רחמנא
אמר אדכר וקשה דלקמן אמרי' מצוה בתוקעין מן המברכים
כיצד ב' עיירות וכו' וברכות דרבנן י"ל דלאו דרבנן ממש
קאמר אלא ר"ל מד"ס שדרשו מלכיות זכרונות ושופרות
מכח המקראות וכל מידי דאתי מדרשא דקראי ואינו מפורש
בקראי מיקרי ד"ס ומצוה בתוקעים מן המברכין משום
דתקיעה מפורשת בתורה משא"כ מלכיות וכו' דהוי מד"ס

ובפרט ע"פ הסוד שאומרים שיש סוד גדול וכוונה עצומה בעינת ב"ה
ובי"ש אמן על כל ברכה ותהלה. גם הרב הגדול ר"מ ואב"ד כמהר"ר יצחק
פאציפיקו נר"ו הודה לדברי וחבר גם הוא פסק על זה בראיות נכונות."

59 וז"ל "וכן אם שמע ברכה שחייב בו והוא מתכוין לצאת ע"י המברך
כברכת שופר ומגילה וקידוש וכה"ג אין לענות ב"ה ובי"ש דשומע כעונה
וכמאן דאמר בעצמו הברכה דמיא והוי הפסק בברכה ועיין בח"א דנשאר
בצ"ע לענין דיעבד וז"ל דדיעבד אין להחמיר בזה עיין בספר מגן גבורים
מש"כ בשם מעשה רוקח".

60 וז"ל "מכתבו הגיעני על נכון קודם יום הכפורים העבר וכו'. ועל דברי
תורה אשר העיר מעלתו נ"י לתמוה על מנהג העולם שעונין 'ברוך הוא
וברוך שמו' על ברכת שופר, ואין מוחה בידם, הלוא מבואר בדגול מרבבה
במגן אברהם סימן קכ"ד ס"ק ט' דחשיב הפסק, ואין לענות 'ברוך הוא
וברוך שמו' במקום דאסור להפסיק. **וביותר תמה שגם בבית מדרשו של**
מין הגאון בעל חתם סופר זצ"ל שמע גם כן שהיו עונין, ומרן זצלה"ה
לא מיחה בהם, עכ"ל", ועי"ש עוד בהמשך התשובה.

61 וז"ל "גמרא מנה"מ אר"ל כתוב אי אומר כו' קשה איך ס"ד דר"ל
דזכרון תרועה אתא לומר דבשבת לא יעשו תרועה אלא מקראות של
תרועה יאמרו והלא לקמן דף ל"ב דריש בברייתא ר"י ור"ע דקרא אתא
לומר זכרון דיאמרו פסוקי זכרונות תרוע' דיאמרו פסוקי שופרות נמצא
דיש ב' חיובים מן התורה בכל ר"ה אי דיתקעו בשופר ועוד דיאמרו פסוקי
מז"ו ומשמע שם בסוגיא דאמירת פסוקים הללו הוי מן התורה דאמרי'
התם רחמנא אמר אדכר יע"ש ועיין בסי' בינה לעתים דף כ"ה ע"ג ולי"ג
במה שנדייק עוד אהיאי דאיך אפשר לומר דפסוק מז"ו הוי מן התורה
והלא לקמן דף ל"ד ע"ב תניא מצוה בתוקעים יותר מן המברכים כיצד
כו' הרי דפסוקי מז"ו הוי מדרבנן דרך אסמכתא בעלמא ומי"ש בדף ל"ב
רחמנא אמר אדכר היינו משום דיש אסמכתא דקראי ואם נפשך לומר
דהם מן התורה כדמשמע לשון רחמנא אמר אדכר י"ל דר"ל ס"ל דה"פ
דמדכתיב שבתון זכרון תרועה דסמיך שבתון לזכרון תרועה דקרא ה"ק
בשבת אין לכם לתקוע אלא תעשו זכרון תרועה ר"ל מקראי זכרונות
ושופרות תאמרו וזהו ד"ת ברי"ה שחל להיות בשבת וכשחל בחול חייב
לתקוע ממש ואין חייבים לומר פסוקי מז"ו אמנם חכמים ראו לתקן דאף
כשחל בחול יאמרו הפסוקים מלבד התקיעה ולפיכך אמרו מצוה
בתוקעים יותר מן המברכים דאמירת הפסוקים הוי דרבנן משום דמיירי
בחול".

62 וז"ל "ושיעור דשופר נראה דהוי בכלל שיעורין הלכה למשה מסיני
דשיעור שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן טפח הוי דהוא ד' אצבעות
בגודל".

והרב ב"י סי' קכ"ד להדיא דיש להשומעים לכוין הברכות ולענות בין
אותם שיצאו בין אותם שיוצאים מהשי"צ עיין שם ואם איתא איך יכולים
היוצאים מהשי"צ להפסיק ולענות אמן הא כיון דהם צריכים לכוין מלה
במלה מהשי"צ הרי הם מפסיקים בעניית אמן בהכרח דנאסר למתפללים
כאמור ומכיון שכבר הוכחנו דגם בלא עניית אמן הם יוצאים היה להם
לשתוק ולכוין ותו לא דבכולי תלמודא קי"ל שומע כעונה ועיקרו בסוכה
דף ל"ח דבעי תלמודא שמע ולא ענה מאי ומתרץ חכימיא וספריא ורישי
עמא ודרשיא אמרו שמע ולא ענה יצא והיינו פסקו של רבינו שהזכרנו
לעיל ומכח זה פסק גם כן הטור והרב ב"י סי' ק"ד שמי שעומד ומתפלל
אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה אלא ישתוק ויכוין למה שאומר השי"צ
ויהא כעונה ור"י כתבו דאין לו לשתוק דכיון דשומע כעונה הוה ליה
הפסק וכו' הרי דאליים כוחיה דשומע ומכיון שהוא כעונה ממש עד שמכח
זה אסרו הגאונים ז"ל אפילו לשתוק בשמונה עשרה ולכוין לקדיש
וקדושה וכ"כ הרב ב"י שם והוא מדברי התוס' ורש"י ז"ל בסוגיא דסוכה
שם. ומכל האמור יצא לנו דאין לדמות העונה כאילו מברך ממש בכל
פרטיו ועניית האמן שעונה דנאסרה למברך עצמו הותרה לו משום דכיון
שזה אינו אלא להודות על הברכה שבירך האחר וכדי שתחשב לו כאילו
ברכה הוא עצמו שמאמין בה ולכך הוא עונה אמן חשיב כמו ענין הברכה
עצמה ולא מקרי הפסק הוא הדין והוא הטעם בברוך הוא וברוך שמו כיון
שהוא ההודות ולגדל שמו יתברך שיצא מפי המברך אין זה חשיב הפסק
דודאי הוי נמי מעין הברכה. והגע עצמך אם בדיעבד בירך ואמר ברוך
אתה ה' ברוך הוא וברוך שמו אלהינו מלך העולם וכו' אף ששינה מטבע
הברכה שתיקנו חז"ל וכי בשביל זה נאמר דהוה ליה כמי שלא בירך
ויחזור לברך הא ליתא כמבואר מדברי רבינו לעיל הל' ה' וכמ"ש מרן
הקדוש שם עיין עליו.

גם במודים דרבנן פסק הטור והרב ב"י סימן קכ"ז שיש להצבור לשחות
וכו' ומייתי מהירושלמי דקתני הכל שוחין במודים וכו' ולא מפליג בין מי
שיצא כבר לבין מי שיוצא מהשי"צ והיינו טעמא משום דגם זה לא חשיב
הפסק דהוי מעין התפילה והמודים עצמו שאומר השי"צ. גם הרא"ש ז"ל
גופיה הביא שם שיש סכום מסויים לברכות של י"ח ורמז גדול ולפיכך
צריך לאומרם בכיוון ומעין זה הזכיר ג"כ הרב ב"י סימן קכ"ד משם
האבודרהם ז"ל ואפ"ה התיירו לעונים משום דאין זה הפסק ע"פ האמור
ומבואר והסברא והמנהג הם עמודי ההוראה שהרי בכל תפוצות ישראל
אשר שמענו שמעם בכל הברכות שהשי"צ מברך להוציא את הרבים ידי
חובתם ובכללם ברכת שופר והלל ומגילה וכיוצא כל הקהל כאחד עונים
ואומרים ברוך הוא וברוך שמו וכו' וא"כ בואו ונאמר ששום אחד מכל
קהל עדת ישראל לא יצאו ידי חובת ברכות אלו מעולם או שעשו שלא
כהוגן שהרי הפסיקו בברכה בעניית ב"ה ובי"ש וידוע דגדול המנהג וכמ"ש
התוספות בברכות דף כ"א עיין עליו ולא לישתמיט שום פוסק ראשון או
אחרון ז"ל דלימא כי הך חידושה ועוד אני מעיד שאפילו בק"ק ספרדים
שהיה מתפלל בו הרב החסיד הנ"ל כאשר הוא מפורסם לכל לא ראיתי
ולא שמעתי מי שעושה כן ואחרי נשיקת עפרות זהב לו חס לן שלא לחוש
לכבוד המקום ב"ה ולמנוע עצמינו מלגדל ולרומם שמו הגדול ב"ה לעד

חידווא דאורייתא
אלול ראש השנה

המצוות. יש לפרש לשון כדי לערב את השטן שהוא מעורב מלהשטין ולהזכיר את העוונות מיראתו כיון שרואה שמחבבין את המצוות דהיינו אהבת המצוות פן יקובל התשובה מאהבה להפך את כל העוונות לזכיות מתוך כך הוא מעורב מלהזכיר את העוונות".

שכתב דשיעור השופר הוא מדרבנן⁶³, ועיי' בה"ל (סי' תקפ"ו ס"ט) שהביא בזה פלוגתא אי הוי דאוי או דרבנן⁶⁴, ועיי' רבנו גרשום חולין פ"ט. שכתב דשיעור השופר שאמרו כדי שיראה לכאן ולכאן היינו טפח לכאן ולכאן⁶⁵.

עב. בענין חצי עבד וחצי בן חורין

עו. כשתוקעים בשופר השטן בעצמו מלמד זכות

על ישראל

כתב ה"ט⁶² "ועוד הביא בטור וז"ל רמז לדבר אין שטן ואין פגע רע ר"ת שופר פ"י כשיש שופר אין פגע רע וקשה היכא רמיזא אין שטן אדרבה להיפוך משמע ח"ו ונ"ל דהוא ע"ד שמצינו במדרש שסמאל עצמו מלמד זכות על ישראל ואמר יש לך עם כמלאכים כו' ע"כ אמר כאן שטן ואין פגע רע כלומר אף שהשטן שם הוא מ"מ אין פגע רע כי הוא עצמו נהפך לטובה ממילא הוה כאלו אינו שם כלל והוה שפיר אין שטן".

בענין חצי עבד וחצי בן חורין למשנה אחרונה אי הוי כבן חורין גמור [ונפק"מ אם יכול להוציא בשופר], עיי' בספר ההשלמה ר"ה כ"ט⁶⁶ ובטורי אבן שם⁶⁷, ובשאגת אריה ס"ן⁶⁸.

עג. בטעם שהשטן מתערבב בשחוזרים ותוקעים

כתב המקנה (הקדמה למסכת קידושין אות ט') "ובענין זה פירשנו מ"ש בר"ה דף ט"ז למה תוקעין וחוזרין כדי לערבב את השטן פרש"י מתוך שרואה שישראל מחבבין את

ברא"י אף על גב שפטור מה"ת כדכתיב לפני האדון ה'. וה"נ אמרי' בפ"ח דפסחים (דף פח ע"א) דלאחר חזרה מי שחציו עבד אוכל פסח משל עצמו אף על גב דמה"ת אסור לאכול אלא משל רבו ולא משל עצמו דאין צד עבדות שבו נמשך אחר דעתו וה"ל שלא למנוי' ורחמנא אמר במכסת אלמא לאחר חזרה מי שחציו עבד ה"ל כמשוחרר אפי' להקל באיסור של תורה ומביא עולת ראייה אפי' ב"ט וכן אוכל פסח משל עצמו ולא הי"ל שלא למנוי'. והשתא אמאי אינו מוציא אפי' לעצמו הא אפילו אחרים יוציא כיון דהוי כמשוחרר אפילו להקל. וי"ל דוודאי צד עבדות שבו אפי' בתר חזרה במקומו עומד, תדע דאמר בפ"ד דיבמות (דף מה ע"ב) דמי שחציו עבד שקידש בת ישראל הולד אין לו תקנה דאתי צד עבדות שבו ומשתמש באשת איש ולא אמרינן דה"ל כמשוחרר ואף על גב דלא קאי התם במסקנא הכי היינו מטעם אחר כדמפרש התם. ובפ"ד דגיטין (דף מג ע"א) קמבעי' לן מי שחציו עבד שקידש בת חורין מהו את"ל בן ישראל שאמר לבת ישראל התקדשי לחציי מקודשת דחזי לכולו האי לא חזי לכולו פ"י דהא לצד עבדות שלו אינה מקודשת. ושי"מ דצד עבדות במקומו עומד אפי' לאחר חזרה משי"ה לענין תקיעה אף לעצמו אינו מוציא משום צד עבדות שבו. ולענין עולת רא"י שאני דהא אי לאו קרא דאל פני האדון ה' חייב בראייה מפני צד חירות שבו כמו שחייב בכל המצות משום צד חירות כדאמרי' הכא גבי שופר וממיל' ה"י מותר להביא אף ב"ט כמו שמביאים הכל כיון דה"ל עולת חובה ולא של נדר. אלא דגלי קרא דאל פני האדון דצד עבדות מעכב על צד חירות לפטור את צד חירות נמי מן הראייה מגז"כ וכיון דלבתר חזרה היו כופין את רבו לשחררו קליש צד עבדות שבו ואין בו כח לעכב על צד חירות דאלין ואף על גב דצד עבדות במקומו עומד ואינו כבן חורין ה"מ לחלק עבדות עצמו אבל מ"מ קלישותי' דידיה לאחר חזרה אהני שלא לעכב על צד חירות שבו דאלין. וה"נ לענין פסח דהא אפילו מצד עבדות שבו חייב לאכול פסח אלא שא"א לאכול מצד עבדות משל עצמו אלא משל רבו דוקא וכיון דבתר חזרה קליש צד עבדות שבו הי"ל טפל ובטל לגבי צד חירות שבו ואינו מעכבו מלאכול משלו אבל משום צד עבדות שבו דינו כעבד לפיכך לא אתי צד עבדות ומפיק לצד חירות אפי' של עצמו, וה"נ לענין קדושין ואישות צד עבדות שבו לאו בר קדושין הוא ובין צד עבדות ובין צד חירות כל אחד ואחד במקומו עומד. ושם ריש חגיגה ביארתי היטיב".

63 וז"ל "והוי יודע שיש פסולי שופר מן התורה, ויש מדרבנן, כמו לא נשתיר ד' גודלים בסעיף ט', כי מן התורה אין שיעור לשופר", וכ"כ עוד שם בא"א סק"י"ח.

64 וז"ל "ודע דמרא"ש בסוגיין מבואר ששיעור זה אינו אלא מדרבנן כדי שלא יאמרו לתוך ידו הוא תוקע אכן מדברי תוס' סוכה דף ז' מוכח דס"ל דשיעור טפח הוא מן התורה שהרי אמרו דלא חשיב בהמפלת רק שיעורא דאורייתא ע"ש וכן הוא משמעות לשון רש"י בר"ה דף כ"ח גבי שופר של עיר הנדחת ע"ש. ודע עוד דאף להרא"ש דשיעורא דטפח הוא מדרבנן מ"מ גם לדידיה צריך שיעור מן התורה כדי שיהיה אפשר לתקוע בו עכ"פ ומשום זה פסלינן שופר של עיר הנדחת דכתותי מיכתת שיעורא וכן משמע קצת גם לשון התורת כהנים וכמה שיעור שופר כדי תקיעה (והראב"ד בפירושו שם כתב שזהו שיעור טפח ואינו מוכרח לעני"ד) וכעין זה מצאתי בפר"ח ועיין פמ"ג במשבצות זהב סק"ט ובא"א סק"י"ח".

65 וז"ל "ושופר כדי שיאחזנו ויראה טפח לכאן וטפח לכאן".

66 וז"ל "ואיכא דקשיא ליה מי שחציו עבד וחציו בן חורין מאי שנא גבי ראייה דחייב למשנה אחרונה אע"פ דכתוב ביה [שמות כ"ג] את פני האדון יי, דמשמע מי שאין לו אלא [אדון] אחד יצא זה שיש לו אדון אחר, א"ה (ד)אמרי' בריש פרקא קמא דחגיגה [שם] דמחייב בראייה למשנה אחרונה, דהוה ליה כאלו כלו משוחרר, אי הכי גבי שופר נמי, להוי כאלו כולו משוחרר למשנה אחרונה ויוציא את עצמו, ומינו ושאינו מינו. ואיכא מאן דמפיק כל האי שמעתא לבר מהלכתא, לומר דלמשנה ראשונה נאמרו דברים הללו, ולא למשנה אחרונה. ואני אומר שאף למשנה אחרונה נאמרו דברים הללו, ולעולם הלכה היא, ואע"ג דגבי ראייה חייב, כיון דמשנה אחרונה משום תקון העולם היא ולא מן הדין, על כרחיך כשחייב בראייה מדרבנן הוא דמחייב ולאו מדאורייתא, והילכך גבי שופר אף לעצמו אינו מוציא, דלא אתי צד עבדות דלית ביה חיובא דאורייתא ומפיק לצד חירות דאית ביה חיובא דאורייתא. ועוד יש לומר, שאני גבי ראייה, שמן הדין היה חייב משום צד חירות, ומפני שיש לו אדון אחר הוא דממעטי', ולמשנה אחרונה הדרי' ליה לדינא שהרי אין לו אלא אדון אחד".

68 לא העתקתי דבריו מפני שהאריך מאוד.

⁶⁹ ס"ו"ס תקפ"ה.

חדוותא דאורייתא
אלול ראש השנה

היו תוקעין, וכ"כ בעל מגן אברהם [סימן תקצ"ו סק"א] בשם ספר א"ז. וכ"כ בעל המאור בשם רבינו האי גאון ז"ל ע"ש. **ולכאורה לישראל דקרא משמע הכי דכתיב יום תרועה יהיה לכם משמע שאין קצבה למעלה אף על פי שיש קצבה למטה** וכן ממה שתקנו חכמים שנים מדברי סופרים ולא היו חוששין לשבות ותקנו ג"כ לתקוע כשהן יושבין ולחזור ולתקוע כשהן עומדין כדי לערבב השטן, וכע"ז ידוע מהנצי"ב (מרומי שדה חגיגה ח:): דס"ל ג"כ דאין לו שיעור למעלה⁷⁴, וע"י כע"ז באבני נזר סי' תמ"ח⁷⁵, וע"ע בלבוש (סי' תקפ"ה ס"ג)⁷⁶.

ע"ה. בטעם שנהגו לתקוע בחודש אלול

ע"י בדרשות מהר"ח אור זרוע (סל"ג) שכתב טעם חדש בטעם שנהגו לתקוע בחודש אלול⁷⁰, וע"י בדרכי משה (סי' תקפ"א סק"א) שיש מפסיקים לתקוע ג' ימים קודם ר"ה⁷¹.

ע"ו. בכמה תקיעות מקיימים מצות שופר

כתב הפנ"י (ר"ה ל.) "בתוספות ד"ה וביבנה בפני ב"ד כו' דאותן שיצאו אסור להם לחזור ולתקוע דיש איסור שבות בדבר לתקוע בחנם בשבת עכ"ל. וכן נראה מלשון הרמ"א בש"ע (סימן תקצ"ו סעי' א') וכ"כ בד"מ [סי' תקפ"ח] והביא ראיה ממה שכתב הטור (בסי' תקפ"ט) גבי נשים, והתמיה שלא הביא ראיה מלשון התוס' כאן⁷². אמנם כבר כתבתי במשנתנו דשיטת רש"י אינו כן אלא שאין איסור בדבר כלל לתקוע כל היום וכדמשמע מלישנא דמתני' שכל עיר שהיתה רואה ושומעת כו' אף על פי שכבר שמעו אפ"ה

ע"ז. אי עבדים רשאים לברך על מצות עשה

שהזמן גרמא

יל"ע אי עבדים רשאים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא כמו דנשים מברכות, וע"י גיטין מ. (תוד"ה שרבו) דמבוי' להדיא דמברכים⁷⁷, וע"י אגרות משה (או"ח ח"ו סו"ס ב') שכתב "וכיון שנתבאר שעבד אין לו קדושה למצות שהוא פטור שלכן אין לו מעשה מצוה בהנחת תפילין, הרי כשיברך

ב' דערבה שבמקדש לא נהנים ולא מועלים, ראב"צ אומר נוהגים היו הזקנים שנהנים ממנו בלולביהן. ופי' הרמב"ם והמפרש משום דמצות לאו ליהנות ניתנו. והרי הזקנים בירושלים היו אווזים את הלולב בידיהם ביותר זמן ממה שמחוייבין מן התורה, שאינה אלא הגבהה הראשונה. אלא משום דכ"ז שרוצים לאחוז את הלולב הוי מצוה מה"ת".

75 וז"ל "אך נראה ראי' להתיר ממנהג אנשי ירושלים שנטלין לולביהם כמה פעמים ביום. נכנסין לבקר החולה לולביהם בידיהם [סוכה מא ע"ב]. אף דנטילת לולב אפילו בזמן דחזי למצוה איסור טלטול יש בו. אלא שהותר בשביל מצוה כמו שכתבו התוספות ריש פרק לולב וערבה [מב ע"ב] בהא דקאמר שם מכדי טלטול בעלמא הא ולדחי שבת. דאף דחזי למצוה אסור בטלטול מאחר שאין עשוי כלי עינין שם. ואיך מותר לטלטלו כל היום. ועל כורחין לומר כיון דקצת מצוה יש בו כל היום ומנהגם של אנשי ירושלים יוכיח. הותר השבות לשם זה. הואיל וכבר דחה. הכי נמי בשופר יש לומר דקצת מצוה יש בו כל היום. ושוב דומה ללולב. אף שכבר יצא.

וקצת ראי' דקצת מצוה יש בו כל היום מפירש"י (ר"ה טז ע"ב) כדי לערבב השטן שיראה איך מחבבין את המצוות. ואם אין מצוה כלל עוד מה חיוב יש בזה. ויש לדחות דכוונת רש"י על פי מה דאמרינן בפרק ערבי פסחים [קב ע"ב] אין עושין מצוות חבילות חבילות דמיחזי שהם משאוי עליו ופוטור עצמו באחת משני חיובים. וכמו כן להיפוך בחיוב שופר אחד שמחלק לשנים. תקיעות דמיושב לצאת המצוה של תורה. ואחר כך דמעומד לצאת החיוב על סדר ברכות חשיב חיוב. כן נראה לי ברור בכונת רש"י".

76 וז"ל "ואין בתקיעות שבמיושב משום בל תוסיף, חדא דהא אין תוקעין לשם מצות תרועת היום אלא לערבב השטן, ועוד דאטו יום תרועה פעם אחד כתיב, יום תרועה יהיה לכם סתם כתיב, ביום תלה רחמנא ואפילו כמה פעמים שירצו ביום זה משמע, אלא שיוצאין בפעם אחת ויותר אינו צריך, אבל אין בה משום בל תוסיף, נ"ל".

77 וז"ל "כשרבו הניח לו תפילין - ולא משום דלא מיעביד ליה איסורא דמברך עליהן ואיכא ברכה לבטלה דהא סוכה לולב ושופר וכמה מצות עשה שהנשים מברכות".

70 וז"ל "לכך נהגו העולם לתקוע כל חדש אלול כדי שיהא רגיל בתקיעה ולא יטעה. ומהו הטעות כגון שעשה שברים בקר"ק או תרועה בקש"ק, או הקדים תרועה לשברים בקש"ק, לא די שיחזור במה שיטעה אלא יחזור כל הסדר קש"ק קש"ק קר"ק ואפ"י אם טעה בקר"ק נוהג זה הדין".

71 וז"ל "ובהגהות מהר"ק (במהר"ל הלי' ימים נוראים סי' ה' עמ' רס) שיש נוהגין להפסיק לתקוע שלשה ימים קודם ראש השנה עכ"ל אבל המנהג כדברי מה"ר אייזיק טירנא".

72 ויעוי' בספר המנהגים של המהר"ם מרוטנבורג שכתב "נהגו לתקוע שופר בכל בוקר וערב אחרי יציאות' מבית הכנסת מר"ח אלול עד ג' (יומ) ימי' קודם ר"ה כדי ללמד [ו]לחנך (במ') במצות דאומ' מר שואלי' בהלכות הרגל קודם הרגל ל' יום. גם לפי שלא ירגיש [השטן] מתי יהא ר"ה ומהאי טעמ' אין מזכירין ר"ח בשבת שלפניו א"י משום דכתי' בכסא ליום וגו' עוד שמעתי מפני [ש]השטן הטעה את ישר' בארבעי' (יום) ימים ראשוני' שני' כי זה משה האיש וגרם שעשו העגל כדאית' במדרש ובר"ח אלול כשעלה לקבל לוחות אחרונות אמרו נעשה תקנה שלא יטעה (אתונו) אותנו עוד ונתקע כדי לערבנו.

גם כתי' קול גדול ולא יוסף ומתרגמינן לא פסק מלמד שקול השופר היה הולך וחזק כל ארבעי' (יומי') יום (א') אחרוני' ומה שאין תוקעין ג' ימי' לפני ר"ה כדי שלא יהא המזיק מורגל ל' יום רצופין [ו]אז אין [יכולין] לערבנו ולהבהילו אבל כשחוזרין ותוקעין ביום הדין אז נרתע מלקטרג".

73 וז"ל "כתב אור זרוע במסכת ראש השנה (ח"ב סי' רסו סב ריש ע"א) כיון שהותרה התקיעה לאנשים אפילו רצה לתקוע כל היום הרשות בידו אף על פי שיצא כבר עכ"ל ולקמן בסימן תקפ"ט לא משמע כן וגם בסימן תק"צ לא משמע כן".

74 וז"ל "וכמו בענין תקיעת שופר דאע"ג דשבות הוא ואסור לתקוע בחנם ברה"ש, מכ"מ כ"ז שדעתו לתקוע הוי בכלל מצות עשה, ומשו"ה נהגו במאה קולות אף שלא נזכר בגמ'. ומטעם זה כתב בעה"מ ז"ל בהא דמודר הנאה משופר דמותר לתקוע תקיעה של מצוה, שהוא דוקא ברה"ש שהוא מצוה מה"ת ולא בתענית. והקשה הר"ן א"כ ברה"ש גופא אסור לתקוע אלא תקיעה תרועה תקיעה שהוא מה"ת. ולק"מ דכ"ז שרוצה לתקוע הוי מצוה מן התורה. וראיה לזה ממשנה דמעילה דף י"ג

חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

מהמ"א⁸² [וכ"כ המט"א שם ס"ה], אמנם ע"י בספר יום תרועה (ר"ה ל"ב). שכתב דיצא בדיעבד⁸³, וכ"כ בתפא"י ר"ה פ"ד עיי"ש⁸⁴, וע"י בכה"ח ס"י תקצ"ג, ועיי"ש עוד בדעת תורה למהרש"ם⁸⁵.

הוא ברכה לבטלה, דלא כדכתבו התוס' גיטין מ' ע"א ד"ה כשרבו. ונראה דצריך לפרש בכוונתם דעכ"פ רבו ודאי אפשר דלא ידע מזה ויסבור שהוא כמו אשה שיש לו מצוה כשעושה המצות שפטור ויכול לברך כמו הנשים ולא היה בשביל זה הוכחה שכבר הוא בן חורין, ולכן הוצרכו לפרש דהוא מחמת שהעבדים אין רגילין בתפילין, וע"י פמ"ג (ס"י תקפ"ט א"א סק"ג)⁷⁸.

פ. אי ברי"ה איכא חיוב להקביל פני רבו

ע"י

ע. בטעם שאין תוקעין בער"ה

בטעם שאין תוקעין בער"ה, ע"י בבי"ה הגר"א ליונה (פ"ג פ"ג) שכתב בזה טעם חדש⁷⁹, ועיי"ש בחכמת שלמה (ס"י תקפ"א)⁸⁰.

ע. מי שהקדים זכרונות למלכויות אי יצא יד"ח

ע"י במ"ב ס"י תקצ"ג שכתב דאם הקדים זכרונות למלכויות לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולאמרן על הסדר⁸¹ והוא

78 וז"ל "ועבדים שאין משוחררים י"ל דאין מברכין אף לפי המנהג".

79 וז"ל "שעיקרו של אדם להתהלך לפני אלהים תמיד כמ"ש בכל הצדיקים אבל נינוה לא הלכו לפני אלדים רק ג' ימים והם ר"ח אלול בהתראה ראשונה ור"ה ויו"כ וכתבו הסימן אר"י שאג מי לא יירא. כמ"ש (עמוס ב') היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו מכאן ואילך כיון דדש דש ואפשר לומר דלכך מפסיקין לתקוע ער"ה דבשלושים יום כיון דדש דש נעשה טבע כמ"ש אצל טיטוס".

80 וז"ל "עוד נראה לפענ"ד טעם נכון מדוע אין תוקעין בערב ראש השנה, מפני שבראש השנה מברכין שהחיינו על השופר, ואם היו תוקעין בכל יום אם כן אינו דבר חדש, דאתמול גם כן היו תוקעין. ואף דהתם הוי בתורת רשות וכאן לשם מצוה דאורייתא, מכל מקום על כוונה לבד בלי מעשה לא שייך לברך שהחיינו. אבל אם אין תוקעין בערב ראש השנה, דומה כעין שמבואר בהלכות שהחיינו [סימן רכה סעיף ו בהגה] דפרי המתחדש שתי פעמים בשנה מברכין שהחיינו, כן הכא נמי, נהי דתקעו מקודם, כיון דהפסיק יום אחד שייך לברך שהחיינו, וזה טעם נכון לפענ"ד ודוק בעזרת השם יתברך. עוד נראה לפענ"ד טעם חדש, כיון שאמרו חז"ל [דברים רבה פרשה ב אות ט] שמלאכי השרת שואלים אימתי ראש השנה, ומשיב הקדוש ברוך הוא אני ואתם נלך לבית דין הגדול שבירושלים, ואם כן מוכח דקביעות ראש השנה תליא ביד ישראל וצריך שהם יקבעו יום הדין, ולפי זה בימי הבית שהיו מקדשין החדש היה אפשר לעשות כן שהיו מקדשין ביומו, אבל עתה שאין בית דין ואם כן במה נקבע ראש השנה, לכך נראה שנתקן לתקוע שופר בכל החודש ובערב ראש השנה מפסיקין, וא"כ בהפסקה זו ניכר שמחר יהיה ראש השנה, אבל אם לא היו תוקעין כלל באלול או היו תוקעין אף בערב ראש השנה, אז לא היה נודע אימתי ראש השנה, רק ע"י תקיעות החדש ובערב ראש השנה מפסיקין ניכר שיהיה למחר ראש השנה, והוי זה קביעות מאתנו. וזה נראה פירוש הפסוק [תהילים פא, ד] תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגינו כי חוק לישראל הוא משפט אלהי יעקב, ונראה כוונתו דאמר דראוי לתקוע בשופר בכל החודש, והיינו מכח דהוי בכסה ליום חגינו ואי אפשר לפרשו להדיא, לכך צריך לתקוע בכל החודש להיות דרך רמז נסתר וניכר אימתי ראש השנה, והטעם בזה הוא כי חוק לישראל הוא, שזה היה חוק לישראל להיות הם קובעים המשפט לאלהי יעקב, וכיון דבעינן שהם יקבעו המשפט, לכך צריך להיות באופן זה, ואתי שפיר ודוק".

81 וז"ל "וכן בסדר התקיעות אם הקדים תרועה לתקיעה ראשונה לא".

82 וז"ל "אבל אם הקדים תרועה לתקיע' או זכרונות למלכויות לא יצא [ר"ן]".

83 וז"ל "ק"ק כיון דמלכות אמרינן ברישא היל"ל מלכות זכרון שופר וכן העתיק הטור ס"ס תקצ"א ואפשר דהתנא בא לרמוז אגב אורחיה דאם הפך הסדר ואמר פסוקי זכרונות ברישא יצא ודוק".

84 וז"ל "זכרון מלכות ושופר. נקט זכרונות תחלה, דקמ"ל דרשאי להקדימו".

85 וז"ל "עמג"א סק"ד בשם הר"ן [דכל ד"ז דוקא אם הקדים ברכות לתקיעות או איפכא, אבל אם הקדים תרועה לתקיעה, או זכרונות למלכויות וכדומה לא יצא]. וע"י בספר לחם שמים להר"עב"ץ שפסק בפשיטות דיצא [אם הקדים זכרונות למלכויות] ולא הזכיר מדברי הר"ן ומג"א. וזה לא מכבר הגיעני מכתב מהגאון מוהר"א"ד אבד"ק מיר והעלה כן מדעתו. וע"י בשו"ת שלי [שו"ת מהרש"ם חלק ששי ס"י מ"ט] מ"ש בזה, [ועיי"ש שתמה (הגרא"ד ז"ל) האיך אפשר לומר דלא יצא בהקדים זכרונות למלכויות, הא לדברי ר"י ברי"ה ל"ב ע"א דילף מלכויות מדכתיב והיו לכם לזכרון וכו', זה בנה אב לכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכויות עמהם, א"כ כיון שמלכויות מאוחר בקרא, לא עדיף מפרשיות של ק"ש דקיי"ל שאם קרא הפרשיות למפרע יצא, כיון שבתורה קדמה פרשת ציצית קל"ש, ואף על גב דרבי יליף שם מקראי אחרוני, וקיי"ל הלכה כרבי מחבירו, מ"מ כיון דר"י ברי"ה אמר בלשון אין צריך, משמע דלדינא אין נפק"מ ביניהם וכו'. (ואזמור"ר ז"ל השיב לו בזה"ל): הנה אדם קשה כברזל הקשה קושי קשה כברזל, אבל הנה מצאתי בספרי פ' בהעלותך: לפי שהוא אומר דבר אל בניי וכו' אבל מלכות לא שמענו ת"ל וכו', זה שופרות ומלכויות, ר"נ אומר א"צ וכו', א"כ מה ראו חכמים לומר מלכויות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות, אלא המליכהו עליון תחלה ואח"כ בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו, ובמה בשופר וכו' עכ"ל הספרי, וכפי הנראה הקושי סובבת על דברי שניהם וכו', ולפי"ז י"ל דס"ל להר"ן דהך טעמא דהמליכהו תחלה מעכב גם בדיעבד, ולא דמי לטעמא דקדימת שמע לוח"י אם שמעו וכו', אלא דמי הכא לתפלה דלעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, דאם הקדים אמצעיות לגי ראשונות מעכב גם בדיעבד כדאיתא במגלה י"ז ע"ב ותוסי שם וכו' וכו' יעו"ש".

חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

במדרש הגדול (פי וירא) "והנה איל. ר' יהודה ור' יוסי חולקין בדבר זה. אחד אומר לפי שעה נזדמן לו ואחד אומר ראש צאנו של אברהם היה ויצחק שמו ולא הכירו. אמר הקדוש ברוך הוא יבוא יצחק תחת יצחק".

טורי אבן (ר"ה ט"ז). שכתב דאף בר"ה יש חיוב להקביל פני רב⁸⁶, וכ"כ בפענח רזא סו"פ ראה⁸⁷, וע"ע בפנים יפות סו"פ ראה⁸⁸.

פג. אם יש מצות שמחה בר"ה

בענין אם יש מצות שמחה בר"ה, בשאג"א סתר משנתו, דבשאג"א (סי ק"ב) כתב דיש מצות שמחה בר"ה⁹¹, אמנם בספרו טורי אבן (חגיגה ח:) כתב דאין מצות שמחה בר"ה, וז"ל בטו"א "וי"ל דהא דגזרו על היבוס ביי"ט משום שבות. נ"מ ליי"ט של ר"ה דאין מצות שמחה נוהג בו ואפ"ה גזרו משום שבות גזירי שמא יכתוב כדמפרש התם⁹², ועי' בחכמת שלמה למהרש"ק (או"ח סי' תקצ"ז)⁹³, ועי' אבן עזרא (נחמיה פ"ח פ"י) שכתב "כי חדות ה' היא מעזכם - השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך".

פא. המקור להא דברימון יש תרי"ג גרעינים כנגד

תרי"ג מצוות

הא דרגילים לומר דברימון יש תרי"ג גרעינים כנגד תרי"ג מצוות, הוא בדרשות חתם סופר (ח"ב דרוש לשבת הגדול רמ"ט): ובמלבי"ם שה"ש (פ"ד פ"ג)⁸⁹, ובעץ יוסף (שהש"ר פ"ד), וע"ע בעוד יוסף חי⁹⁰ (פתיחה רביעית) שכתב "ויש אומרים שנמצא בעולם גרעינין כרמון שעולים יותר מן תרי"ג ולכן מברכים ומבקשים בליל ראש השנה שנהיה מלאים מצות כרמון".

פב. אילו של אברהם היה שמו יצחק

איתא

88 וז"ל "ולא יראה את פני ה' ריקם. אחז"ל [ר"ה טז ב] חייב אדם לקבל פני רבו ברגל, י"ל דרמזו התורה במלת את פני ה' כענין שאמרו [ב"ק מא ב] את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח, מיהו משמע ביומא דף ע"ז [ע"ב] דדוקא יוה"כ מצוה להקביל פני רבו, וכן משמע גבי אלקנה שהיה עולה בר"ה, ויש לפרש מ"ש [מ"ב ד, כג] לא חודש היום ולא שבת היום משמע דבשבת וחודש צריך למיזל, דהאי חודש היינו ר"ה דכתיב [תהלים פא, ד] תקעו בחודש שופר, ושבת היינו יוה"כ דכתיב [ויקרא כג, לב] מערב עד ערב תשבתו שבתכם".

89 וז"ל "כן צייר בגן הזה שנמצאו בו דברים למאכל. שהם פרדס רמונים. שהרמון רומז לתרי"ג מצות כמספר גרעיני הרמון".

90 לבעל הבן איש חי.

91 וז"ל "מ"מ נ"ל להביא ראיה ברורה דשיך שמחת י"ט בר"ה נמי כשאר י"ט וכו", ע"ש עוד שהאריך בזה טובא.

92 ועי' במטה אפרים (ר"ס תקפ"ג) שכתב שכל ההלכות שהקילו חכמים ביו"ט משום שמחת יו"ט הרי"ז נוהג גם ביו"ט דר"ה, וכ"כ השאג"א בס"י ק"ב יעו"ש.

93 וז"ל "אמנם נראה לי ראיה ברורה דאסור להתענות בראש השנה, דאי סלקא דעתך דמותר להתענות בראש השנה קשה לי טובא מן הש"ס [חולין פג, א] ובחז"מ סימן קצ"ט [סעיף ג] דארבעה פרקים העמידו חז"ל דבריהם על דין תורה דמעות קונות, ואחד מהם ערב ראש השנה, ואי סלקא דעתך דמצוה להתענות בראש השנה למה תקנו חז"ל בזה דמעות קונות, ואין לומר בשביל הלילות, דהרי בשבת לא תקנו כן אף דהוי מצות עונג, בעל כרחך כיון דלא כתיב ביה שמחה לא תקנו, אבל ביום טוב כיון דכתיב [דברים טז, יד] ושמחת בחגך ואין שמחה אלא בבשר [פסחים קט, א] תקנו כן, ואי סלקא דעתך דראש השנה אינו בכלל ושמחת בחגך למה תקנו יותר מבשבת, ובעל כרחך ושמחת קאי גם על ראש השנה, אם כן גם היום בכלל ככל חג, וזה ראיה ברורה לדעתך, ודו"ק".

86 וז"ל "מכלל דבחדש ושבת איבעיא לה למיזל. ק"ל שבק ר"י שבת וחדש דכתיבי ונקט רגל דלא כתיב. ועק"ל רגל מאן דכר שמי' ומני"ל לר"י שח"י להקביל ברגל. ונ"ל דמשמע ליה שבת דקרא היינו י"ט ולא שבת בראש"י כדדרשי' ממחרת השבת דגבי ספיר' דהיינו מחרת י"ט בפר"י (מנחות דף סה) דאי שבת ממש אמאי אקדים קרא לחדש קודם לשבת הא שבת תדיר יותר מבחדש אבל אם הוא י"ט ניחא ומיהו משמע לי לר"י דהאי חדש לאו חדש ממש אלא י"ט של ר"ה דמיקרי חדש כדכתיב תקעו בחודש שופר ודרשינן לי לעיל (דף ח ע"א) אר"ה. ואף על גב דר"י תדי יותר מר"ה וה"ל לאקדומי שבת לחדש, ועו"י למה לי חדש כלל הא ר"ה נמי בכלל י"ט דקרא דקרי לי שבת. י"ל מה"ט אקדמי ליה לחודש דאי אקדמי לשבת דה"ל ר"ה נמי בכלל שבת הא תו ל"צ לומר חדש דהא כבר נכלל בכלל שבת דקרא. אבל השת' דאקדמי לחדש ה"ק לא חדש היום שהוא י"ט של ר"ה דמיקרי חדש ולא שבת שהן שאר רגלים. ואי לא הוי כתיב אלא שבת לחוד ה"א שבת דקרא הוא שבת ממש לכן פרט לחדש בפני עצמו לגלויי אשבת דלאו שבת ממש אלא י"ט וכדפרישי'. וכ"ת למאי דפי' דחדש דקרא היינו ר"ה דחייב בהקבלת פנים אי"כ ר"ה הוא בכלל בהא דאר"י חייב אדם להקביל פני רבו ברגל והא ר"ה לא מיקרי רגל כדאמר"י ספ"ג דעירובין (דף מ) גבי זמן דר"ה ויה"כ או דילמא כיון דלא מיקרו רגלים לא אמרי' ותנן בפ"ג דמ"ק (דף יט ע"א) ר"ה ויה"כ כרגלי' ש"מ שהן אינן רגלים ואיך כייל ר"י לר"ה בכלל רגל. י"ל הא דקאמר חייב להקביל ברגל היינו ג' רגלי' ור"ה משתמע ממילא דהא חדש כתיב בקרא, ממילא דאפ"ת דחדש ממש קאמר קרא הא ר"ה נמי ר"ח הוא, אלא משמע לי לר"י דהאי חדש היינו ר"ה מדקאמר חייב אדם להקביל פני רבו ברגל ולא קאמר בחודש. ובדין הוא דה"ל לר"י למימר חייב אדם להקביל פני רבו במועד ור"ה בכלל מועד הוא כדאמר"י לעיל (ד' די) מאלה תעשה לה' במועדיכם הוקשו כל המועדים כולן זה לזה שכולן מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו, אלא דאי"כ הוי יוה"כ נמי בכלל מועד וה"א דחייב נמי להקביל פני רבו ביוה"כ מש"ה נקט רגל ור"ה ממילא משמע מדכתיב חדש כדפי'. ועוד משום אידך דר"י דבסמוך דקאמר חייב אדם לטהר את עצמו ברגל דדווקא רגל שהן ג' רגלים בלבד מטעמא שיוכל לקיים קרבנות שהן חובת הרגל כמ"ש בסמוך ודווקא רגל ולא ר"ה ויה"כ דהא לית בהו חובת הרגל נקט נמי בהקבלת פנים רגל ולא דוקא".

87 וז"ל "שלוש פעמים וגו' כתיב שלוש מלא בויו"כ כי ו פעמים צריך להקביל פני רב, בגי' רגלים ובר"ה ויו"כ ושמיני עצרת".

חידוּתא דאורייתא
אלול ראש השנה

שלשלו'ת קלא בינונית לא באריכו ולא בקצירו], ועי' בזוה"ק כ"ד: ורפ"ג, ועי' בביאור הגר"א לתיקוני זוהר.

פח. בטעם ששופר שניקב פסול

איתא בפסיקתא רבתי (פיסקא ל"ט) "ילמדנו רבינו שופר שניקב וסתמו מהו שיהא כשר לתקוע בו, כך שנו רבותינו אם מעכב הוא התקיעה פסול ואם לאו כשר (ראש השנה פ"ג מ"ד), מה טעם, דכתב וה' אלהים בשופר יתקע (זכריה ט' י"ד) מה שופרו של הקדוש ברוך הוא שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם, למה, שבר"ה הם נגאלים ממלאך המות".

פח. אם צריך לשמוע את כל התרועה

בענין אם צריך לשמוע את כל התרועה, עי' בריטבי"א (ר"ה ל"ג):¹⁰⁰.

צ. בענין הוצאת שופר ברה"ר לצורך טומטום

כתבו התוס' חולין פ"ד: "וא"ת והא טעמא דשופר בשבת משום שמא יעבירונו ארבע אמות ברה"ר והא לא שייך ביי"ט וי"ל דשייך נמי ביי"ט דאם אשה היא זה הטומטום אסור להוציא לצרכה דהא לא מיחייבא ואין להתיר מטעם הואיל והותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך דהיינו דוקא היכא דהוי צורך היום קצת אבל הכא ליכא צורך היום כלל", ומבוי בתוס' דבר חי' שאסור להוציא שופר ברה"ר עבור מי שחייב רק מספק וכגון טומטום, דהיה מקום לומר

להחזיר התקיעות כולם מתחלתן חוזר ומברך, אבל כל שאין לו לחזור הדבר מתחלתו אינו חוזר ומברך", אמנם בספר הפרדס (נביו) שער המעשה נחלק על הריטבי"א וכתב "אבל הרב ר' יום טוב אל שבילי ז"ל כתב, מי שהתחיל לתקוע ונתקלקלו התקיעות אחר שעשה סימן אחד אינו צריך לחזור ולברך. אבל אם נתקלקלה תקיעה או תרועה של סימן ראשון שתקע בענין שיש לו לחזור אותו סימן, הרי אותו סימן הפסק, וצריך לחזור ולברך, עד כאן: ואינו מחזור בעיני, דהא גרסינן בפרק כיצד מברכין, אמר רב טול ברוך טול ברוך א"צ לברך הביאו מלח הביאו (מלח) [לפתן] א"צ לברך. זה הכלל, כל שיחה שהיא מענין ברכה, בין בברכת הנהנין בין בברכת המצוות, א"צ לחזור ולברך. וכל שכן התקיעה שהיא מענין הברכה ואף על פי שהיא פסולה. הילכך בין שנתקלקלה התקיעה הראשונה או שאר התקיעות אינו צריך לחזור ולברך. כך נראה ליי".

100 וז"ל "ואסיקנא בגמרא (כ"ז א') דשמע תחלת תקיעה בלא סוף תקיעה או סוף תקיעה בלא תחלת תקיעה לא יצא, ומשמע בירושלמי דהוא הדין בתרועה שאע"פ ששמע ממנה ג' יבבות או ג' שברים לא יצא עד שישמענה כולה מראש ועד סוף, ומסתברא דגמרא דילן לית לה הכי מדלא אמר הכי אלא בתקיעה שהיא כל הקול אחד אבל בתרועה שהיא מקולות קצרים הרי יש תחלה וסוף באמצעיתם ואם שמע מהם כשיעור יצא, וכן דעת רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל מפני מורי רבינו נר"ו".

פד. בענין אכילה בר"ה

כתב רש"י (שמואל א פרק כה פסוק ח) "כי על יום טוב באנו - על סמך משתה ויום טוב שיש לך באנו עתה לשאול, דבר אחר ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב"⁹⁴.

פה. בטעם שתוקעים מאה קולות בר"ה

המאה קולות שתוקעים בר"ה הם כנגד מאה בכיות שבכתה שרה כשנתבשרה העקידה [הגהות חדשות על סמ"ק מצוה צ"ב אות כ"ה בהוצאת צביון העמודים⁹⁵, הו"ד באלף המגן על מטה אפרים סי' תק"צ סק"ב⁹⁶], וכע"ז כתב האבודרהם⁹⁸.

פו. מי שנתקלקל בתקיעות מיד לאחר הברכה אי

צריך לברך שוב

עי' בריטבי"א הל' ברכות (קטעים אות ה' הוצ' מה"ק) שכתב דאם נתקלקל לו הסדר הראשון בתקיעות מיד לאחר הברכה צריך לחזור ולברך, ועי"ש במגיה⁹⁹, ועי' בתבואות שור (סי"ט סקכ"א) שנקט דא"צ לחזור ולברך.

פז. צורת התרועה

בתיקוני זהר (תיקון ס"ט) מבוי דתרועה זה כמו שלשלת, ולכאוי זה כמנהג התימנים, [וז"ל התיקוני"ז "קלא ברוחא בתקיעה באריכו, ובשברים בתבירו, ובתרועה

94 ועי' בזוה"ק (וארא כ"ג): "פתח רבי אבא ואמר (שמואל א כה) ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, ואמרתם כה לחי וכי דוד לא הוה ידע ביה בנבל דאיהו אמר בגיניה ואמרתם כה לחי, אלא ההוא יומא יומא טבא דר"ה הוה וקודשא בריך הוא יתיב בדינא על עלמא ובגין קודשא בריך הוא קאמר ואמרתם כה לחי".

95 וז"ל "וכן הביאו הגאונים אגדה, שהם כנגד מאה פעיות שצעקה שרה אמנו בשעה שנתבשרה על עקידת יצחק".

96 וז"ל "ענין יללה. משום דאנו צריכין לתקוע תרועה הדומה לקול בכייתה של שרה שבכתה על בשורת העקידה ואיתא במדרש שבר"ה היתה העקידה".

97 עי' בדף על הדף ר"ה ל"ג: שהאריך בהאי ענינא.

98 בהל' ראש השנה, וז"ל "ואומר במדרש שבר"ה נעקד יצחק על גבי המזבח ואותו היום שמעה שרה אמנו ותצחק ויבב ותיליל. ועל כן אמר הכתוב יום תרועה יהיה לכם ומתרגם יום יבבא כדי שיזכור לנו הקדוש ברוך הוא יללת שרה אמנו ויכפר לנו".

99 וכ"כ עוד בחי' לר"ה ל"ד. וז"ל "מיהו אם שח בין ברכה לתקיעה חוזר ומברך, וכן אם נתקלקל סימן הראשון בענין שלא עלה למנין כלל ויש לו

חידווא דאורייתא
אלול ראש השנה

גמור. כמו כן השומע ממנו לא חשוב מדבר גמור. **ולפי"ז הוא הדין כשהקורא אוטם אזנו ואינו שומע. דהשומע ממנו הוא הדין והוא הטעם**¹⁰³, אמנם עיי בפמ"ג (סי' תקפ"ז משב"ז סק"א) שכתב "והנה התוקע והכניס שופר לבור ועומדים בבור יצאו והוא עצמו לא יצא, ומכל מקום שמעו מפי מחויב בשופר, ומשום הכי תנן לתוך הבור הוא לא יצא הא עומדים בבור יצאו", ולכאוי מבוי דלא כהאבני נזר דהא איהו אינו יכול לשמוע קול שופר ואעפ"כ השומעים יצאו¹⁰⁴.

דכיון שחייב מספק אי"כ ההוצאה הוי צורך ודאי ושרי, ועיי אמרי משה סי"ח¹⁰¹.

צא. בטעם שטומטום אינו מוציא טומטום

בטעם שטומטום אינו מוציא טומטום, עיי הסבר מחודש באבני נזר (או"ח סי' תמ"א)¹⁰².

צב. מי שאוטם אזנו משמוע ותוקע לאחרים אי

מוציאם יד"ח

כתב האבני נזר (או"ח סי' תל"ט אות ג') "נחזור לעניינינו דמוכח מדברי כולם דחרש בר חיוב הוא. וקשה למה לא יוציא אחרים דחשיב תקיעת חיוב משום ערבות כנ"ל. על כן נראה לי מוכח דהיינו טעמא דלמאן דאמר לא השמיע לאזנו לא יצא ולא חשיב דיבור לצאת בו. על כן גם השומע ממנו חשוב כעונה עצמו. כמו הקורא עצמו דלא חשוב מדבר

צג. אי בליל יו"ט הוי דיחוי

בענין דיחוי במצות, עיי בערוך השולחן (סי' תקפ"ו סי"א) שכתב "עוד נראה לי דזה שאמרנו דצריך ביטול מערב יום טוב (משום דיחוי), הוא הדין אפילו ביום טוב בלילה; **כיון דהוי קודם זמן תקיעות – הוי כערב יום טוב**", ומבוי בדבריו דבליל יו"ט לא הוי דיחוי כיון שעדיין לא הגיע זמן המצוה, וצ"ע מרש"י סוכה ל"ג. (ד"ה ולולב) שכתב "ואי לא צריך אגד איצטריך למינקט ביום טוב משום דאי לאו דקדש

מחוייב לעשות ציצית ולא יקיים. והא לא איכפת לן כיון שבין ילבש בין לא ילבש לא יקיים מצוה. אין נפקא מינה אם אינו מחוייב או מחוייב ולא יקיים. וכן לדור בשבת בבית בלא מזוזה. וכן כתב הב"ח [יו"ד סי' רפ"ח] שאם אין לו מזוזה מותר לדור בבית בלא מזוזה מטעם הנ"ל. הנה מוכח מדבריהם שאין איסור במה שמביא עצמו לידי חיוב ולא יקיים [ועיי אבני"ז יו"ד סי' שפ"א]. וכל שכן שאינו מחוייב להוציא עצמו מחיובו כשלא יקיים מצוה. ואי"כ בשמיעת טומטום מחבירו טומטום כיון שספק ספיקא שלא יקיים מצוה אין עליו חיוב בזה. ודו"ק היטב: ג) ולפי דברי תשובת הר"ן [סי' נ"א] בנדר לזמן פלוני והגיע בין השמשות של זמן פלוני. לרמב"ם דספיקא דאורייתא מדאורייתא לקולא נקרא לא חל הנדר ואינו יכול לישאל עליו. ולפוסקים ספיקא דאורייתא לחומרא יכול לישאל. ולא אמרינן להיפוך למאן דאמר לקולא יכול לישאל שמא חל הנדר ולמאן דאמר לחומרא אינו יכול לישאל. מוכח דסבירא ליי דמה שאינו מחוייב מחמת ספק חשיב ודאי אינו מחוייב. והכא נמי מה שאינו מחוייב מחמת ספק ספיקא חשיב ודאי אינו מחוייב. והבן: ד) ולפי זה יש לומר שכיון שאינו מחוייב בשמיעה זו אינו יוצא בה כמו כפאו שד ואכל מצה [ר"ה כח ע"א] דאינו נפטר בה כיון דאינו בר חיוב אז. הכא נמי כיון שאינו בר חיוב לשמיעה זו כנ"ל. ועיין במשנה למלך פ"ח מהלכות גירושין הלכה י' ד"ה ולבי מהסס".

101 וז"ל "ומקודם עלינו לתרץ מה שהקשה השאגת אריה על דברי התוס' אלו (בסימן קז) וז"ל ועוד קשה לי, אפילו את"ל דשייך למגזר ביי"ט לאשה משום שמא יעבירונו, היינו משום דלגבי האשה הו"ל העברה שלא לצורך לגמרי כיון שפטורה מתק"ש ול"א מתוך, אבל טומטום דחייב בתק"ש מספק דשמא איש הוא, הו"ל ספיקא דאורייתא ולחומרא, הוצאה גופה ודאי שרי לצורכו, דודאי הוי הוצאה לצורך, כמו גבי איש, כיון דעכ"פ מחוייב בזה מספק עכ"ל.

ולעני"ד נראה ליישב דהנה הפרמ"ג בא"א (סימן תקפט סק"ב) כתב דטומטום אינו מוציא את מינו, הביא בשם הרא"ם (בביאורו לסמ"ג הל' מגילה) דאין כאן ספק ספיקא סי' זכר ספק נקיבה, ואת"ל נקיבה שמא גם היוצא נקיבה, דסי' בתרי גופי לא אמרינן. ותרוצא צל"ע, אי"כ יש לומר טומטום בתקיעות שופר בגבולין איכא סי' שמא היא נקיבה, ואת"ל זכר שמא לא באו עדים היום, אלא די"ל דהוי סי' שאינו בגוף אחד, דספק הוא בגופו שמא הטומטום זה נקיבה, ואם ת"ל זכר שמא אין היום ר"ה, זה הוא בגוף האחר כמבואר ביו"ד (סי' קי בכללי סי'ס) גבי ביצה, או אפשר לאמר דהוה סי' במקום חזקה דהוי יום שבת ויום חול שלפניו ועשה מלאכה באחת מהן דמיקרי אתחזק אסורו כמבואר בכריתות (נח ע"א) עכ"ל, ואף שספק אי שמא נקיבה אינו נגד החזקה, מ"מ לא הוי סי'ס, עיין פ"מ [יו"ד במשבצות סי' טז בתחילתו] ומיהו אף על גב דלא הוי סי'ס גמור ז"א אלא מדרבנן אות טי' בסי'ס בבי' עניינים מה הוי כסי'ס מיהו בודאי דרבנן ואף מקום חזקה כתב באותו ק"ו דמ"ה מהני, אלא מדרבנן אסור, מכ"ש הכא דספק אחד אינו כנגד החזקה, ובזה יש לעיין, אלא דמ"מ י"ל דהתוס' ס"ל הכי, דהא כמה רבוותא ס"ל דסי'ס מהני נגד החזקה, ואי"כ כיון דטומטום אינו חייב אלא מדרבנן, לא כשאגת ארי' דחשיב ליי ספיקא דאורייתא, דהא איכא סי'ס, ולא הוי אלא מדרבנן, ושפיר כתבו התוס' דשייך שמא יעבירונו, אלא דאפי"ה דחי".

103 ועיי בקובץ הערות (סמ"ח אות י"ד) שכתב "אבל בירושלמי פ"ב דמגילה [ה"א] - הובא בר"ן [ד' ע"ב מדפי הרי"ף] - איתא: הלועז ששמע בלעז יצא, ועברי ששמע בלעז לא יצא, ועברי שקרא בלעז אינו מוציא בקריאתו את הלועז, דכל שאינו חייב בדבר אינו מוציא אחרים. ועיין בשו"ת ריב"ש סי' שצ"א באורך מזה. ומוכח מזה, דהא דאין יכול להוציא אחרים כשאינו חייב, אין הגריעותא בהגברא, אלא בהמעשה, דצריך שיהא אצל המוציא מעשה מצוה, וכיון דקריאה בלעז אינה מעשה מצוה להודיע עברית, אינו יכול להוציא את הלועז שאינו יודע עברית. ומהאי טעמא המדבר ואינו שומע, כיון דאצלו אינה קריאה של מצוה, אף דגברא בר חיובא הוא, אינו יכול להוציא. **ולפי"ז נראה, דאפילו במדבר ושומע, אם סתם את אזניו וקרא ולא השמיע לאזניו, לא יצא השומע ממנו.** וק"ק דאי"כ הו"ל למיתני בכה"ג, דהוי רבוותא טפי מחרש שאינו יכול לשמוע".

102 וז"ל "א) בהא דטומטום [בהנ"ל] אינו מוציא אפי' מינו הקשו ז"ל דהא ספק ספיקא הוא שמא התוקע זכר ואם תמצא לומר נקיבה שמא גם השומע נקיבה:

ב) ונראה ליישב ואמינא מילתא חדתא. שאם הטומטום אינו יודע לתקוע ואינו מוציא מי שיתקע לו רק טומטום. אינו מחוייב לשמוע ממנו. כיון דהוי ספק ספיקא שלא יעשה מצוה בשמיעתו שמא הוא נקיבה. ואם תמצא לומר זכר שמא התוקע נקיבה ולמה ישמע. ואף דאהני ליי שמיעתו ששוב לא יהי מחוייב מכח ספק ספיקא כנ"ל. משום זה אינו מחוייב לשמוע. דומה לזה כתב המרדכי [בהל' קטנות סי' תתקמ"ד] דמותר ללבוש בשבת טלית בלי ציצית דאין איסור על הבגד רק שגורם שיהי

104 ועיי מ"ב (סי' תקפ"ז סק"ל) שהביא לדיון דהפמ"ג, וכתב ע"ז בשער הציון "ומסיים, דמכל מקום מחוייב בדבר מקרי להוציא אחרים".

חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

ברור דלא מהני הך סברא דיד עבד כיד רבו רק לענין ממון דהוי שאילה בבעלים, אבל לא במצוה ואיסורא דאורייתא, אח"כ מצאתי בשיטה מקובצת בב"מ (דף צ"ו) הביא כן בשם הראב"ד¹⁰⁸, אי"כ דברי תוס' כפשוטן עכ"ל, ובאמת נראה לכאורה ראוי להפמ"א מסוגיא דגיטין ספ"ב מתקיף לה ר"א טעמא במלתא דליתא וכו' מה אתם ישראל וכו' ולכאורה תמוה איך סבר ר"א דעבד פסול לשליחות, איך יפרנס מתני דפסחים האומר לעבדו, ע"כ מוכח משום דעבד דידיה עדיף, דכיד רבו דמי, ואפשר לדחות, דלס"ד דר"א באמת הי' מוכח כן, אבל למסקנא ל"א הכי, רק בממון¹⁰⁹].

צו. בענין הגזירה דשמא יעבירנו

בשו"ת יהודה יעלה (למהר"י אסאד או"ח ספ"ז הביאו בדובב מישרים ח"ב ס"ט) כתב לחדש דכל מה דכתבו חלק מהראשונים דלרה"ר דאוי בעי שיעברו בו' סי' ריבוא בכל יום, היינו רק כדי לחייב במלאכת הוצאה [דבזה בעי דומיא דמחנה ישראל במשכן], אבל באיסור דמעביר ד"א ברה"ר בזה לא בעי דומיא דמשכן וחייבים אף אם אין עוברים סי' רבוא [וז"ל "ונראה לי עפ"י תי' ורווח על תמיהת התוס' בכ"מ דלא נקט ש"ס שמא יוציאנו לרה"ר דה"ט משום בזה"י דליכא רה"ר לא גזרי' גזירה לגזירה והיינו דוקא בהוצאה דממשכן ילפינן ליה מויכלא העם מהביא כמ"ש תוס' בפסחים פ"ה ע"ב ובמס' שבת קנ"ד סוף ע"א משו"ה בעי' סי' רבוא בוקעין דומיא דהתם אבל ד' אמות ברה"ר שלא היה במשכן רק הלממ"ס הוא בר"פ הזורק הלכתא בלא טעמא הוא כך נתנה הלכה גם בזה"י הו"ל רה"ר גם בלא סי' רבוא עוברין בו ולכן בדוקא נקט הש"ס בכ"מ

משופר הלכה ו' כתב על הרמב"ם שם שכתב שראוי שעשה של תורה ידחה שבות של דבריהם, דקשה דהרי בפרק א' הלכה ד' פסק דאפילו בדבר שהוא משום שבות אין מחללין, ותיירץ בתירוץ בתרא דהתם אינו בעידיה. וצריך עיון ותמוה טובא, דהרי הש"ס וכן הרמב"ם בעצמו נתנו טעם משום דיום טוב עשה ולא תעשה ולא נקטו הטעם משום בעידנא. ונראה לי ליישב, דהרי הר"ן [שם] באמת הקשה הא ראו שיעשה דאורייתא ידחה לדרבנן. ותיירץ דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקנו. ותו הקשה, דהוה ליה למימר משום דלא הוי בעידיה. ולדעתי יש לומר דקושיא חדא מתורצת באידך, דנהי דמצות תקיעת שופר לא קיים בשעת פקוח הגל, מכל מקום מצוה דרבנן קיים, דבוודאי כמו שעשו חכמינו ז"ל סייג לתורה ואסרו דבר שאפשר שיביא אותו לידי עבירה, וסמכו דבריהם על הקרא דיושמרתם את משמרתתי [ויקרא י"ח ל"ו] שיעשו משמרת לתורה [יבמות כ"א ע"א], בכלל זה בוודאי נמי דמצוה לעשות ולהשתדל בדברים המביאים לקיים מצות עשה. דכשם שצריך למנוע דברים המובילים לעבירה מקרא הנ"ל, הכי נמי מאותו קרא עצמו יש ללמוד דצריך לעשות דברים המביאים למשמרת קיום המצוה. ואם כן נהי דמצות עשה דתקיעת שופר או אכילת מצה לא קיים אז, מכל מקום קיים אז בהליכה זו והשתדלות זו לכל הפחות מצות עשה דרבנן, דמצות עשה דרבנן לעשות השתדלות - דברים שעל ידם יקיים המצות עשה, ואפילו אם לסוף לא בא לכלל קיום, מכל מקום קיים מצות עשה דרבנן¹¹⁰.

108 וז"ל "ואני אומר אין ראייה זו כלום דרבה אפילו לרבי יונתן פשט ליה דאף על גב דאיכא למימר הואיל וליתיה בכל המצות כישראל לא ליהוי כמותו ולענין נדרים לא הוי כמותו אפילו הכי לענין ממונא יד עבד כיד רבו דמיא".

היום אכתי לא חל עליה זמן מצוה ולא שם מצוה למקרייה דחוי", ומבו' ברש"י דתליא בקידוש היום ואע"ג דעדיין לא הגיע זמן המצוה, ועיי' בערוך לנר¹⁰⁵, ועי' באריכות בעונג יו"ט (סני"ב), שו"ר שעמד בזה בשבט הלוי (ח"ח סי' קל"ג אות ב')¹⁰⁶.

צה. בענין עשה דוחה ל"ת דבעינן בעידניה (שו"ת לסוגיא בר"ה ל"ב):

בענין הא דבעינן בעידניה, ובב"י הסוגיא בר"ה ל"ב:, עי' בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח רס"א) שכתב בזה דברים מחודשים¹⁰⁷.

צה. אי מהני יד עבד כיד רבו להוציא את רבו במצוות שאין עבד חייב בהם

יל"ע אם מהני יד עבד כיד רבו אף במצוות שיוכל להוציא את רבו אף במצוות שאין העבד חייב בהם וכגון שופר, ועי' מש"כ בזה בשו"ת הגרעק"א תנינא (סי' קל"ט), [וז"ל "אעתיק לך מה דכתבתי בגליון הפנים מאירות במ"ש שם, ועיי' צריכים אנו לומר וכו', וזה לשוני, לפ"י לבתר דקיי"ל שלוחו של אדם כמותו, מילא יד עבדו כיד רבו, אף במקום דלא מהני שליח, וזה מהתימא דהא פשיטא דבכל מצוה דאין העבד מוציא אחרים כמו שופר וכדומה אף את רבו אינו מוציא, וכן בנדרים דקיי"ל דא"י להפר ע"י שלוחו לא משתמיט חד מהפוסקים לומר דיכול להפר ע"י עבדו, אע"כ

105 וז"ל "משמע מזה דבדקדש היום דהיינו משתחשך ליל י"ט תלי מלתא וכן כתב רש"י ג"כ לקמן (עמ' ב' ד"ה הכי גרסינן) דדיחוי אינו עד שיקדש עליו היום ועודנו בפסולו ולא ידעתי היאך תלי בקדש עליו היום דכיון דלילה לאו זמן לולב היא א"כ לא מתחיל זמן דיחוי שלו עד שיאיר עמוד השחר ב"יט הראשון ומ"ש ליל י"ט מערב י"ט ויש נפקא מינה בזה באם שמיטע הענבים בליל י"ט דלרש"י הוי זה דיחוי מעיקרא ומיפסל למ"ד יש דיחוי ולפמ"ש"כ אין כאן דיחוי כלל".

106 וז"ל "ראיתי בסי' עה"ש כאן כ' שכל זה שאמרו שצריך בטול קודם יום טוב ה"ה אפילו ביום טוב בלילה כיון דהוי קודם זמן תקיעות הוי כעיו"ט, ובמח"כ סותר דברי רש"י סוכה ל"ג ע"א שכי' דהלילה כבר נחשב כהגיע זמן מצוה לענין דחוי אעפ"י שעיקר המצוה רק ביום, ובטעם הדבר עיי' בערוך לנר סוכה שם, ועיי' במה שכתבתי בשבה"ל ח"א סי' קפ"ו אות ד' והבאתי ג"כ דברי האו"ז ה' יום טוב סי' ש"ס שכי' דדין דחוי חל מביה"ש דיו"ט אפילו במצוה דזמנה רק ביום יעשה"ה".

107 וז"ל "הנה הלכה פסוקה הוא בראש השנה דף ל"ב ע"ב דשופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום. ואמרו שם משום דיום טוב עשה ולא תעשה ולא אתא עשה ודחי עשה ולא תעשה. וכתב הר"ן שם [ט' ע"ב מדפי הר"י"ף ד"ה מ"ט] דאף על גב דההליכה הוי רק דרבנן, כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקנו. ואם כן הוא הדין דאין מעבירין את התחום משום מצוה ומרור.

אמנם אם עבר ויצא חוץ לתחום כדי לאכול מצה, יש לדון דבדעיבד לא עבר. דהנה הר"ן שם בראש השנה כתב דהוא הדין דהוי מצי למימר משום דאינו בעידנא דמיעקר לאו מקיים העשה משום הכי לא דחי. ולכאורה יש לומר דלא הוי מצי למימר כן. דהנה הלחם משנה בפרק ב'

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

כדאיתא בסוכה דף ח' משום דאדם יוצא בישיבה הי"נ בחש"ו אמאי אין מוציאין ואפשר לומר דשאני סוכה דמצות ישיבתה אחר עשייתה ולפיכך לא איכפת דעשאוהו גנב"ך דלאו בני חיובא נינהו אבל מצות שמיעת קול שופר זהו בשעת תקיעתו הוא גנאי שיתקעו חש"ו להוציא את הרבים י"ח".

ה"ט שמא יעבירו ד"א ברה"ר כנ"ל ואף דהר"ן בר"פ כלל גדול והרז"ה בפי הזורק כתבו מעביר ד"א נמי הוא בכלל הוצאה מרשות לרשות הרמב"ם פליג בזה כמ"ש הפמ"ג ולפי"ז הרמב"ם לטעמיה ס"ל דל"צ ס' רבוא לרה"ר גם בהוצאה מה"ט באמת העתיק בהל' שופר ומגילה תרתי שמא יוציאנו או יעבירו ד"א ברה"ר כנ"ל וגם לפי"ז מתורץ הסתירה שתמהו הע"ש וא"ר וסייעתם מסי' שמ"ט הנ"ל בענין גזלג"ז דנ"ל פחות פחות מד' אמות ברה"ר חמיר טפי כנ"ל], ועי' בהערות למרן הגריש"א שבת ה. שתמה עליו¹⁰⁹.

צח. בענין אם מותר לעבור על תחומין בשביל

שופר

בענין אם מותר לעבור על תחומין בשביל שופר, עי' מש"כ במנ"ח (מצוה כ"ד)¹¹⁰.

צז. בטעם שחש"ו אינו מוציא אחרים בתקיעת

שופר

בטעם שחש"ו אינו מוציא אחרים בתקיעת שופר, עי' בספר יום תרועה ר"ה כ"ט. שכתב בתו"ד "ולפי"ז הדרא קושיא לדוכתא אמאי חש"ו דאין מוציאין והרי זה דומה לסוכה דמצותה היא הישיבה לא העשייה וכשם דסוכת גנב"ך ורקב"ש כשרה אף על גב דלאו בני חיובא נינהו

צט. לאחר סיום האוחז מהר"ל היה שוהה ביותר

כתב הא"ר¹¹¹ "לאחר סיום האוחז היה מהר"ל שוהה ביותר והזכיר מה שהזכיר. ומהר"ז בקש ממנו למסור

דתחומין רק דרבנן וליכא בתורה כלל איסור תחומין וחכמים שאסרו תחומין הם כמ"ש שאר שבותים של שבת ע"כ כללו האיסור זה בכלל מלאכה דהם אסרו משום מלאכה א"כ חוץ לתחום עוברים משום עשה ול"ת כמו כל שבות שבת ולפמ"ש לענין דחית עשה האיסור של תחומין לאותם הסוברים תחומין דאורייתא א"כ עשה דל"ת אפי' ביי"ב מיל דליכא רק לאו לדעת מורו של רשב"א ומכ"ש במיל שהוא ל"ת דרבנן ודאי עשה דוחה.

אבל להסוברים דכל התחומין אינם רק דרבנן ה"ל איסור תחומין עשה ול"ת מדבריהם ואין עדל"ת ועשה אפי' דבריהם כמ"ש ברה"ר וכמ"ש א"כ לענין דחית עשה ול"ת אם נאמר תחומין דרבנן אין דוחה עשה איסור תחומין אפי' תחום של אלפיים אבל אי תחומין דאורייתא ונאמר כדעת רבו של הרשב"א ז"ל א"כ אפי' ביי"ב מיל דהוי מה"ת מ"מ נדחה מפני עשה כיון דליכא רק לאו גרידא ומכ"ש תחום אלפיים ל"ה רק דבריה' ולא עשה כי לא החמירו חז"ל יותר בסייג מגוף התורה והסייג הזה משום לאו דידי ולא חמור מן הלאו כ"נ ברור. והנה במשנה ברה"ר שם מבואר שופר של ר"ה א"מ את התחום ואין מפקחין וכו' והטעם שם דאין עדל"ת ועשה ובש"ל מביא בשם ר"ת על הקושיא שהקשו הראשונים תפ"ל דבעינן דמעקר לאו ל"מ עשה ול"ל הטעם דאעדלתו"ע ע"ש בר"ן ור"ת תי' דשופר הוי עשה דרבים ועשה דרבים א"צ בעינן ודל"ת בכ"ע אף דל"ה בעידנא ע"כ צריך להטעם דאין דוחה ל"ת ועשה ועמ"ג ס' תמ"ו ולפמ"ש הסוגי' אזלא למ"ד תחומין דרבנן אבל אם נאמר תחומין מה"ת וליכא עשה כדעת רבו של רשב"א א"כ שפיר דוחה אפי' תחומין דיי"ב מיל דעדל"ת ואין כאן עשה ואי משום דל"ה בעינן בשופר א"צ בעידנא להר"ת ואפי' אם נאמר דאף דבשבת תחומין דאורייתא מ"מ ביום טוב תחומין רק דרבנן מ"מ חז"ל השוו יום טוב לשבת ואסרו ג"כ כמו שבת אבל הוא רק לאו כמו בשבת דהתורה אסרה רק בלאו לא חמור יום טוב משבת אבל אם תחומין בכ"ע הוי דרבנן אף בשבת א"כ אסרו משום גדר מלאכי וכן ביום טוב א"כ הוי כשאר מלאכות התורה דעובר בעשה ול"ת כן ה"נ עוברים בעשה ול"ת דבריהם אבל אי תחומין דאורייתא ודאי נדחה הל"ת זו לפני עשה לדעת רבו של הרשב"א אם הוא בעידנא או עשה החמור דא"צ בעידנא כמ"ש תוס' פ' ת"נ ד' נ"ט גבי עשה דהשלמה או לר"ת בעשה דרבים כי אינו רק לאו ולא עשה וז"ב".

¹¹¹ ס' תקצ"ב ס"ב.

109 וז"ל "והנה עי' בספר יהודה יעלה או"ח ס' פ"ז למהר"י אסאד שהק' בהא דאיתא במגילה דף ד: דבטלו קריאת המגילה בשבת גזירה שמא יעבירו ד' אמות ברה"ר, והיינו טעמא דשופר ולולב, וק' לפי דעות הראשונים דס"ל דאם עוברים בו פחות משישים ריבוא בכל יום לא הוי רה"ר מדאורייתא, א"כ הוי ליה רה"ר מילתא דלא שכיחא ומ"ט גזרו מפני דבר שאינו מצוי, עי' ביאור הלכה ס' שמ"ה ובסי' ש"ג סי"ח מש"כ בזה, ות"י דאה"י, אלא דמשו"ה נקטו הגזירה דוקא שמא יעבירו ד"א ברה"ר ולא נקטו בפשוט שמא יוציאנו מרה"י לרה"ר וכמו שהק' התוס' ביצה י"ח ע"א ובכמה דוכתי, דכל מאי דבעינן שישים ריבוא כדי שייחשב רה"ר הוא דוקא לגבי הוצאה מרשות לרשות דהוי חיובו מחמת מלאכה גמורה, דילפינן מהמשכן, וע"כ בעינן ביה דומיא דמשכן, וכדלהלן צו: אבל העברת ד"א ברה"ר דכל חיובו הוי רק מהלכה למשה מסיני לא בעינן בה שתהא הרשות הרבים דומיא דמשכן, ואף במקום שאין עוברים בו שישים ריבוא חשיב רה"ר וחייב וע"כ שפיר מה שחכמים גזרו בהו, משום רה"ר מצויה כזו.

ודבריו צע"ג, דהרי בסוגיין מבו' דהמעביר ד' אמות ברה"ר מקורה פטור, לפי שאינו דומה לדגלי מדבר, וא"כ מבו' להדיא דאף לגבי העברת ד"א ברה"ר, בעינן דוקא דומיא דמשכן, אף דהוי מהלמ"מ, והביאור בזה, דכל ההלכה למשה מסיני הוי רק לאורוי לן דאף העברת ד"א ברה"ר חשיב ג"כ בכלל מלאכת הוצאה, אבל אינו בא לחדש מלאכה חדשה לגמרי, ופשיטא דלא בא לחדש רשות הרבים חדשה. וע"כ שפיר דגם העברת ד"א ברה"ר הוא בגדרי שאר המלאכות ובעינן ביה דומיא דמשכן.

110 וז"ל "והנה כל שבותים דרבנן שגזרו בשבת ויו"ט עשאוהו כמו אם עובר ועשה מלאכה של תור' עובר בל"ת ועשה כן העושה מלאכה מדבריהם עובר ג"כ בעשה ול"ת מדבריה' ע' ברה"ר דל"ב דאין מחללין יום טוב עובר שופר אפי' באיסור דבריהם כגון לפקח את הגל או לחתוך בסכינא ומבואר שם הטעם דעשה אין דוחה ל"ת ועשה והיינו דחז"ל עשוי חיזוק לדי' כשל תורה ע"ש בר"ן א"כ כיון דהם אמרו דזה מלאכה ואסרו זאת עובר על עשה ול"ת כי הם כללו האיסור דבריהם בכלל מלאכה וז"פ. ואיסור תחומין דאלפיים אמה שאסרו חז"ל נרא' דלאותן שיטות דתחומין י"ב מיל דאורייתא והוא לאו בפ"ע א"כ חז"ל עשו סייג ואסרו מיל עכ"פ האיסור הזה הוא נכלל בלאו הזה דתחומין כמו בשר עוף בחלב דנכלל בכלל בשר בהמה וז"פ. א"כ לפמ"ש בשם מורו של הרשב"א דבתחומין למ"ד דעובר בלאו ליכא עשה כיון דאינו בכלל מלאכה א"כ אלפיים דגחז"ל אינו חמור מהלאו של תורה ועובר על ל"ת מד' אבל לא על עשה דבתחומין אפי' של תורה ליכא עשה אבל להסוברים

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

בש"ד¹¹², וע"ע בשו"ת בנין ציון (ספ"א)¹¹², וע"ע מנ"ח (מצוה שס"ח אות י"ד בקומץ מנחה)¹¹³.

הזכרה כדי שיוכל ג"כ הוא להזכיר בהיותו ש"ץ, ולא רצה לגלות לו¹¹⁴.

קא. אי בהתרת נדרים בעינין שלא יהיה ב"ד שקול

ע"י בשו"ת נחל יצחק (חוו"מ ס"ג סעיף ד' ענף א') שכתב דגם בהתרת נדרים איתא להאי דינא דאין עושים ב"ד שקול ע"ש באריכות¹¹⁴, וע"י מש"כ בזה הגר"צ פלמן זצ"ל בשלמי תודה על ימים נוראים.

קצת סמך לזה שאיסור שאלה בני"ש הוא רק מדרבנן מכח מה שהקשו התוס' בנו"ר (דף ד') למה לא קחשיב שאלה בדברים שבין נזיר עולם לנ"ש דלפ"ז י"ל דכיון דרק מדרבנן הוא לא קחשיב מכ"מ אין משמעות הגמרא והפוסקים כן שאיסור שאלה הוא רק דרבנן וגם טעם השני של חות יאיר הוא מוקשה דלמה אי אפשר להפריד ג"כ כמו בנדר בלא התרה ג"כ שבתחלה יתיר מה שאמר כשמשון ואח"כ מה שאמר הרני נזיר אכן טעם זה יש להטעים קצת דבשני דברים נחלק סתם נזירות מנ"ש דבסתם נזירות אסור להטמא למתים ובנ"ש מותר וסתם נזירות לי יום ונ"ש הוא לעולם ולכן אי אפשר להתיר רק כשמשון מבלי שיגע ג"כ בהך דהרני נזיר דבזה ישתנה הך הרני נזיר להיות לי יום דוקא אחר שהיה כוונתו לעולם וגם יהי' כולל איסור טומאה ובתחלה לא הי' טומאה בכלל ולכן אי אפשר להתיר הך כשמשון לבד כן יש ליתן טעם קצת לאיסור התרה בני"ש אכן כל זה דוקא באמר בפ"י הרני נזיר שמשון או כשמשון אבל בהזיר נזירות מן התגלחת ומן היין והתנה בפ"י שלא מן הטומאה בזה הי' נראה לכאורה דגם זה יהי' דינו כנזיר שמשון דכן משמע ממה דאמרין בנו"ר (דף י"א) הרני נזיר ע"מ שאהא שותה יין ומיטמא למתים הי' נזיר ואסור בכולם הרי שהתנה ב' דברים יין וטומאה ולכן אסור בכולם מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה כדאמרין בגמרא שם אבל התנה היתר טומאה לבד משמע דמהני שהרי בזה לא על מה שכתוב בתורה כיון שיש נזירות כזה דהיינו נזירות שמשון ולכן תמהתי על מה שכתב הרמב"ם ה' נזירות (פי' א' ה' י"ג) דהאומר הרני נזיר ע"מ שאהי שותה יין או מטמא למתים וכו' הי' נזיר ואסור בכולם מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה ע"ש למה נקרא מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי נזירות שמשון קבל עליו וצ"ל דזה איירי בשהיתה כוונתו להיות נזיר סתם ובפרט אם קבל נזירות כזה על זמן קצוב דבזה אי אפשר להיות נזיר שמשון אבל לפ"ז נלע"ז אם אמר הרני נזיר ע"מ שאהי מטמא למתים והי' בדעתו לקבל עליו בזה נ"ש אז מועיל קבלתו להיות נ"ש ומותר לטמא למתים כיון דלא שייך בזה מתנה על מ"ש בתורה ונזירות שמשון כזה יש לו ג"כ שאלה שהרי זה הוי כשאר נדר ולא תלה נזירות בדבר שאין לו שאלה והוי כמי שנשבע על דבר לעולם שיש לו שאלה כמבואר ביו"ד סי' רכ"ט סי' ז' וא"כ לא שייך בזה טעם הב' של הח"י ולטעם הראשון עכ"פ מן התורה יש לו שאלה ועל נזירות שמשון כזה י"ל שנתכוון הנוסחא בסדר התרת נדרים ואפילו נזירות שמשון דהיינו ענין נזירות שמשון אם אסר עליו ואחר שנאמר בסדר הזה ואין אני מבקש התרה על אותן הנדרים שאין להתיר אותם לכן יפה כוון לכלול גם נ"ש בתוך סדר זה דהיינו נ"ש שיש להתיר. כנלע"ז הקטן יעקב".

113 וז"ל "ראיתי בספר לקט הקמח למהר"מ חאגיז בהל' נזירות למהריק"ש סי' נ"ח [בסוף ספר הלכות קטנות ח"א] שהביא ששמע מפ"י הרב המובהק כמהר"מ בן חביב ז"ל משם הרב ר' מיגש ז"ל דהא דאמרין נזירות שמשון אין לה התרה היינו דוקא היכא דכבר התחיל לנהוג בעצמו דין נזירות ובה לשאול מבית דין שיקשו לו התרה, אבל אם קיבל נזירות עליו ועדיין לא נהג הנזירות, אז כשבה לבית דין והבית דין מוצאים לו פתח מתירין לו ע"ש. - קומץ מנחה".

114 וע"ע בשלמי תודה להגר"צ פלמן זצ"ל בספרו על ימים נוראים שדן בענין זה.

ק. בענין התרת נדרים דער"ה

כתב בפתחי תשובה (יו"ד סי' רל"ט סק"ו) "ודע דמה שכתוב בנוסח התרת נדרים שאנו נוהגין בגלילות אלו לאמרם בער"ה וכל מיני נזירות שקבלתי עלי ואפילו נזירות שמשון כו' נוסחא מוטעת היא שהרי נזירות שמשון אין לה התרה כלל כמ"ש בבה"ט והוא ש"ס ערוך והלכה פסוקה וכנזכר

112 וז"ל "ב"ה אלטאנא, יום ו' כ"ו תשרי תר"י לפ"ק. להרה"ג וכו' מ"ה גבריאל אדלער הכהן נ"י הגאב"ד דק"ק אבערדארף יע"א. מעכ"ת נ"י העיר על הנוסחא שבסדר הפרת נדרים ואפי' נזירות שמשון שהרי נזירות שמשון אין לו התרה (וכן שמעתי ג"כ מפ"י אדמ"ו הגאון מ"ה אברהם בינג זצ"ל) ומה שרצה מר נ"י לומר שתיבת שמשון בלבד הוא טעות בזה לענ"ד לא הועיל שנראה שבכוונה נכתב זה שהרי כבר אמר וכל מיני נזירות שקבלתי עלי ושוב הוסיף ואפילו נזירות שמשון ולא עוד אלא במה שאמר ואפילו נראה שידע דבנזירו' שמשון יש חדוש יותר לבקש התרה עליו מבשאר מיני נזירות ובלי ספק גדול הי' המחבר סדר הזה אשר נתפשט ונתקבל ברוב תפוצות ישראל ולכן עלה ברעיוני לתור ולבקש טעם למה נזירות שמשון אין לו שאלה והנה באמת מסוגיא דמכות (דף כ"ב) שהזכיר מעכ"ת נ"י אין ראוי כ"כ שמפ"י הריב"ן שם שכתב בנו"ר שמשון שקבל נזירתו ע"י מלאך ע"ש הי' נראה דמוקי הך נזיר דשם דוקא בנו"ר כזה שהזירו מלאך ולא במי שקבל עליו נזירות שמשון אבל באמת זה אינו דמסוגיא דנזיר (דף י"ד) מוכח דגם במי שקבל עליו נזירות שמשון אין לו התרה וכ"פ גם הרמב"ם ה' נזירות (פי' ג') וכן מוסכם מכל הפוסקים אכן הוקשה בעיני מאיזה טעם לא יהי' התרה לנזירות כזה דאף דלשמשון עצמו לא הי' אפשר להתיר נזירותו כיון דלא בא לו ע"י דבורו מכ"מ מי שהזיר להיות כשמשון הרי לא חל נזירותו רק ע"י דבורו א"כ למה לא נאמר גם בזה כבשאר נדרים לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו כדאמרין חגיגה (דף י"ז) ואין לומר כיון שנזר כשמשון הוי כאומר בפ"י שלא יהי' לו התרה דז"א שהרי מבואר ביו"ד סי' רכ"ט ס"ד) שאם נשבע או נדר שלא לעשות דבר פלוני בלא התרה ובלא הפרה נשאל תחלה על מה שאמר בלא התרה ואח"כ נשאל על עיקר הנדר ע"ש וא"כ הי' אפילו נחשוב מה שאמר כשמשון כאילו אמר על מנת שלא יהי' לו התרה ישאל תחלה על זה ואח"כ על עיקר הנזירות והנה ראיתי בשו"ת מבי"ט (סי' קע"ד) שמפרש מה שכתב הרמב"ם הני"ל שמי שנדר בנזירות שמשון אין יכול להשאל על נדרו שנזירות שמשון לעולם הי' דהכי קאמר כיון שהוא לא נדר רק קודם שבא לעולם נדרו מלאך א"כ לא שייך אצלו לא יחל דברו וממילא לא שייך ג"כ אבל אחרים מוחלין לו אכן גם זה לא שייך רק בנו"ר שמשון עצמו שנדרו המלאך אבל מי שנדר להיות נ"ש לא שייך גם זה ובינותי בספרים ולא מצאתי טעם בזה עד שהאיר הקדוש ברוך הוא עיני וראיתי אחד קדוש עמד ג"כ על חקירה זו והוא בשו"ת חות יאיר (סי' ט"ו) ופתח דבריו אל אמנע טוב מבכליו להודיע צערי לרבים אשר מימי נסתבכתי בסבך העיון דהא מלתי וכו' ע"ש שהאריך בזה שלא ידע טעם למה לא יהי' התרה למי שנדר נזירות שמשון ולבסוף כתב מפני שמצוי לקיים דברי חז"ל אמרתי ליתן פנים לדבריהם דמפני ב' טעמים אין התרה לנ"ש האחד מגזירת חז"ל דאם אתה אומר להתיר נ"ש ילעזו העולם דמעתי הי' נזיר לזמן וטמא למתי שלא כדן והשני כיון דגוף הנדר ואיסור השאלה קבל עליו במלה א' במה שאמר הרני נזיר שמשון תיכף שבא לשאול עבר על קבלתו ונדרו משא"כ מי שנדר בלא התרה הם ב' דברים חלוקים ומסיים שם אבל כל זה אינו שוי' לי ולא תתישבה דעתי בו ע"ש.

והנה אם נאמר כטעם הראשון של ח"י כבר מצאנו התנצלות על הנוסחא של ואפילו נזירות שמשון כיון דהתכלית של התרה היא להנצל מעון נדר א"כ מהני ההתרה של נ"ש ג"כ להנצל מאיסור דאורייתא כיון דלטעם זה רק מדרבנן אין שאלה לנ"ש אכן באמת אין דעתי נוחה בזה שאף שיש

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

המהרש"א (סוטה מ"ב). "ארבע כתות אין מקבלים פני שכינה כו' כת לצים שנאמר משך ידו את לוצצים. ופי' הכתוב תחלתו יום מלכינו שהוא ר"ה ויוה"כ" ועיש"ה בהמשך דבריו שאי"ז בריא ליה, ובענין יום הדין דר"ה, ועיי' מש"כ בדרשות מהר"י אבן שועיב (דרשה לר"ה)¹¹⁶.

קה. יחיד שאומר סליחות אם צריך לדלג הבקשות שאומרים בארמית

יחיד שאומר סליחות אם צריך לדלג הבקשות שאומרים בארמית, עיי' מה שכתב בשו"ת תורה לשמה סמ"ט¹¹⁷.

קה. אבינו מלכנו חננו ועננו י"ל בלחש

כתב המט"א (סי' תקפ"ד סי"ג) "ואבינו מלכנו חננו ועננו י"ל בלחש כי הוא דוגמת תחנון אחר התפלה".

קה. המתים מבקשים רחמים על החיים בר"ה

איתא בזה"ק (פרשת תרומה קמ"ב. ע"פ תרגום) "ביום ראש השנה, כשהעולם נדון וכסא הדין עומד למלך העליון לדון את העולם, כל נפש ונפש משוטטות ומבקשות רחמים על החיים. בלילה שיוצא יום הדין, הולכות ומשוטטות לשמע ולדעת מהו הדין שנדון על העולם, ולפעמים שמודיעות במראה לחיים, כמו שנאמר (איוב לג) בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים וגו', אז יגלה און אנשים ובמסרם יחתם. מה זה מסרם זו הנפש, שעומדת וחותמת לאנשים דברים לקבל מוסר".

קה. בטעם שאומרים הפיוט לקל עורך דין ביום א' בשחרית וביום ב' במוסף

בטעם שאומרים הפיוט לקל עורך דין ביום א' בשחרית וביום ב' במוסף, יעוי' בא"ר סי' תר"א¹¹⁸.

116 וז"ל "והטעם שאע"פ שקבלה בידינו שהוא יום הדין אינו מורגש, ושמענו שבדורות החסידים הראשונים היו רואים דברים מבהילים ושומעין קולות מרעידים ויש מזה רמז במדרשות".

117 וז"ל "מיהו אם אומר סליחות ביחיד אינו צריך לדלג נוסח רחמנא מפני שכל הסליחות היא בלשון הקודש וקודם זה ואחר זה הוא אומר בלשון הקודש הרבה בקשות על כן לא אכפת בזה ולא יתקנאו בו ורק אותם בקשות שהם בסוף הסליחות ידלגם".

118 וז"ל "והא דאומרים ביום ראשון בשחרית, אפשר כיון דיש ב' דעות בגמ' אי בגי' ראשונות יושב ודן אי בשניות, לכך עושין פעם בשחרית ופעם במוסף בשניות, עיי' סי' תקצ"ו".

קה. בענין התפילות בר"ה ויוה"כ

גרסינן בירושלמי מועד קטן (פ"ג ה"ו) "תני אין מראין פנים לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים א"ר שמואל בר רב יצחק יום הכיפורים שחל להיות בשבת מראין בו פנים כהדא ר' חזקיה הוה ליה עובדא סלקין רבנן לגבי' מיחמיי ליה אפין בצומא רבא. אמר לון כלום אמרו אין מראין פנים לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים לא מפני התפילה שנייא היא יה"כ שחל להיות בשבת שנייא היא יום הכיפורים שחל להיות בחול"¹¹⁵.

קה. בענינו של יום דר"ה

כתב הצ"ח (חגיגה י"ד). "והנה רז"ל אמרו [ראש השנה ל"ב ע"ב] שאין אומרים הלל בראש השנה ויוה"כ שמלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים. ונראה מזה שהיה לנו להיות חרדים ועצבים ביום הזה מאימת הדין עד שבשביל זה אנו נמנעים מלומר שירה, ואם כי השיר הלל הוא שמחה של מצוה ושמחה רוחנית, וק"ו שאין לשמח שמחה גשמית במאכל ובמשתה, שאפי' בשבתות ומועדים צריך השגחה יתירה שתהיה שמחה של מצוה, כי עיקרה מצד החומר וקרוב להפסד, עד שמטעם זה כמה גדולי הגאונים הראשונים כתבו להתענות בראש השנה [עיי' טור או"ח סי' תקצ"ז], ועכ"פ אף שאין מתענין אין מן הראוי להתענג בתפנוקי מעדנים רק להיות חרד וירא מאימת יום הקדוש כי הוא נורא ואיום, ורמזו משה רבינו באורייתא יום תרועה יהיה לכם [במדבר כ"ט, א'], ולכאורה הוי ליה למכתב תעבירו שופר תרועה וכמו דכתיב ביובל, אבל הכונה שאין זה כשאר מצות זמנית כמו נטילת לולב שאם נטלו כבר יצא, אבל כאן כל היום יהיה יום תרועה, ומתרגמינן יבבא, או גנוחי גנח או ילולי יליל, וכינה היום על שם דבר זה לומר שאימת היום יהיה עליך".

קה. עור בענין ימי הדין

כתב

115 ופי' שם בקרבן העדה "אין מראה פנים. אין מבקרין את האבל לא בר"ה ולא ביה"כ: הי"ג יוה"כ שחל להיות בשבת אין מראין בו פנים. דקס"ד דלא לחלק בינו לשאר שבתות השנה דמראין בו פנים: כהדא. כהא ר"ח ה"ל אבילות ועלו רבנן אצלו להראות פנים ביה"כ שחל בשבת: א"ל כלום אמרו וכו' אלא מפני התפילה. שיהא פנוי לבו כל היום לתפילה: שנייא היא וכו'. מ"ש יה"כ שחל להיות בשבת ומ"ש חל בחול הא לעולם צריך להתפלל הלכך לעולם אין מראין בו פנים".

חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

תפילת ראש השנה, על כן גער בה, מה שלא השמיעה את קולה, כי בראש השנה וביום כפורים משמיעים קול בתפילה. אבל האמת, חנה לא היתה אז מתפללת תפלת ראש השנה, רק התפללה בצרכיה, דהיינו שיהיו לה בנים. ובתפילה זו לא שייך שתשמיע קולה, כי אין הדברים נאמרים, להשמיע קול בתפילות ראש השנה ויום כפורים, רק התפילה המסורה לרבים, דבקיאי בהו, ולא מטעו מהדדי. נמצא צדקו שניהם", ועיי באר היטב סיי תקצ"ז דמבו ג"כ דהיה בר"ה¹²¹, וכ"מ בהגי חתי"ס לשו"ע סיי תקפ"א¹²².

קט. בטעם שכתוב כרחם אב על בנים ולא כרחם

אב

בטעם שכתוב כרחם אב על בנים ולא כתיב כרחם אם, יעוי באוצר המדרשים (ערך יואב)¹¹⁹.

קי. אימתי היה המעשה דחנה ועלי

יל"ע אימתי היה המעשה דחנה ועלי, ועיי ברד"ק (ריש שמואל) דמבו דהיה בעצרת¹²⁰, אמנם יעוי בשל"ה הקדוש (ר"ה נר מצוה) שכתב דזה היה בראש השנה, וז"ל השל"ה "וקצת יש הוכחה, מעובדא דחנה ועלי, שיש להתפלל בשמיעת קול, דכתיב (שמואל - א א, יג) 'ויחשבה עלי לשכרה'. ומקשים העולם, ממה נפשך, עלי או חנה, אחד מהם עשה שלא כדין. אם עלי עשה כדין שזילזל בחנה, אם כן חנה עשתה נגד הדין. ואם חנה עשתה כדין שלא הרימה קולה, אם כן עלי שלא כדין פגע בכבודה. **ומתריצים, שזה המעשה היה בראש השנה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה י ב) חנה נפקדה בראש השנה.** ועלי היה סובר שהיא מתפללת

קיא. בטעם שנתקנו הפיוטים באלף בית

כתב בערות דבש¹²³ "אבל יש עוד טעם, להיות דיש להבין, למה תקנו בכל הפיוטים לומר באל"ף ביי"ת, וגם בגמרא [ברכות ד ב] נתנו מעלה למזמור תהלה לדוד דאית ביה אל"ף ביי"ת. אבל אמרו באחד שבא למלך גדול, ולא היה סיפק בידו להרבות לו בתוארים כראוי לכבודו, לקח נייר אחד חלק והתחיל לכתוב תואר שלו בשולי היריעה, להורות כי הרי נייר חלק לפניך תוכל לכתוב על גביו מה שתראה. וכן הענין בזה, כי נודע כי כל הדיבורים נכללים בכלל אל"ף ביי"ת וכו', באלו כ"ב אותיות נכללים כל הדיבורים, וא"כ אנו

מאה דינרין ונסב מאני זיינא ידידה דאם משכח לגברא דזבין בריה ולא בעי למיהדר ליה ולמשקל ממוניה דהוא קטל ליה. אזיל בתריה דיואב דהוא קאים באורחא והוא ממתין על דא, ארים עינוהו וחמא להווא סבא רהיט בסטריה, אמתון ליה. אמר ליה ההוא סבא אהדר לבריה וסב טימא דידך, אמר ליה יואב אימיה זבנית יתיה לי ואנא מהדרנא לך ולית לה חלק בברך כותך? אם תימר אף לך אית חלק ביה, כבר אית לך תריסר בנין ובכלהון אית לה פלגא ואת פלגא, היא זבנה חד ואת סב חד לקבליה, א"ל לא תוסף למללא כן דאי לא מהדרת לי יתיה או אקטלך או תקטליני. כד שמע יואב כן גחך ונסב ממונא ואהדר ליה ית בריה. אמר יואב יאות אמר דוד כרחם אב על בנים ולא כרחם אם, דאילו דין טליא אימיה זבינת יתיה ליה, דלא היא טרחת במזוניה, ואבוה דטרח במזוניה מסר גרמוהי למקטלא עליה, הוי כרחם אב על בנים".

120 וז"ל "ויהי היום - יום מועד וכת"י יומא דמועדא ובדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת".

121 וז"ל "הט"ז הכריע ממה שאכל אלישע אצל השונמית דאין להתענות ברי"ה ע"ש. ונ"ל ראייה מחנה ואלקני איש האלהים שאכלו ברי"ה וכן מבואר בנחמיה ח' אכלו משמנים ושתו ממתקים ברי"ה".

122 וז"ל "חייב לקיים עונתו. נ"ב, כן חשבו רבים וכן שלימים דפקידת שרה רחל וחנה היינו הבעילה וההריון, אבל זה אי אפשר, דבראש השנה דף י"א ע"א מבואר דשרה נתעברה בסוכות, ועל כרחך הפקידה דבראש השנה היינו פקידה דבשמים ממעל. וכן מוכח משמואל, שמת בכ"ח אייר כדמוכח לעיל סימן תקפ"פ [סעיף ב], א"כ מסתמא נולד גם כן בכ"ח אייר, כמו שמוכח בש"ס שם בראש השנה, ומבואר שם בש"ס דחנה ילדה לשבעה דכתיב [שמואל - א א, כ] ויהי לתקופות הימים, מיעוט תקופות ומיעוט ימים, ע"ש, וא"כ על כרחך לא נתעברה בראש השנה. ועוד, לפי המפורסם דתפלת חנה היתה בראש השנה אחרי אכלה ואחרי שתה [שם, ט], והיינו ביום ראש השנה ולא בלילה, ואלקנה לא שימש מטתו ביום ראש השנה, והלילה כבר חלף ועבר, ועל כרחך הפקידה היינו שנגור עליהם שתתעבר ותלד, ולא ההריון".

¹²³ ח"א דרוש י"ד.

119 וז"ל "כרחם אב על בנים כן תרחם עלינו. אמרו כד שמע יואב לדוד דאמר כן תמא, כלום אבא מרחם על בנוי טפי מאמהון? והלא אימא רחמא עליהון סגי היא, מצטייפא עליהון בעבורא ועל מתברא והיא מרביה להון בביתא, והוא אמר כן? אלא אמר יואב איזיל ואחמי בריתא דברין ואדע קושטא אם לאו. עטר בכל תחום ישראל לאיסתכלא, מטא לחד אתר ואיתאכסן גבי חד גבר סב מסכן דהווי ליה תרין עשר בנין וההוא גברא טריד כל יומא ויומא בעבידתיה ולעידן רמשא הוא קני מאגריה לחמא והוא זון גרמיה ואינתתיה ובנוי בדוחקא, ואף על גב דהוא סב ומסכן לא הוה לבנוי למטרר בעבידתהון אלא הוא טרח עליהון וזון להון, וכך הוא עביד כל ליליא: פריס לחמא לארבסר בצועין והדר יהיב לכל חד פרוסתיה ולאינתתיה פרוסא חדא והוא הוא אכיל חדא. כד חמא יואב תמא אמר לית לי לנסויי כי אם בהדין. למחר כד אזיל סב לדברא לעבידתיה אמר ליה יואב מה עסקך דאת גבר סב ואת טרח כל יומא ומאכיל לבניך, לא טב הוא לך דאינון יפלחון ואת אכיל? אם למלכי (עצת) את שמע הוי מזבין חד מנהון ופרנס בהון גרמך ובניך אוחרנין. כד שמע ההוא גבר סב נזף ביה ואזל ליה. אזל יואב גבי אמהון נמת לאימה פתגם דין דאתון אתון עבדין סבין ואית לכוון תרין עשר בנין ואתון טרחין ואינון אכלין. אמרה כן עלמא נהוג דאבא ואימא זנין לבניהון, אמר לה כד אתון מלאין נפשכוון בעבידתא כל יומא לא טב לכוון דפרנסין יתהון בלא עמלא ובלא ליאותא מגו רווחתא, אמרה ליה באידין ענינא, אמר לה זבינו לחד מבניכוון ואתון נסבי מיניה ממונא סגי ותפרנסון גרמיכוון ובניכוון ברווחתא. אמרה ליה אימר לבעלי דלמא יאות ליה, אמר לה תימרי ליה, אמרה ליה דלמא לא צבי, אמר לה זביני יתיה ובעליך מטול דאינון סגיין לא חכים ליה, אמרה ליה מסתפינא דאי ידע ביה ולא יכילנא למיהדר הוא קטיל לי, אמר זביני יתיה לי ואני אית לך טימיה (אוצר) מאה דינרין דדהב ואי רגזי אנא מהדרנא ליה. כד שמעת ליה נסבא ממונא ויהבת ליה חד מבניהון ואזל ליה יואב לבר מההוא דוכתא עד דיחמי מה ליהו. ברמשא כד יתיב סבא למיכל על פתורא נסב לחמא ובצע ליה לארבסר ביצועין ויהב לכל חד וחד פרוסתיה וכד חמא דאישתאיר ליה פרוסא חד צוח בקול סגי וחד אנה חמא: נמת ליה אינתיה עם חביבא הוא, אמר לה זילי צוחי ליה דלא אכול עד דייתת, אמרה ליה ניכול והדר אצוח ליה, אמר לה דלא נשהים. כד חמתא כן אמרה ליה מה אנא מכסינא מינך דזבינתיה לההוא גברא דהוה בביתא דין והא לך מאה דינרין דדהב דנסיבית מיניה ובגין דלא תצטער במזוניהון עבדית כן, כד שמע כן שדי סגי ולא אכל ולא אישתי בהאי ליליא. בצפרא קם ונסב הנהו

חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

קיד. אם תפילת חנה היה תפילת שמו"ע

יל"ע אם תפילת חנה היה תפילת שמו"ע, וע"י בפ"י הנצי"ב (פ' וירא בהרחב דבר פ"ח) דמבוי דהוי שמו"ע¹²⁴, אמנם בשע"ת (סי' ק"א) הביא מהמחזיק ברכה דלא הוי שמו"ע¹²⁵, וע"ע לעיל אימתי היה המעשה דחנה ועלי.

קטו. בטעם שחנה התפללה בלחש

כתב השל"ה הקדוש (מסכת ר"ה נר מצוה בהגה"ה) "ומה שעשתה חנה כן, היתה מוכרחת בדבר, כי היתה יראה אולי ישמע עלי בדקות השמיעה שלו, מה שהיא מדברת, והיא דברה ענין שלא ניתן להשמע, ובל יודע לשום איש. וזהו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות פרק אין עומדין (לא ב), 'אם ראה תראה' (שמואל - א א, יא), אמר רבי אלעזר, אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אם ראה מוטב, ואם לאו תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתירנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר (במדבר ה, כח) 'ונקתה ונזרעה זרע', עד כאן. ואילו היה עלי שומע זה, לא היה משקה אותה, והוא היה הכהן".

קצו. שופר ר"ת והוא פסח שתי רגליו

כתב האמרי אמת¹²⁶ "וזה ענין אמונה להאמין אף בתוך החושך כענין שכתוב (תהלים יח יב) 'ישת חושך סתרו ואיתא (תקוני' ריש תיקון מא) שקאי על תשרי וכדאיתא (מכות כד א) בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה, ואצל הנחש איתא (בראשית ג יד ברש"י) שקצו לו ב' רגליו דכתיב על גחונך תלך והרמז בפסוק (שמואל ב' ט יג) והוא פסח שתי רגליו ר"ת שופר, ולעתיד כתיב (ישעיה לה ו) אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם והכוונה לשופר".

קיד. אימתי נשתחרר יוסף מבית האסורים

עי' ר"ה י: דבר"ה נשתחרר יוסף מבית האסורים, וע"י מדרש רבה (שמות פ"ח אות י"א) דבפסח נשתחרר יוסף¹²⁷.

שמשבחים לה' מי יערוך אליו תהלה, ולכך בהתייסד השיר באל"ף ביי"ת, הרי כאילו מורה כל הדיבורים שבעולם כלולים כולם בשיר שבח, ולא יבצר דבר מה שהפה יכול לדבר מה שלא יהיה נערך בשבח לה', והרי זה דרך כלל בכל הדברים, וכן בוידוי, הוא מיוסד אשמנו, ועל חטא באל"ף ביי"ת, כי חטאנו בכל מה שהפה יכול לדבר בעו"ה".

ק"ב. אין להאריך בשחרית של ראש השנה

כתב ביערות דבש (ח"א דרוש י"ד) "עמדו נא וראו מה נורא יום ה' אשר תלהט אש סביב, ועד תקיעת שופר אלפי אלפים פרסאות גחלי אש בוערות, ולזאת אפילו מלאכי השרת יאחזון רעדה לבל יוקדו בגחלי אש ה', כי באש ה' נשפט, ולכך בקהילות פולין אומרים שחרית בפיט והחיות בוערות אש, אשר כל סוגר החרוז באש, כי א"א לשער גודל האש עד שבא השופר, ואז התקיעה מורה רוח של חסד למעלה ובא רוח ומפזר אש ויזלו מי חסד, ולכך מלאכי השרת מצפים לשופר, ואמרו אשרי העם יודעי תרועה, **לכן אין להאריך בשחרית ראש השנה בשום דבר עד שופר**, כי איך יתכן, למעלה האש בוערת ואנו נעמוד למטה ונבלה הזמן בשירות ונגונים של שטות מן חזנים, הלואי שלא יהיו שוררים, שירים שמנגנים בבית אופר"א, מזמרים אותו לשיר מלך עליון, שנתייסד לכבוד המקום המלך בכבודו, וכל רגע יש היזק שאינם ממהרים בשופר, בבקשה מכם אחינו בית ישראל, חדלו דברים של שטות והסירו מסוה עורון מפניכם, ולא נבלה זמן בזמירות של הבל, ובעו"ה רבים המתפללים בראש השנה ויום הכפור אינם בעלי תורה, כי בוחרים תמיד באנשים שיודעים לצפצף בצעקת שוטים, ואינם יודעים הברת אותיות כלל, להברות ולהגדיל ולהניח ולהרפות הרפוי ולחזק החזק, או לנו, שעדיין השטן מרקד בנו לשום כונתנו בעמדנו לפני הבורא לשפוך שיחנו, באלה הדברים שאין בהם ממש, ולא ניחא כלל בשום אופן".

ק"ג. באיזה גיל נפקדה חנה

אי' במדרש שמואל (פרשה ד') "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן **בת מאה ושלושים נפקדה חנה, כשם שנפקדה יוכבד**", וע"י ילקו"ש (רמז ע"ח) "צא ולמד "מחנה", **שהיתה עקרה תשע עשרה שנה וששה חדשים** עד שבא שמואל ושמחה בו".

¹²⁶ ר"ה תרס"ח.

¹²⁷ וז"ל "ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה וגו', משעה שנגזרה עליהן הגזירה שהן לא עשו במצרים אלא מאתים וי' שנה וביום שירדו למצרים בו ביום עלו ובו ביום יצא יוסף מבית האסורין לכך הלילה הזה שמחה לכל ישראל שנאי ליל שמורים הוא לה".

¹²⁴ וז"ל "אלא כך הדבר דחנה באמת התפללה שמונה עשרה, והכי מבואר במדרש והובא בילקו"ש בתפלת חנה".

¹²⁵ וז"ל "ועיין מח"ב דמקראי דחנה מוכח דאף יחיד המתפלל על צרתו שלא בשעת תפלה אסור להגביה קולו, וכן מוכח לישנא דרב הונא דקאמר מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו כלומר אף תפלתו הפרטיות שלא בעונת תפלת י"ח אסור כו' ע"ש".

קכא. ראוי לדקדק ליקח שופר מהקרן הימני של

האייל

ע"י בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קט"ז) שכתב דראוי ליקח שופר מהקרן הימני של האייל¹³¹.

קכב. לכתחילה ראוי לתקוע בעשרה

כתב המאירי ראש השנה (כ"ח.) "אבל דבר שאם עשאו ביחיד יצא אף על פי שלכתחלה ראוי בעשרה כגון שופר ומגלה וכיוצא באלו כל ששמעה ממקום שהוא בכל מקום שהוא יצא".

קכג. אי מצות לאו להנות נתנו הוא אף לכתחי

הגם דקיי"ל מצות לאו להנות נתנו (ר"ה כ"ח.), כ"ז אמור רק כלפי דיעבד שיוצא יד"ח אף באיסורי הנאה, אבל לכתחי אסור להשתמש באיסורי הנאה אף לצורך מצוה [מגיה למל"מ פ"ה מאישות ה"א¹³², ועיי"ש שהביא דיש חולקים בזה], אמנם ע"י בסוגיא ביומא ל"ט. בתו"י¹³³ ובריטב"א שם¹³⁴ במה שבי' בקושי'ת הגמ' ונקדשה, ומבוי' בדבריהם דהאי כללא דמצות לאו להנות נתנו הוא אף

דשלוחו של אדם כמותו ככל שליחות דעלמא שלא הוזכר בשליחות ערבות כן י"ל בישוב דברי הצ"ח והישוע"י".

131 וז"ל "ואגב יש להעיר מלתא חדתא, דראיתי במהרי"ל בכונת מ"ש ביום ההוא יתקע בשופר גדול, דכביכול הקדוש ברוך הוא יתקע בקרן הימני של האייל שהוא גדול מהשמאלי ע"ש, ולפי"ז יש מקום לומר דראוי לדקדק ליקח שופר מקרן הימני, רמז לאותו שופר של הקדוש ברוך הוא שנזכר לו בב"א, דמעובדא דלתתא איתער עובדא דלעילא, או אפשר איפכא דיש לתקוע דוקא בקרן שמאלי, משום דביום ההוא דוקא יתקע בשופר גדול, והראשון נראה יותר".

132 וז"ל "א"ה מכאן מוכח דס"ל להרב המחבר דהא דאמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו היינו דוקא בדיעבד אבל לכתחילה מיהא אסור וכן הוא דעת מהר"ם די בוטון בתשובה. אבל הרב כנה"ג י"ד ס"ס כ"ח חולק בזה עיי"ש".

133 וז"ל "אלא של חול אמאי ליקדשיה. לפי שכבוד המצוה בשל קדש וא"ת לרב יהודה דאמר מצות ליהנות ניתנו (בר"ה דף כח א) כיון שעושה בשל קדש מצוה שיכול לעשות בשל חול דהגרלה לאו עבודה היא אם כן יהנה משל קדש יש לומר כיון שכבוד המצוה הוא יכול לעשות בשל קדש".

134 וז"ל "אלא של חול נקדשיה. פי' דכל דאפשר בשל קודש הכי עדיף טפי מפני כבוד המצוה, והקשו בתוספות למאן דאמר מצות ליהנות ניתנו ואסור לעשותם בדבר שהוא קודש ואסור בהנאה כיון שאינו צריך לכך, היכי אמרינן הכי ליקדשיה דאם כן נמצא נהנה בשל קודש שלא לצורך, ותירצו דכיון דאיכא כבוד המצוה הרי הוא מותר כשם שמותר להשתמש בכלי שרת במקדש, עוד י"ל דקושיין הכא אליבא דהלכתא דקיימא לן מצות לאו ליהנות ניתנו".

קיד. בטעם שקוראים את התוקע לתורה

בשו"ע (סי' תקפ"ד ס"ב) כתב הרמ"א דיש נוהגין לקרוא לתקוע ממנין החמשה העולים בר"ה, ועיי"ש בבי' הגר"א שבי' הטעם דהוי דומיא דכה"ג ביוה"כ, דהתוקע הרי הוא ככה"ג והכה"ג היה קורא בתורה ביוה"כ¹²⁸, ועיי"ש בלבוש שכתב טעם אחר¹²⁹.

קיט. אי אפשר לתקוע לנשים מדין ערבות

יל"ע אי אין ערבות לנשים איך אפשר לתקוע בשופר לנשים, וע"י בהר צבי (או"ח ח"ב סי' קכ"ב) מש"כ בזה¹³⁰.

קכ. הקב"ה הראה לאברהם מהו שופר

איתא בתנחומא (פ' וירא) "א"ל הקדוש ברוך הוא אתה אמרת את שלך ואומר אני את שלי עתידין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בר"ה אלא אם מבקשין שאחפש להן זכות ואזכור להן עקידת יצחק יהיו תוקעין לפני בשופר של זה, א"ל ומה הוא השופר, א"ל חזור לאחוריד, מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו".

128 וז"ל "ויש. דוגמת כ"ג ב"כ כנ"ל".

129 וז"ל "ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין החמשה העולים, (ובפוזנא נוהגין לקרות בחיוב ג"כ החון המתפלל מוסף והוא גם בתוך החמשה, וכן ביום כיפור), ואפשר שנהגו כן משום שיהא לבו שמח, כי התורה משמחת כדכתיב [תהלים יט, ט] פקודי יי' ישרים וגו', ועל ידי כן יאושר כחו שיוכל לתקוע יפה בלא הפסק או טעות, כי אם יטעה הרי הוא סימן רע לשולחיו כמו כל שליח ציבור של תפלה".

130 וז"ל "עוד הקשה מדברי הרא"ש גופי' שכתב (בסו"פ ראוהו ב"ד) דאף מי שיצא כבר בתקיעת שופר יכול לתקוע לנשים להוציאן ידי"ח וכן פסק בשו"ע (סי' תקפט סעי' ו) הרי מזה מבואר שלא כדברי הצ"ח והישוע"י, עכ"ל, גם בהשגה זו יש להעיר דהא בלא"ה אפילו את"ל דיש ערבות מאיש לאשה עדיין הקושיא במקומה עומדת כיון דמדינא נשים פטורות מתק"ש ומה"ט פסק בשו"ע שם דאין מברכות ולא יברכו להן א"כ מה שייך כאן ערבות בדבר שהיא עצמה אינה חייבת ואפילו להרמ"א דמברכין לעצמן אבל חיובא אין כאן וא"כ מני"ל דיש ערבות בשביל אינו מצוה ועושה. ולכאורה י"ל עפמ"כ מהר"ם ב"ח בספרו כפו"ת (ר"ה דף כט ע"א) בהא דתנן חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי"ח, וז"ל מהר"ם ב"ח, קשה בשלמא אם היה המצוה בר"ה לתקוע בשופר הוה א"ש דחשו"ק אין מוציאין משום דהם פטורין אבל השתא דכתב הרמב"ם (ריש ה' שופר) מ"ע של תורה לשמוע קול שופר וא"כ המצוה היא השמיעה ולא התקיעה א"כ מאי איכפת לן אם התוקע הוא חשו"ק אבל מצות שמיעת קול שופר מקיימים הם בעצמם, ומסיק שם דהמצוה היא השמיעה וגם התקיעה, והשמיעה היא מצוה שבגופו ל"ש ע"ז שליחות אבל מעשה התקיעה ע"ז מהני שליחות ומי שאינו מחויב אינו יכול להעשות שליח ולפי"ז יתכן דתוקע לנשים אין אנו צריכין כלל לדין ערבות דמצות שמיעה מקיימת היא בעצמה ועל פעולת התקיעה נעשה התוקע שליח עבורה ולשליחות על פעולה מעשית לא בעינן ערבות,

חידושי דאורייתא
אלול ראש השנה

בתורה תמימה (קהלת פ"ח) שכתב דאין קפידא שלא לישון ביום ר"ה¹³⁸.

לכתחיי, שו"ר בזה אריכות דברים בשדי חמד (ח"ד אות מ' כלל צ"ה) עיי"ש, ועיי' בעונג יו"ט (סצ"ה) שהאריך דהוי אף לכתחיי¹³⁵.

קבו. אם אוכלים סעודה שלישית בר"ה שחל

בשבת

כתב בשע"ת¹³⁹ "ועיין באגרות הרמ"ז שאף ביום טוב שחל בשבת יש לסדר הי"ב לחמים שגם לחם הפנים היו מסדרין ביום טוב שחל בשבת, וכתב שאין לבטל הסדר בכל יום טוב שעושים ג' סעודות לאפוקי שבת ור"ה או ע"פ שחל בשבת כו' עיי"ש ולא ידעתי מקום למה דמשמע מדבריו שאין מקיימין ג' סעודות בשבת ור"ה, וגם לא ידעתי לתלות סידור י"ב לחמים בג' סעודות וצ"ע".

קבה. אין לישון בכל הימים טובים ביום

כתב השל"ה הקדוש (מסכת סוכה פרק נר מצוה אות מ"ג) "ואחר שהוא מבואר, שהימים טובים הם יומי דדינא, אין ראוי שיתעצל אדם בהם, מלבקש על נפשו בתפלה ובתחנונים, כפי משפט היום, כמו שאין ראוי להתעצל בימים נוראים. ואמרינן בירושלמי האי בר נש דדמיך בריש שתא ודיינין יתיה וכו'. ולא דוקא שישן, אלא כל שהוא יושב בטל, אף - על - פי שהוא ער, ישן קרי ליה, הואיל ואינו עושה מעשה טוב ביום דין. והוא הדין לשאר הימים טובים, שהם כולן יומי דדינא, כמבואר לעיל".

מלך, ומי יוכל לבטל דבריו כי אין מניחין אותו, ואל תאמר נהי שפטרן מקום ועשה מכל מקום יהיו הנשים כמי שאינו מצווה ועושה כי לא דמי, והנה הסומא אע"פ שנפטר מחלק מהם זכיותיו עמו ומצווה היה אלא בעבור שנתמעט מהדוגמא נתמעט ממנו שכר המצווה ועושה מ"מ הואיל והיה מצווה מקודם גם שאינו מצווה עתה יש לו שכר מ"מ לא כמצווה, אלא האשה מעולם לא עשתה במ"ע מצווה כי ממעי אמה פטורה וא"כ אין לה להתקרב וזר לא יקרב והאזהב את אשתו מתוך אהבתו אותה עושה לה נחת רוח, (ומניחה לעשות) והנה מניח הדין ונוטה אל העול יותר יש לו לאהוב את הבורא (ומכ"ש שחלילה לה לברך על המצוה כי איך תוכל לומר וצונן) כי נהי שסומא אפי' את"ל שהוא פטור מדאורייתא וחיוב מדרבנן ואומר וצונן שפיר על לאו דלא תסור, אלא האשה אף מדרבנן אין לה חלק האיך תברך לומר וצונן והיא לא נצטוותה ועברה על עשה של חיוב מדבר שקר תרחק".

138 וז"ל "דריש שינה על המיתה כמ"ש בדניאל י"ב ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, ור"ל אינו רוצה לחשוב ולהתגונן אדות יום המיתה ולכן אינו עושה תשובה, וכן בלשון הירושלמי קורא למיתה בשם דמך שפירושו שינה [ואין נראה מה שתפסו האחרונים לדייק שאין נכון לישון ביום ראש השנה מירושלמי האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, ופרשו דדמיך - דישן, ובאמת דמיך פירושו מיתה, והפיי דמי שמת בראש השנה סימן הוא שהורע מזליה עד קצו שנדון לאלתר]".

¹³⁹ סי' רע"ד סק"א.

קבו. בגדר מצות אין צריכות כונה

בגדר מצות אין צריכות כונה למאן דס"ל הכי, עיי' בקובץ הערות (סל"ו סק"ד) שביי "והנה נראה, דלמ"ד מצות אין צריכות כונה, והתוקע לשיר יצא, היינו שנעשה התיקון והתועלת מהמצוה, וכאילו נתקיימה המצוה מאליה, אבל מ"מ האדם לא קיים ציווי השי"ת, כיון שדעתו היתה לשיר ולא למצוה. ומ"מ אין צריך לחזור ולתקוע, דלא אפשר לתקוני, דהא לא יהיה שום תועלת אם יתקע שנית, ועל תקיעה כזו לא נצטווה (ומ"ד צריך לחזור ולתקוע, ס"ל דבכה"ג לא נעשית המצוה כלל, וכאילו לא תקע דמי). ונמצא שלא נתקיימה המצוה עיי' האדם, אלא שלא נתבטלה".

קבה. אם נשים שומעות תקיעת שופר

בענין אם נשים שומעות תקיעת שופר, יעוי' מש"כ בספר הקנה^{136 137}.

קבו. אם אפשר לישון ביום ר"ה

עיי'

135 וז"ל "ומצאתי בהגהות מל"מ שהביא בשם מהר"מ די בוטין לכתחילה לא אמרינן מללה"נ. ואינו יודע מה יענה אהך דמודר הנאה משופר שמתר לכתחילה:

וכן ראיתי ברשב"א ז"ל בחי' ליבמות שהוכיח בשם הרמב"ן ז"ל דהא דגבי מנעל של כומ"ז לא תחלוץ אין הטעם משום דמתהני מאיה"נ דכיון דמללה"נ אין כאן שום הנאה אף לכתחילה דאי הוי קצת איה"נ היה הדין דאף בדיעבד לא מהני החליצה משום דעיקר הטעם דלא יצא למ"ד מצות לה"נ הוא משום דאין כאן הנאה אחרת אלא הנאת מצוה וכשנאמר דלא יצא לא יהיה כאן שום הנאה להכי אן אמרינן דלא יצא כדי שלא יהנה. וא"כ אם נימא דיש הנאה בחליצה הול"ל חליצתה פסולה עכ"ל. הרי חזינן דאף לענין לכתחילה אמרינן מללה"נ".

136 ספר קבלה לא' מרבתינו הראשונים בסוד תקיעת שופר.

137 וז"ל בתו"ד "וראה בני כל מצות עשה שהז"ג ונשים פטורות אין מניחין אותן לעשות שכן גזירות המלך, כי עשייתה מזקת למעלה והנה יראה כל זכורך שאותה הראייה הוא ראיית פני המלך עם המלכה והסתלקות הדין משם פטרה הכתוב ואם תעלה ותראה מזקת כי עלה דין, וכן בשופר אין דין מפיס דין וכן במילה מילתה פסולה כר' יוחנן (ועיין לעיל בסוף דיני מילה וסודיה) אלי"ר א"כ יזהיר את הנשים באזהרת עונש שלא לעשות כענין אל יהרסו לעלות. אלי"ב א"כ הוה ליה דחייה באשה במעשה אלא פטרה ודחייה במעשה לא עשה לה מ"מ בעשותה מזקת וטוב שלא לעשות, ור' יוסי ורבי ור' שמעון אע"פ שרבי יוסי הוא דדין ור' שמעון הוא שוטר אין שומעין דברייהם במקום שדבר המלך הוא ר' יהודה כי ידעת שהמשנה היא כנ"י וסתמה כר' יהודה הוא

חידוּתא דאורייתא
אלול ראש השנה

קכט. בטעם שאומרים במלכויות לקרא דוידעת

היום וכו'

עי' ברשי"ש (שמות רבה פמ"ח אות ד') שכתב דהטעם שאומרים במלכויות להאי קרא דוידעת היום וכו', היות שאחד מפסוקי מלכויות הוא ויהי בישראל מלך ואי"ז מוסכם דמלך קאי אקב"ה [דאז א"ש אמאי אומרים זאת במלכויות] ד"א דקאי אמושה רבנו, ולכך כדי לצאת ידי הכל אומרים גם להאי קרא דוידעת היום דמבוי בגמ' ר"ה (ל"ב:) דלר"י הוי מלכות¹⁴⁰.

קל. אימתי היה עקידת יצחק

יל"ע מתי היה עקידת יצחק אי בבוקר או לפנות ערב, ועי' בספר שומר אמת עה"ת (להגר"מ שציגל שליט"א) מש"כ בזה, ועי' בזוה"ק ויצא (קס"ד:) דמבוי דהיה בין הערביים [וז"ל 'ובזמנא דאתעקד יצחק על גבי מדבתא דההיא שעתא בין הערבים הוה"י].

קלא. אורכו של השופר לעת"ל

אי' באותיות דר"ע (אוצר המדרשים) "וכיצד הקדוש ברוך הוא מחיה את המתים לעוה"ב? **מלמד שנוטל הקדוש ברוך הוא שופר גדול ביזו שהוא אלף אמה באמתו של הקדוש ברוך הוא ותוקע בו וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בתקיעה ראשונה העולם כולו רועש, בתקיעה שניה העפר מתפרד, בתקיעה שלישית עצמותיהם מתקבצים, בתקיעה רביעית אבריהם מתחממים, בתקיעה חמישית עורותיהם מתקרמים, בתקיעה ששית רוחות ונשמות מתכנסות לגופיהם, בתקיעה שביעית חיים ועומדים על רגליהם בלבושיהם שנאמר ה' צבקות יגן עליהם", ומבוי דהא דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול היינו שופר של אלף אמה.**

קלב. ובכן תן פחדך וכו' שמוסיפים בר"ה ויוה"כ

הוא כנגד מלכויות זכרונות ושופרות

כתב הב"י (סי' תקפ"ב) "כתב הכל בו (סי' ס"ד כ"ח ע"ג) **ענין אלה השלשה ובכן שאומרים בקדושת ה' ענינם מלכויות זכרונות ושופרות. הראשון שהוא ובכן תן פחדך**

כלומר ענין מלכות שממליכין אותו על הכל ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונו. והשני שהוא ובכן תן כבוד לעמך הוא לבקש מלפניו זכרון לטובה. והשלישית שהוא ובכן צדיקים יראו וישמחו הוא מענין שופרות כי כל הרשעה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ זה נוטה למה שמצינו בתורת כהנים (ספרי בהעלותך פסוק וביום שמחתכם) ובמה בשופר של חירות".

קלז. בטעם שעושים תשליך בסוף היום

כתב בבן יהודע (סנהדרין ל"ח:) "ומה שאמר י"ב נטרד והלך לו, פירוש נטרד מגן עדן והלך לו לעשות תשובה, שקבל עליו יסורין קשים ק"ל שנה, גם אמר הלך לו, רוצה לומר הלך ממנו מה שאמר הקב"ה אעשה לו עזר כנגדו [בראשית ב' י"ח] לו דייקא, ומאחר שבסוף היום יצא בדמוס שרצה הקב"ה בתשובה שעשה, לכן עושין סדר התשליך בסוף היום".

קלח. בטעם שאומרים תשליך ע"י המים

כתב הרמ"א (תורת העולה ח"ג פנ"ו) "ומנהג של ישראל תורה הוא, במה שהולכים על מים ואומרים תשליך במצולת ים כל חטאתינו, להיות, כי מן מצולת ים ניכר ענין בריאת העולם, כי מצולת ים הוא התהום, והיא המקום היותר עמוק בים, והנה לפי הטבע של היסודות שהמים יכסו הארץ, והארץ היא המרכז, והוא מקום הנמוך בכל העולם, והנה התגלות הארץ לצורך בני אדם ולדריס עליה אינו בלא כוונת מכוון, והוא אשר חדש העולם כרצונו לתכלית ישוב הארץ, ולכן אנו הולכים על המים לראות אשר שם חול גבול לים, ואמר עד פה תבא ולא תוסף, וכשאנו הולכים שם אנו רואים גבורתו של יוצר בראשית, ולכן אנו הולכים על המים בראש השנה שהוא יום הדין, לשום כל אחד על נפשו ענין בריאת העולם ושהשם יתעלה מלך הארץ, ועל זה נאמר (מיכה ז' י"ט) ותשליך במצולת ים כל חטאתם, כי באמת המתבונן בענין מצולות ים ומכיר שהעולם מחודש על ידי זה עומד על מציאות השם יתעלה, ומתחרט על ידי זה על כל עונותיו, וחטאיו נמחלים, ועל דרך זה נשלכים החטאים במצולת הים, והוא מבואר למשכיל".

פליג, ונ"ל דלכן הוסיפו מתקני התפילה לבד ג' מלכויות אלו שהוזכרו בגמ' שם ולבד פסוק שמע ישראל שמסיימין בו עוד פסוק וידעת היום גו', דרבי יוסי לקמן שם בגמ' דהלכה כוותיהוה מלכות כדי לצאת אף לדעת המדרש דכאן".



חזונו דאורייתא
אלול ראש השנה

להערות ולקבלת העלון ILKANYEVSKI@GMAIL.COM